Byzantina Symmeikta

Vol 8 (1989)

SYMMEIKTA 8

Οι επαγγελματίες του Χάνδακα κατά τον 14ο αιώνα. Σχέσεις με τον καταναλωτή και το κράτος

Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ

doi: [10.12681/byzsym.726](https://doi.org/10.12681/byzsym.726)

Copyright © 2014, Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ. (1989). Οι επαγγελματίες του Χάνδακα κατά τον 14ο αιώνα. Σχέσεις με τον καταναλωτή και το κράτος. *Byzantina Symmeikta*, 8, 83–133. <https://doi.org/10.12681/byzsym.726>

ΟΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΕΣ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 14ο ΑΙΩΝΑ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Ο 14ος αιώνας αποτελεί τον αιώνα της εξάπλωσης και της καθιέρωσης στην Ιταλία και στη Δυτική Ευρώπη, με τη μορφή καταστατικών, του θεσμού των συντεχνιών, που ο κοινωνικός και ο οικονομικός ρόλος του έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις¹. Στην αρχική μορφή των συντεχνιών ο κοινωνικός και θρησκευτικός χαρακτήρας τους υπερέιχε του οικονομικού και του πολιτικού. Σταδιακά όμως ο δεύτερος υπερίσχυε και οι συντεχνίες άρχισαν να δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην προστασία των μελών τους από την κρατική αυθαιρεσία, στην αποφυγή συναγωνισμού ανάμεσα στα μέλη, στην ποιότητα της παραγωγής και στην προστασία του πελάτη, σε ένα πλέγμα δηλαδή διεκδικήσεων και υποχρεώσεων που αποτελούσαν μέχρι και την παρακμή του θεσμού, θεωρητικά πάντα, τους βασικούς στόχους του επαγγελματικού κόσμου.

Η δύναμη όμως των συντεχνιών ήταν συναρτημένη με την οικονομική πραγματικότητα και το πολιτικό καθεστώς κάθε περιοχής. Την ανάπτυξη της ευνόοιζε κυρίως η ύπαρξη βιομηχανίας και βιοτεχνίας και λιγότερο εμπορίου. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη Φλωρεντία και στη Φλάνδρα, κέντρα βιομηχανικά, οι συντεχνίες γνώρισαν τη μεγαλύτερη ανάπτυξη τους, ενώ αντίθετα ο

1. Σχετικά με τις συντεχνίες, την εξέλιξη και το ρόλο τους γενικά στην Ευρώπη βλ. H. P i r e n n e, *Histoire économique et sociale du Moyen Age*, Παρίσι 1963², σελ. 171-180.— J. H e e r s, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Aspects économiques et sociaux*, Παρίσι 1966, σελ. 380-385.— S y l v i a L. T h r u p p, *Le corporazioni*, Storia Economica Cambridge, τόμ. Γ', Τορίνο 1976, σελ. 265-329 — N. J. G. P o u n d s, *An economic history of medieval Europe*, Λονδίνο - Ν. Υόρκη, 1980, σελ. 290-299 — G. F o u r q u i n, *Strutture di socialità vecchie e nuove (verso il 1300-verso il 1500)*, «P. L e o n, Storia Economica e Sociale del mondo Le origini dell'età moderna. 1300/1580», τόμ. Α'/1, Μπάρι 1981, σελ. 279-283 — M. M. P o s t a n, *The medieval economy and society*, Ν. Υόρκη 1981, σελ. 233-252. Για τους τεχνίτες του Μεσαίωνα βλ. γενικά: *Artigianato e tecnica nella società dell'Alto Medioevo occidentale*, Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo XVIII (2-8 'Απριλίου 1970), τόμ. Α'-Β', Σπολέτο 1971.

θεσμός παρέμεινε κατά ένα μεγάλο μέρος τυπικός σε όλες τις μεγάλες «θαλάσσιες» πόλεις, μεταξύ των οποίων και η Βενετία¹.

Ἡ «δημοκρατικότητα» και ὁ «ἀντικαπιταλιστικός» χαρακτήρας τοῦ θεσμοῦ (στοιχεῖα ποῦ ἐν μέρει θεωροῦνται σήμερα μύθος) τῶν συντεχνιῶν ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ αὐστηρὰ συγκεντρωτικὸ καθεστῶς τῆς λεγόμενης «Γαληνοτάτης Δημοκρατίας»². Ἡ ὑπαρξὴ ἤδη ἀπὸ τὸ 13ο αἰῶνα συντεχνιῶν μὲ καταστατικὸ στὴ Βενετία δὲ σημαίνει ὅτι ὁ ρόλος τοῦ ὑπῆρξε οὐσιαστικός. Τὸ κράτος ἔλεγε αὐστηρὰ τοὺς ἐπαγγελματίες, ἐπιτρέποντάς τοὺς ὅμως παρᾶλληλα, μὲ ἔξυπνο τρόπο, τυπικὰ και συνάμα ἀκίνδυνα δικαιώματα ὀργάνωσης.

Ἡ Κρήτη τὸ 14ο αἰῶνα ἀποτελοῦσε ἤδη σημαντικὴ ἀποικία γιὰ τὴ Βενετία. Συστηματικὴ ὀργάνωση τῶν ἐπαγγελματιῶν τοῦ νησιοῦ δὲ μαρτυρεῖται. Τὰ ἐπαγγέλματα ποῦ τὴν ἴδια ἐποχὴ ὀργανώνονταν σὲ συντεχνίες, λιγότερο στὴ Βενετία και περισσότερο σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς ὑπόλοιπης Εὐρώπης, ἡ δὲν ὑπῆρχαν στὸ Χάνδακα ἢ ἦταν πολὺ λίγα διαδεδομένα ἢ ἀνεπτυγμένα, και τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν εὐνόησε και ὅποιαδήποτε συντεχνιακὴ πρωτοβουλία³.

Μιὰ σειρὰ ἀπὸ διατάγματα, ποῦ θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν στὴ μελέτη αὐτὴ και ποῦ ἀπευθύνονται στοὺς ὑπάρχοντες ἐπαγγελματίες τοῦ Χάνδακα, μᾶς ὀδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι πράγματι στὴν Κρήτη δὲν ὑπῆρχε συντεχνιακὴ ὀργάνωση, ἀντίστοιχη τουλάχιστον μὲ αὐτὴ τῆς μητρόπολης. Μὲ τὰ διατάγματα αὐτὰ οἱ τοπικὲς Ἀρχές, στὴν προσπάθειά τοὺς νὰ ἐδραιωθοῦν στὸ νησὶ και νὰ

1. Γιὰ τὶς συντεχνίες στὴ Βενετία βλ. G. Monticolo, *I capitolari delle Arti veneziane sottoposte alla Giustizia e poi alla Giustizia Vecchia dalle origini al MCCCXXX*, Ρώμη 1896-1914 (Istituto Storico Italiano - Fonti per la Storia d'Italia).— G. Luzzatto, *Storia economica di Venezia dal XI al XVI secolo*, Βενετία 1961, σελ. 116-119.— G. Marangoni, *Le associazioni di mestiere nella Repubblica Veneta (Vittuaria-Farmacia - Medicina)*, Βενετία 1974 (στὸ ἐξῆς: Marangoni, *Le associazioni*).— F. Lane, *Storia di Venezia*, Τορίνο 1978, σελ. 122-128 και 196-197.— F. Brunello, *Arti e Mestieri a Venezia nel medioevo e nel rinascimento*, Vicenza 1980.— Αγγελεξῆς Ε. Λαΐου, *Quelques observations sur l'économie et la société de Crète vénitienne Cca. 1270-ca. 1305*, Bisanzio e l'Italia. Raccolta di Studi in memorial di Agostino Pertusi, Μιλάνο 1982, σελ. 190-194.

2. Γιὰ τὴν ἀμφισβήτηση τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν, καθὼς και τοῦ ρόλου γενικότερα τῶν συντεχνιῶν, βλ. τὴ βιβλιογραφία τῆς σημ. 1, σελ. 83.

3. Σχετικὰ μὲ τοὺς ἐπαγγελματίες στὴν Κρήτη βλ. J. Jegerlehner, *Beiträge zur Verwaltungsgeschichte Kandias im XIV Jahrhundert*, BZ (1904), σελ. 435-479 (στὸ ἐξῆς: Jegerlehner).— Ι. Κισκίρα, *Ἡ σύμβασις μαθητείας ἐν τῇ βενετοκρατούμενῃ Κρήτῃ (Μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων ἐκ τοῦ Archivio di Stato τῆς Βενετίας)*, Ἑρευναι ἐπὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι δικαίου τῆς ἐποχῆς τῆς βενετοκρατίας 1, Ἀθῆναι 1968.— Elisabeth Santschi, *Contrats du travail et d'apprentissage en Crète vénitienne au XIVe siècle d'après quelques notaires*, Revue Suisse d'Histoire 19 (1969), σελ. 34-74.— Χρύσας Α. Μαλτέζου, *Métiers et salaires en Crète vénitienne (XVes.)*, BF 12 (1987), σελ. 321-341.— Τῆς Ἰδίας, *Τιμὲς ἀγαθῶν και ἀμοιβὲς ἐργασίας στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος αἰ.)*, Σύμμεικτα 6 (1985), σελ. 1-32.

ὀργανώσουν διοικητικά καὶ οἰκονομικά τὴν ἀποικία, κατάφεραν νὰ καλύπτουν τὴν ἔλλειψη καταστατικῶν, ποὺ θὰ βοηθοῦσαν τοὺς ἐπαγγελματίες νὰ ἀσκοῦν σωστότερα τὸ ἐπάγγελμά τους.

Τὸ ἐνδιαφέρον στὴ μελέτῃ αὐτὴ θὰ στραφεῖ κυρίως γύρω ἀπὸ τὸ καθεστῶς καὶ τὴν οἰκονομικὴ κατάστασι τῶν ἐπαγγελματιῶν τοῦ Χάνδακα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συντεχνιακὴ ὀργάνωσι. Ἡ ὑπαρξὴ ἢ ὄχι καταστατικῶν ἀποτελεῖ δευτερεῦον θέμα. Τὰ καταστατικὰ ἀποτελοῦσαν ἓνα τυπικὸ στοιχεῖο, μιὰ πρόσψῃ πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία συχνὰ κρυβόταν ἡ πραγματικὴ λειτουργία τῶν συντεχνιῶν καὶ τὸ ἀληθινὸ καθεστῶς ποὺ ἴσχυε γιὰ τοὺς ἐπαγγελματίες. Ἐξάλλου, οἱ ἐπανειλημμένες διορθώσεις ἢ συμπληρωματικὲς ἀποφάσεις στὰ ἤδη ὑπάρχοντα καταστατικὰ τῶν συντεχνιῶν τῆς Βενετίας ἀποδεικνύουν τὴν ἀνεπάρκεια καὶ τὴ μὴ λειτουργικότητά τους. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἢ ὄχι συντεχνιῶν στὸ Χάνδακα, τὰ διατάγματα ἀποτελοῦν τεκμήρια γιὰ τὴ στάσι τῆς ἴδιας τῆς Βενετίας καὶ κυρίως τῶν τοπικῶν Ἀρχῶν ἀπέναντι στοὺς ἐπαγγελματίες.

Βασικὴ πηγὴ γιὰ τὴ μελέτῃ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἡ σειρὰ *Proclami e Bandi* ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης, ποὺ περιλαμβάνει διατάγματα ἀπὸ τὸ 1313 ὡς καὶ τὸ 1374, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων καλύπτει ὅλο τὸ φάσμα τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ¹.

Οἱ ἀποφάσεις λαμβάνονταν στὸ ὄνομα τοῦ Δούκα καὶ τῶν ἀρμόδιων γιὰ κάθε περίπτωσι διοικητικῶν ἢ οἰκονομικῶν Ἀρχῶν. Ἡ ἀνακοίνωσι τοῦ διατάγματος γινόταν ἀπὸ δημόσιο κήρυκα (*gastaldus - preco*) προφορικὰ στὴν κεντρικὴ πλατεία τοῦ Χάνδακα², κοντὰ στὸ δουκικὸ παλάτι καὶ στὴ *loggia* τοῦ Ἀγίου Μάρκου, στὸν κεντρικὸ δρόμο τῆς πόλης (*ruga magistra*), στὸ προάστειο (*burgo*) καὶ στὴ *judeca*, ἀκόμη καὶ στὰ γύρω χωριά, ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενό του καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ τῆς ἀνακοίνωσις καὶ ὕστερα φρόντιζαν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ του τὰ ἀρμόδια ὅργανα, ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς κατονομάζονται στὸ διάταγμα.

Γιὰ τοὺς παραβάτες προβλεπόταν πάντα ἡ σχετικὴ ποινὴ, ποὺ συνήθως ἦταν χρηματικὸ πρόστιμο ἢ κατασχέσεις προϊόντων καὶ ἐμπορευμάτων καὶ σπανιότερα καταδίκες σὲ φυλακὴ ἢ στὴν *berlina*. Τὰ χρήματα ἀπὸ τὰ πρόστιμα μοιράζονταν σὲ τρία μέρη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα περιερχόταν σὲ ὅποιον κατήγγελλε τὸν παραβάτη, τὸ ἄλλο στὸ ὄργανο ποὺ εἶχε τὴ φροντίδα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συγκεκριμένου διατάγματος (στὴν περίπτωσι ποὺ ἦταν περισσότερες ἀπὸ μία οἱ ὑπηρεσίες, σὲ ἐκείνη στὴν ὁποία γινόταν πρῶτα ἡ κα-

1. ASV, ADC (= Archivio Duca di Candia), b. 14 καὶ b. 15. Ἐνα μέρος ἀπὸ τὰ διατάγματα αὐτὰ ἔχουν ἐκδοθεῖ: *Duca di Candia. Bandi (1313-1329)*, ἐκδ. Paola Ratti-Vidulich, Fonti per la storia di Venezia, sez. I-Archivi Pubblici, Βενετία 1965 (στὸ ἐξῆς: *Bandi*).

2. Στὸ ἐξῆς ἡ κεντρικὴ αὐτὴ πλατεία τοῦ Χάνδακα θὰ ὀνομάζεται ἀπλῶς: Πλατεία.

ταγγελία) και τὸ τρίτο στὴν Πολιτεία. Ἄν δὲν ὑπῆρχε μηνυτής, τὸ σύνολο τῶν προστίμων μοιραζόταν σὲ δύο μέρη.

Σύμφωνα μὲ τὰ συγκεκριμένα διατάγματα, οἱ ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τους ἦταν οἱ *justiciarii*, οἱ *comerclarii*, οἱ *domini de nocte*, οἱ *advocatores comunis* καὶ οἱ καστελλάνοι. Ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ ἄλλες μικρότερες, πιὸ εἰδικευμένες ὑπηρεσίες ποὺ τὶς συγκροτοῦσαν σὲ εἰδικές περιπτώσεις καὶ γιὰ τὶς ὁποῖες θὰ γίνεи μνεία παρακάτω σὲ σχέση μὲ τὸ κάθε ἐπάγγελμα.

Ἡ βασικότερη ἀπὸ τὶς ὑπηρεσίες ἐλέγχου ἦταν οἱ *justiciarii*. Στὴ Βενετία ἡ ἀντίστοιχη ὑπηρεσία εἶχε δημιουργηθεῖ τὸ 1173 μὲ καθαρά ἀγορανομικὲς δικαιοδοσίες καὶ τὴν ἀποτελοῦσαν ἀρχικὰ 5 καὶ ἀργότερα 3 πρόσωπα. Τὸ 1261 δημιουργήθηκε δεύτερο ὄργανο *justiciarii* μὲ τὸ ὄνομα *giustizia nuova*, ποὺ ἀντιδιαστέλλοταν ἀπὸ τὴ *giustizia vecchia* ἢ ἀπλῶς *giustizia*. Στὸ νέο αὐτὸ ὄργανο ἀνατέθηκε ἡ ἐπίβλεψη τῶν μικροεμπόρων καὶ τῶν ἐπαγγελματιῶν ποὺ εἶχαν σχέση μὲ εἶδη διατροφῆς, ἐνῶ στὴ δικαιοδοσία τοῦ παλίου παρέμειναν ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ἐπαγγέλματα ποὺ ἔπαιζαν σημαντικότερο ρόλο στὴν οἰκονομία τῆς Βενετίας. Αὐτὸ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα οἱ τρεῖς *justiciarii* τῆς *giustizia vecchia* νὰ γίνουν ὁ συνδετικὸς κρίκος ἀνάμεσα στὸ κράτος καὶ τοὺς ἐπαγγελματίες, ἓνα πανίσχυρο ὄργανο ἐλέγχου, χωρὶς τὴν ἔγκριση τοῦ ὁποῖου δὲν λαμβανόταν καμιά σημαντικὴ ἀπόφαση¹.

Στὴν Κρήτη οἱ δικαιοδοσίες τῶν *justiciarii*, ποὺ τὸ καταστατικὸ τους ἔχει χαθεῖ, εἶναι ἀποσπασματικὰ γνωστὲς ἀπὸ τὶς κατὰ καιροὺς διευκρινιστικὲς διατάξεις γιὰ τὴν ὑπηρεσία αὐτὴ καὶ ἀπὸ καταστατικὰ ἄλλων ὑπηρεσιῶν². Ὅπως δὲ ἦταν ἀνάλογες μὲ τὶς δικαιοδοσίες τῶν *justiciarii* τῆς Βενετίας μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι στὴν Κρήτη ἐπόπτευαν ὁλόκληρο τὸν ἐπαγγελματικὸ κόσμο τοῦ Χάνδακα.

Ἀπὸ διάταγμα τοῦ 1395 πληροφοροῦμαστε ὅτι καὶ στὴν Κρήτη οἱ *justiciarii* ἦταν τρεῖς³. Φρόντιζαν γιὰ τὴ σωστὴ λειτουργία τῆς ἀγορᾶς, ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὰ εἶδη διατροφῆς, καὶ ἐπέβλεπαν ἐργάτες καὶ βιοτέχνες. Ἐμπόδιζαν κάθε εἶδους κερδοσκοπία σὲ βάρος τῆς Πολιτείας καὶ τῶν καταναλωτῶν, κυρίως ὡς πρὸς τὶς τιμές, καὶ ἔλυναν ὅποιαδήποτε διαφορὰ προέκυπτε ἀνάμεσα

1. Βλ. Marangoni, *Le associazioni* σελ. 21-23.

2. Τὰ καπιτουλάρια τῶν διοικητικῶν σωμάτων τοῦ Χάνδακα ποὺ ἔχουν σωθεῖ βρίσκονται στὸ: ADC, b. 50. Τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν E. Gerland, *Das Archiv des Herzogs von Candia im Königl. Staatsarchiv zu Venedig*, Στρασβούργο 1899, σελ. 84-114. Τὰ ἴδια καπιτουλάρια μαζί μὲ τὶς κατὰ καιροὺς τροποποιήσεις καὶ πρόσθετες διατάξεις δημοσιεύονται σὲ ἐλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Σ π. Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια τῆς βενετοκρατουμένης Κρήτης, 1298-1500*, Ἑπετηρὶς Ἑταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν 4 (1941), σελ. 114-175 (στὸ ἐξῆς: Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια*). Σχετικὰ μὲ τὸ σῶμα τῶν *insticiarii* βλ. Jegerlehner, σελ. 444.

3. ADC, b. 50, 1, φ. 22r: Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 145.

σὲ πωλητὴ καὶ ἀγοραστή. Τέλος, ἔλεγχαν τὰ ἐπίσημα μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ τὶς ζυγαριὰς στὸ Χάνδακα καὶ στὴν ἐνδοχώρα τοῦ νησιοῦ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, ὕστερα ἀπὸ ἄδεια τῶν Ἀρχῶν, περιόδευαν κατὰ καιροὺς στὰ φρούρια καὶ στὰ χωριὰ τῆς γύρω περιοχῆς¹.

Στοὺς παραβάτες ἐπέβαλλαν πρόστιμα μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν 5 ὑπερπύρων γιὰ κάθε ὑπόθεση². Ἀπὸ τὰ πρόστιμα αὐτά, ὅπως καθορίζεται τὸ 1394, οἱ *justiciarii* εἰσέπρατταν τὸ $\frac{1}{3}$, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα $\frac{2}{3}$ μοιράζονταν στὴν Πολιτεία καὶ στοὺς γραμματεῖς καὶ κλητῆρες τῶν *justiciarii*, μόνο ὅμως ἂν δὲν ὑπῆρχε μνηυτὴς τῆς παράβασης γιὰ τὴν ὁποία ἐπιβλήθηκε τὸ πρόστιμο. Στὴν περίπτωση ποὺ ὑπῆρχε μνηυτὴς, καὶ ἡ μήνυση τοῦ ἀποδεικνυόταν ἀληθινὴ, τὸ τρίτο μερίδιο ἀνῆκε σ' αὐτὸν καὶ ὄχι στοὺς γραμματεῖς καὶ τοὺς κλητῆρες, οἱ ὁποῖοι, ἂς σημειωθεῖ, δὲν εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκήσουν μήνυση. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ παραβάτες ἦταν πολλοὶ καὶ ὑπῆρχε ἔλλειψη καταγγελιῶν, τὸ 1395 εἶχε παραχωρηθεῖ στοὺς τελευταίους τὸ δικαίωμα τῆς καταγγελίας καὶ τῆς εἰσπραξῆς τοῦ νομίμου δικαιώματος τοῦ μνηυτῆ³.

Ὅσοι *justiciarii* κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας τους εἶχαν ἐπιβάλει πρόστιμο, ἀλλὰ δὲν εἶχαν προλάβει νὰ τὸ εἰσπράξουν, εἰσέπρατταν τελικὰ τὸ μισθὸ ἀπὸ τὸ νόμιμο δικαίωμά τους, ἐνῶ τὸ ἄλλο μισθὸ περιερχόταν στοὺς *justiciarii*, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας τῶν ὁποίων εἶχε τελικὰ εἰσπραχτεῖ τὸ πρόστιμο αὐτό⁴.

Τὸ ταμεῖο τοῦ σώματος τῶν *justiciarii*, στὸ ὁποῖο συγκεντρώνονταν τὰ χρήματα ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὰ πρόστιμα, τὸ ἀναλάμβανε γιὰ δύο μῆνες ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔπρεπε νὰ ἔχει συμπληρώσει ἤδη ὑπηρεσία ἕξι μηνῶν. Ὁ ταμίας καθόριζε τὰ πρόστιμα καὶ ὑπέγραφε τὶς εἰσπράξεις τους, σημειώνοντας τὸ ποσὸ ποὺ εἶχε εἰσπράξει, τὸ μερίδιο ποὺ ἀνῆκε στὴν Πολιτεία καὶ τὴν ἡμερομηνία εἰσπραξῆς του. Ἦταν ἐπίσης ὑποχρεωμένος νὰ τηρεῖ εἰδικὸ βιβλίο, ὅπου ὀφείλε νὰ σημειώνει τὸ μερίδιο ἀπὸ κάθε πρόστιμο ποὺ ἀνῆκε στὴν Πολιτεία, τὸ ὄνομα ἐκείνου ποὺ τὸ πλήρωνε, τὴν αἰτία γιὰ τὴν ὁποία εἶχε ἐπιβληθεῖ τὸ πρόστιμο καὶ τὴν ἡμερομηνία τῆς εἰσπραξῆς του.

1. Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 131.

2. Τὰ νομίσματα ποὺ κυκλοφοροῦν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν Κρήτη εἶναι: τὸ δουκάτο, τὸ ὑπέρπυρο, τὸ γρόσσι (*grossum*), τὸ *soldinum*, τὸ τορνέσιο (*turonense*) καὶ τὸ *parvum*. Οἱ Ἀρχεὶ τοῦ Χάνδακα μὲ κατὰ καιροὺς διατάγματα καθόριζαν τὴν ἰσοτιμία τῶν παραπάνω νομισμάτων. Σύμφωνα μὲ τὰ διατάγματα αὐτὰ ἴσχυε ἡ παρακάτω ἰσοτιμία: 1 δουκάτο = 24 γρόσσια = 62,4 soldini = 264 τορνέσια = 768 parvi. 1 γρόσσι = 2,6 soldini = 11 τορνέσια = 32 parvi. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ δουκάτο ἦταν ἴσο μὲ 2 ὑπέρπυρα, κατὰ συνέπεια: 1 ὑπέρπυρο = 12 γρόσσια = 31,2 soldini = 132 τορνέσια = 384 parvi. (ADC, b. 14, φ. 67^{r-v}, 82^r, 84^r, 91^r, 131^r.— ADC, b. 15, φ. 92^r, 170^v, 178^{r-v} καὶ 201^v).

3. ADC, b. 50, 1, φ. 21^r: Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 144-145.

4. Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 130.

Με τὸν τρόπο αὐτὸ ὑπῆρχε δυνατότητα ἐλέγχου ἀπὸ τοὺς *camerarii*, στοὺς ὁποίους οἱ *justiciarii* παρέδιναν τὰ χρήματα¹.

Γιὰ τὴν ἐξέταση ὅλων τῶν ὑποθέσεων ποὺ τοὺς ἀπασχολοῦσαν, καὶ ἰδιαίτερα τῶν μηνύσεων, οἱ *justiciarii* ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ βρίσκονται στὴ θέση τους τρία πρωινὰ κάθε ἐβδομάδα. Τὸ 1357 ὅμως, γιὰ τὴν καλύπτερη ἐξυπηρέτηση ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ τὴ σωστὴ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας, ὁρίστηκε ὅτι οἱ *justiciarii* ὀφείλαν νὰ βρίσκονται στὴ θέση τους κάθε πρωί, μὲ ἐξαίρεση τὶς ἀργίες. Τονίζεται ἀκόμη στὸ ἴδιο διάταγμα ὅτι ὅσοι κατηγοροῦμενοι καλοῦνταν σὲ ἀπολογία ἔπρεπε νὰ παρουσιάζονται τὸ πρωί τῆς ἡμέρας ποὺ εἶχε ὁριστεῖ γιὰ νὰ ἀναπτύξουν τὰ ἐπιχειρήματά τους, διαφορετικὰ οἱ *justiciarii* θὰ προχωροῦσαν στὴν ἐξέταση τῆς ὑπόθεσης δίχως τὴν παρουσία τους².

Τέλος, γιὰ νὰ ἀποφεύγονται τυχὸν δωροδοκίες ἢ ἄλλες ἀπάτες, ἀπαγορευόταν στοὺς *justiciarii* νὰ δέχονται δῶρα ἢ «κανίσκια». Ἀπαγορευόταν ἐπίσης νὰ παίρνουν κρέας ἀπὸ τὰ σφαγεῖα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς διατίμησής του. Σὲ ἀντίθετη περίπτωσις ἔχαναν τὴ θέση τους³.

Οἱ καστελλάνοι ἀσκοῦσαν γενικὴ ἐποπτεία σὲ ὅλα τὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὰ φρουρία καὶ τὶς περιοχές, ὅπου ἦταν διορισμένοι. Γιὰ τὴν ἐξέταση τῶν ὑποθέσεων καὶ τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης εἰσέπρατταν 8 *parvi* ἀπὸ κάθε ἐπαγγελματία, ποὺ ἀνῆκε στὴ δικαιοδοσία τους. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ποσὸ αὐτὸ καταβαλλόταν ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπαγγελματίες, ἀπὸ τοὺς πρὶν φτωχοὺς καὶ εὐκαιριακοὺς μέχρι τοὺς πρὶν πλουσίους καὶ μόνιμους, πράγμα ἄδικο, εἶχε τροποποιηθεῖ ἡ διάταξη καὶ εἶχε ἀποφασιστεῖ ὅτι οἱ καστελλάνοι θὰ εἰσέπρατταν 1 γρόσσι (*grossum*) ἀπὸ κάθε ἐπαγγελματία ποὺ θὰ ἀσκοῦσε μόνιμα τὸ ἐπάγγελμα του, χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπόψη τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεώς του. Τὰ ἐπαγγέλματα ποὺ ἦταν ὑπόχρεα στὴν καταβολὴ αὐτὴ ἦταν τὰ ἀκόλουθα: ὑφαντουργοί, ράφτες, τσαγκάρηδες, σιδηρουργοί, μαραγκοί, ταβερνιάρηδες, λαδέμποροι (ποὺ ἀσκοῦσαν ὅμως μόνιμα τὸ ἐπάγγελμα), χρυσοχόοι καὶ μυλωνάδες. Οἱ ἐπαγγελματίες αὐτοὶ ὀρκίζονταν στοὺς καστελλάνους ὅτι θὰ ἀσκοῦσαν τὸ ἐπάγγελμά τους «σωστὰ καὶ τίμια» καὶ θὰ φρόντιζαν γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἐργαλείων τους. Οἱ καστελλάνοι, τέλος, δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ παρέχουν ἄδειες ἄσκησης τῶν παραπάνω ἐπαγγελμάτων. Τὴ σχετικὴ ἄδεια τὴν παραχωροῦσαν ἀποκλειστικὰ οἱ ἀρμόδιες Ἀρχές τοῦ Χάνδακα⁴.

Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ὅργανα ποὺ ἐπέβλεπαν ἐπίσης γιὰ τὴ σωστὴ ἐφαρμογὴ τῶν διαταγμάτων αὐτῶν, οἱ *comerclarii* ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ τοὺς δασμοὺς ποὺ βάραιναν τοὺς ἐπαγγελματίες. ἐνῶ οἱ *domini de nocte* καὶ οἱ *advocatores*

1. ADC, b. 50, 1, φ. 22r: Θ ε ο τ ό κ η, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 145.

2. ADC, b. 15, φ. 13r.

3. Θ ε ο τ ό κ η, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 131.

4. ADC, b. 50, 1, φ. 40r: Θ ε ο τ ό κ η, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 158-159.

comunis, ὄργανα ἀστυνομικά καὶ δικαστικά, ἦταν συχνὰ συνυπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῶν διαφόρων εἰδῶν διατάξεων.

Μὲ βάση τὰ διατάγματα τῶν Ἀρχῶν καὶ ἄλλες ὑπάρχουσες πληροφορίες ἡ κατάσταση γιὰ κάθε ἐπάγγελμα ἐμφανίζεται ὡς ἑξῆς:

1. Οἱ ἀρτοποιοὶ καὶ οἱ ἀρτοπῶλες (*pancogoli* - *fornarii* - *pistores*)

Τὸ σιτάρι, κατὰ συνέπεια καὶ τὸ ψωμί, βασικὸ εἶδος διατροφῆς, ἦταν ἀντικείμενο αὐστηροῦ ἐλέγχου ἐκ μέρους τῆς Βενετίας. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ δημητριακὰ ἀποτελοῦσαν κρατικὸ μονοπώλιο εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οἱ ἀρτοποιοὶ νὰ βρίσκονται πάντα κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τῶν κρατικῶν ἀρχῶν¹.

Ἡ παρασκευὴ ψωμιοῦ ἐπιτρεπόταν νὰ γίνεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ σιτάρι ποὺ παρεῖχε ἡ Πολιτεία σὲ ὅσους εἶχαν τὴν ἄδεια ἀσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος. Τὴν ἐποπτεία στὸ κρατικὸ σιτάρι τὴν εἶχε τὸ *officium super bladis comunis*, τὸ ὁποῖο ἐπίσης ἦταν ὑπεύθυνο γιὰ τὴ διανομὴ τοῦ στοὺς ἀρτοποιοὺς καὶ σὲ ὅλους τοὺς ἔκτακτους παρασκευαστὲς ψωμιοῦ². Ἡ ἐλεύθερη ἀγορὰ σιταριοῦ στὴν Πλατεία κάλυπτε τὶς ἀτομικὲς ἀνάγκες καθὼς καὶ τὶς ἀνάγκες τῶν ἀρτοποιῶν, μόνον ὅμως ὅταν ἡ Πολιτεία δὲν εἶχε σιτάρι νὰ διαθέσει³.

Τὸ ἐπάγγελμα περιελάμβανε δύο κλάδους: τοὺς *fornarii* ἢ *pancogoli* καὶ τοὺς *pistores*. Οἱ πρῶτοι ἦταν βασικὰ ὅσοι ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν παρασκευὴ καὶ τὸ ψήσιμο τοῦ ψωμιοῦ, τὸ ὁποῖο διοχετευόταν στὴ συνέχεια στοὺς *panetieri* γιὰ νὰ τὸ πουλήσουν. Οἱ *pistores* ἦταν καὶ πωλητὲς ψωμιοῦ, παραγωγῆς δικῆς τοὺς ἢ ἄλλου. Οἱ δύο αὐτοὶ κλάδοι τὶς περισσότερες φορὲς ταυτίζονταν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μόνιμους ἀρτοποιοὺς ἡ Πολιτεία παρεῖχε κατὰ καιροὺς ἄδειες σὲ ὅσους δήλωναν στὴν *curia iusticiariorum* ὅτι ἤθελαν νὰ παρασκευάζουν καὶ νὰ πωλοῦν ψωμί γιὰ ἓνα ὀρισμένο χρονικὸ διάστημα. Σκοπὸς τοῦ μέτρου ἦταν ἡ ἀντιμετώπιση ἔκτακτων καταστάσεων, ὅπως ἡ ἄφιξη ἐμπορικῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων στὸ λιμάνι, ὅποτε τὶς ἀνάγκες σὲ ψωμί δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τὶς καλύψουν οἱ ὑπάρχοντες ἀρτοποιοί⁴. Καὶ στὶς περιπτώσεις βέβαια αὐτὲς τὸ σιτάρι τὸ προμήθευε, μαζὶ μὲ τὴν ἄδεια, ἀποκλειστικὰ ἡ Πολιτεία. Τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1316 καὶ γιὰ ἀκαθόριστο χρονικὸ διάστημα εἶχε ἐπιτραπῆ σὲ ὅποιον ἤθελε, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἤδη ὑπάρχοντες ἀρτοποιοὺς νὰ παρασκευάζει καὶ νὰ πωλεῖ ψωμί στὴν Πλατεία καὶ ἄλλοῦ μὲ ἐλεύθερη τιμὴ καὶ

1. Οἱ δύο αὐτοὶ ὅροι, τοῦ κρατικοῦ δηλαδὴ σιταριοῦ καὶ τῆς ἄδειας τῶν Ἀρχῶν, ἐφαρμόζονταν αὐστηρὰ καὶ τονίζονταν συνέχεια σὲ πολυάριθμα διατάγματα ἀπὸ τὸ 1316 (*Bandi*, 148, σελ. 53) μέχρι καὶ τὸ 1374 (*ADC*, b. 15, 240b^r)

2. *ADC*, b. 15, φ. 163^v.

3. Ἡ πώληση σιταριοῦ στὴν Πλατεία ἀπὸ ἰδιῶτες ἐπιτρεπόταν κάτω ἀπὸ ὀρισμένους ὅρους, ποὺ ἀφοροῦσαν κυρίως τὴν ποσότητα τοῦ πωλούμενου προϊόντος.

4. Ἀνάλογη περίπτωση μὲ αὐτὴ τῶν κρεοπωλῶν.

χωρίς «δασμό» ή «ἀγγαρεία»¹. Στὸ διάταγμα ὅμως αὐτὸ δὲν διευκρινίζεται οὔτε γιατί εἶχε παραχωρηθεῖ ἡ ἄδεια αὐτή, οὔτε ποιὸς ἦταν ἀκριβῶς ὁ δασμὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπαλλάσσονταν οἱ ἔκτακτοι ἄρτοποιοί, οὔτε ἂν αὐτὸς βάραινε καὶ τοὺς μόνιμους ἄρτοποιούς.

Ἡ γαλέττα (*biscottum*), ποὺ χρησίμευε ὡς διατροφή τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, παρασκευαζόταν ἀποκλειστικά γιὰ τὴν Πολιτεία, ὕστερα ἀπὸ εἰδικὲς παραγγελίες, ὅταν τὴν εἶχε ἀνάγκη². Τὸ 1352 εἶχε ἀπαγορευτεῖ ἡ παρασκευὴ γαλέττας ἀπὸ τοὺς ἄρτοποιούς γιὰ λογαριασμὸ ἰδιωτῶν χωρὶς τὴν ἄδεια τῶν Ἀρχῶν³. Τὸ 1339 εἶχε ἐπιβληθεῖ πρόστιμο 5 ὑπερπύρων σὲ κάθε ἄρτοποιὸ ποὺ παρασκεύαζε γαλέττα καὶ δύο μῆνες φυλακὴ σὲ ὅσους θὰ τὴν ἔψηναν⁴, ἐνῶ λίγα χρόνια νωρίτερα, τὸ 1334, εἶχε ἀπαγορευτεῖ σὲ ὁποιοδήποτε σκάφος νὰ μεταφέρει γαλέττα ποὺ δὲν ἀνῆκε στὴν Πολιτεία⁵.

Τόπος πώλησης τοῦ ψωμιοῦ ποὺ παρασκευαζόταν ἀπὸ τοὺς μόνιμους ἢ ἔκτακτους ἄρτοποιούς ἦταν κυρίως ἡ Πλατεία. Τὸ 1366 ὅμως ἀνακοινώθηκε ὅτι τὸ ψωμὶ θὰ πουλιόταν στὴ *ruga magistra* καὶ στὶς πλατεῖες γύρω ἀπὸ αὐτὴ μέσα σὲ πανέρια. Ἀπαγορευόταν ἡ πώληση ὁπουδήποτε ἄλλου μὲ ποινὴ κατὰσχεςσης τοῦ ἐμπορεύματος καὶ καταβολὴ προστίμου 3 ὑπερπύρων⁶.

Τὸ ψωμὶ τὸ πουλοῦσαν οἱ ἴδιοι οἱ ἄρτοποιοί, κάποιος ὑπάλληλός τους ἢ μόνιμοι πωλητές, διορισμένοι γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ. Τὸ 1334 ἀπαγορεύτηκε στοὺς ἄρτοποιούς ποὺ εἶχαν ἀποκλειστικὴ ἀσχολία τὴν παραγωγὴ ψωμιοῦ (*fornarii*) νὰ δουλεύουν γιὰ λογαριασμὸ ἄλλων προσώπων, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς *pistores* ποὺ εἶχαν διορίσει οἱ Ἀρχές γιὰ τὴν πώληση τοῦ ψωμιοῦ⁷. Δύο χρόνια πρίν, γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ζημιὰ εἰς βάρος τῆς Πολιτείας, εἶχε ἀπαγορευτεῖ ὁποιαδήποτε συνεργασία ἀνάμεσα σὲ ἄρτοποιούς γιὰ κοινὴ πώληση τοῦ ψωμιοῦ ποὺ παρασκεύαζαν. Τονιζόταν ἐπίσης ὅτι κάθε ἄρτοποιὸς θὰ πωλοῦσε τὸ ψωμὶ του πάντα στὸ καθορισμένο μέρος ὁ ἴδιος προσωπικά, κάποιος ὑπάλληλός του ἢ κάποιος συγκεκριμένος μόνιμος πωλητής. Οἱ δύο τελευταῖοι ἀπαγορευόταν αὐστηρὰ νὰ πωλοῦν ψωμὶ παρασκευασμένο ἀπὸ ἄλλο ἄρτοποιὸ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν γιὰ τὸν ὁποῖον δούλευαν⁸. Σκοπὸς τῶν παραπάνω μέτρων ἦταν ἡ διευκόλυνση τῆς εἰσπραξῆς τοῦ δασμοῦ ἐπὶ τῶν πωλήσεων τοῦ ψωμιοῦ, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι γνωστὸ.

1. Bandi, 152, σελ. 54-55.

2. Ἡ γαλέττα στὴ Βενετία παρασκευαζόταν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἄδεια τῶν *Proveditori alle biave* (βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 75-79).

3. ADC, b. 14, φ. 256v.

4. ADC, b. 14, φ. 127r.

5. ADC, b. 14, φ. 175v.

6. ADC, b. 15, φ. 127r.

7. ADC, b. 14, φ. 175v.

8. ADC, b. 14, φ. 152v.

Στὸ Χάνδακα τὸ *officium panaterii* ἦταν τὸ ὄργανο ποὺ καθόριζε μὲ ἀκρίβεια τὸ ὕλικο, τὸ ψήσιμο, τὸ βάρος καὶ τὴν τιμὴ τοῦ ψωμοῦ, τὸ ὁποῖο μετὰ τὸν ἔλεγχο σφραγιζόταν μὲ εἰδικὴ σφραγίδα τῆς ὑπηρεσίας. Τὸ 1313, ὅποιος ἀρτοποιὸς (ἄνδρας ἢ γυναίκα) παρασκεύαζε γιὰ κάποιον πρόσωπο ψωμὶ καὶ δὲν τὸ παρουσίαζε γιὰ ἔλεγχο καὶ σφράγισμα στὴν παραπάνω ὑπηρεσία κατέβαλλε ὡς πρόστιμο 5 ὑπέρπυρα. Τὸ $\frac{1}{3}$ ἀπὸ τὸ πρόστιμο τῆς παράβασης αὐτῆς περιερχόταν στὴν Πολιτεία, τὸ $\frac{1}{3}$ στὸ μηνυτὴ, ἂν εἶχε δίκιο, καὶ τὸ ὑπόλοιπο $\frac{1}{3}$ μοιραζόταν μεταξὺ τῶν *panaterii*, τοῦ γραμματέα (*scribanus*) καὶ τῶν κατωτέρων ὑπαλλήλων (*pueri*) τοῦ *officium panaterie*¹. Τὸν ἴδιο χρόνο οἱ ποινὲς ποὺ καθορίστηκαν σὲ περίπτωση δωροδοκίας, μὲ χρήματα ἢ προϊόντα, τῶν ὑπαλλήλων τῆς παραπάνω ὑπηρεσίας ἦταν οἱ ἐξῆς: γιὰ τὸν ἀρτοποιὸ 12 γρόσια γιὰ κάθε γρόσσι ἀξίας τοῦ ἐμπορεύματος, γιὰ τὸ ὁποῖο γινόταν ἡ δωροδοκία, καὶ γιὰ τὸν ὑπάλληλο ἡ ἀπόλυσή του².

Τὸ ψωμὶ ποὺ προοριζόταν γιὰ πώληση ἔπρεπε νὰ παρασκευάζεται ἀπὸ σιτάρη καλῆς ποιότητος χωρὶς προσμίξεις (τῆς ποιότητος δηλ. ποὺ διοχέτευε ἡ ἴδια ἡ Πολιτεία), νὰ εἶναι καλὰ ψημένο (...*et sit bene coctum et bene sasionatum*...) καὶ νὰ ἔχει τὸ καθορισμένο κατὰ καιροὺς βάρος³. Τὸν ἔλεγχο τοῦ βάρους διενεργοῦσαν ὑπάλληλοι τῶν *comerclarii* (*pueri comerclariorum*). Τὰ σταθμὰ γιὰ τὸ ζύγισμα σὲ ὅσους παρασκεύαζαν ἐκτάκτως ψωμὶ τὰ προμήθευαν οἱ *justiciarii*⁴.

Ἡ τιμὴ καὶ τὸ βάρος τοῦ ψημένου ψωμοῦ ἀπὸ τὸ 1327 μέχρι καὶ τὸ 1372, σύμφωνα μὲ σχετικὰ διατάγματα, διαμορφώνονται ὡς ἐξῆς:

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΒΑΡΟΣ	ΤΙΜΗ
1327, Ἀπρίλιος	8 οὔγγιες ⁵	
1327, Ὀκτώβριος	12 »	
1331	19 »	1 τορνέσιο (<i>luronense</i>)
1333, Ἰούνιος	21 οὔγγιες <i>pauciores</i>	
1333, Σεπτέμβριος	18 οὔγγιες	
1351 ⁶	1 μουζούρι (<i>mensura</i>)	9 <i>parvi</i>
1366, Φεβρουάριος	8 οὔγγιες	
1366, Ἰούλιος	9 $\frac{1}{2}$ οὔγγιες	2 τορνέσια
1370, Μάρτιος	6 οὔγγιες	1 τορνέσιο
1370, Μάρτιος	12 »	2 τορνέσια

1. *Bandi*, ἀρ. 7, σελ. 7-8.

2. *Bandi*, ἀρ. 3, σελ. 6.

3. ADC, b. 15, φ. 157r, 188v καὶ 200v: J e g e r l e h n e r, σελ. 470-471.

4. ADC, b. 14, φ. 99r καὶ b. 15, φ. 179v-180r.

5. 1 οὔγγις = 27 γραμμάρια περίπου (βλ. M a r a n g o n i, *La associazioni*, σελ. 72).

6. Σὲ διάταγμα τοῦ 1351 (βλ. παρακάτω, σελ. 110 κ.έ.) ἀναφέρεται ὅτι ἐπειδὴ ὑπῆρχε ἀκρίβεια, γιὰ τοὺς φουρνάρηδες δὲν ἴσχυε ἡ τιμὴ πώλησης τοῦ ψωμοῦ ἀνὰ 5 *parvi* τὸ μουζούρι, ἀλλὰ αὐτὴ τῶν 9 *parvi* (ADC, b. 14, φ. 242v-243r).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΒΑΡΟΣ	ΤΙΜΗ
1370, 'Οκτώβριος	7 ούγγιες	1 τορνέσιο
1370, 'Οκτώβριος	14 »	2 τορνέσια
1371	9 »	1 τορνέσιο
1371	18 »	2 τορνέσια
1372	13 »	1 τορνέσιο

Ἡ τιμὴ καὶ τὸ βάρος τοῦ ψωμιοῦ ἦταν ἄμεσα συναρτημένα ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε τιμὴ τοῦ σιταριοῦ. Οἱ κατὰ καιροὺς μεταβολές στὴν τιμὴ τοῦ σιταριοῦ εἶχαν ἐπιπτώσεις στὸ βάρος τοῦ ψωμιοῦ, ἡ τιμὴ τοῦ ὁποῖου ἀντίθετα, παρέμενε σταθερή. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐμφανιζόταν μιὰ πλασματικὴ σταθερότητα τῆς τιμῆς, ἡ ὁποία παρέμενε, ὅπως φαίνεται, ὅλο τὸ 14ο αἰῶνα ἡ ἴδια.

2. Οἱ κρεοπῶλες (*beccarii*)¹

Ἡ ἄσκηση τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ κρεοπώλη ἀπαιτοῦσε ἄδεια καὶ ὀρκοδοσία στὶς Ἀρχές καὶ συνοδευόταν ἀπὸ παραχώρηση καταστήματος ἢ πάγκου στὴν κρεαταγορὰ καὶ τὶς περισσότερες φορές καὶ ἀπὸ χρηματικὴ ἐνίσχυση γιὰ τὰ πρῶτα στάδια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος².

Τὸ 1320 ἡ δῆλωση τῶν ὀνομάτων τῶν ὑποψηφίων κρεοπωλῶν καὶ ὁ ὅρκος, ὅσων πῆραν ἄδεια, δόθηκαν πρὸς τοὺς *justiciarii*. Σὲ ὅσους ὀρκίστηκαν τὴ χρονιὰ αὐτὴ χορηγήθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πάγκους, καὶ τὰ σπίτια ἐκείνων ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχε ἀφαιρεθεῖ ἡ ἄδεια, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ νέοι αὐτοὶ κρεοπῶλες δὲν θὰ εἶχαν καμιὰ ἐπαφὴ μὲ τοὺς παλιούς³. Τὸ 1332 ἡ ἄδεια συνοδευόταν ἀπὸ δάνειο καὶ ἀπὸ παραχώρηση κρεοπωλείου χωρὶς ἐνοίκιο, μὲ τὸν ὅρο ὅτι οἱ ὑποψήφιοι κρεοπῶλες θὰ τηροῦσαν πιστὰ τὸν ὅρκο ποὺ εἶχαν δώσει. Παραχωρήσεις, ὡστόσο, ὅπως οἱ παραπάνω δὲν ἦταν συνηθισμένες⁴.

1. Ὁ κλάδος περιελάμβανε τοὺς σφαγεῖς καὶ τοὺς κρεοπῶλες. Συνήθως οἱ δύο ιδιότητες ταυτίζονταν. Μὲ τὴ λ. κρεοπῶλες περιλαμβάνουμε συνήθως καὶ τὶς δύο κατηγορίες.

2. Τὸ 1329 σὲ σχετικὸ διάταγμα ἀναφέρεται: *...aliquis beccarius non audeat facere carnem, si non est iuratus sub pena hyperperorum II pro qualibet vice...* (ADC, b. 14, φ. 59^r). Ἐπίσης, τὸ 1369, ὀρίζεται: *κανεὶς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πωλεῖ κρέας... ἂν δὲν ἔχει ἐκτελέσει ὅλα ὅσα ὀφείλει ἓνας κρεοπώλης, στὸν ὁποῖο ἔχει παραχωρηθεῖ ἄδεια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος* (ADC, b. 15, φ. 174^{r-v}). Ἡ κρεαταγορὰ τοῦ Χάνδακα πρέπει νὰ ἦταν ὀργανωμένη ἀνάλογα μὲ αὐτὴ στὴ Βενετία. Κάθε κατάστημα (*beccaria*) περιελάμβανε ἓναν ἢ περισσότερους πάγκους (*scanea*), σὲ καθένα ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἓνας μόνον κρεοπώλης εἶχε δικαίωμα νὰ πωλεῖ κρέας. Τὸ σύστημα τοῦ δημόσιου πλειστηριασμοῦ τῶν πάγκων ἢ καταστημάτων τῆς κρεαταγορᾶς ποὺ ὑπῆρχε στὴ Βενετία ἐφαρμοζόταν καὶ στὸ Χάνδακα. Ἡ Πολιτεία νοίκιαζε σὲ ιδιώτες τοὺς πάγκους, οἱ ὁποῖοι στὴ συνέχεια ὑπενοικιάζονταν στοὺς κρεοπῶλες. Σὲ διάταγμα τοῦ 1329 ὀρίζεται ὅτι κάθε Παρασκευή, πρὶν τὸ μεσημέρι (*ante prandium*), ὅλοι οἱ κρεοπῶλες ὀφείλαν νὰ καταβάλλουν τὸ ἐνοίκιο στοὺς κατόχους τῶν πάγκων (ADC, b. 14, φ. 59^r).

3. *Bandi*, ἀρ. 287, σελ. 106.

4. ADC, b. 14, φ. 75^v καὶ 76^r.

Ἀπὸ ἀνάλογη διαδικασία ἄδειας καὶ ὅρκου ἔπρεπε νὰ περάσουν καὶ οἱ κρεοπῶλες τῶν φρουρίων ἐκτὸς τοῦ Χάνδακα. Τὸ 1342 ὅσοι εἶχαν πάρει ἄδεια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος γιὰ τὰ κάστρα Πεδιάδας, *Belvedere*, *Castro Nuono* καὶ *Malvicino* ὑποχρεώθηκαν νὰ ὀρκιστοῦν καὶ νὰ παρουσιαστοῦν τὴν ἴδια μέρα στοὺς *capitanei* τῶν ἀντίστοιχων φρουρίων¹.

Τὶς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀναλάμβαναν οἱ κρεοπῶλες μὲ ὅρκο δὲν γνωρίζουμε σὲ ὅλες τους τὶς λεπτομέρειες. Τὸ 1344 πάντως κανεὶς κρεοπώλης ἢ ὑπάλληλός του δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ φύγει ἔξω ἀπὸ τὸ Χάνδακα χωρὶς τὴν ἄδεια τῶν *justiciarii* ἢ τοῦ *gastaldus*, μὲ τὴν καταβολὴ προστίμου γιὰ τοὺς παραβάτες 2 ὑπερπύρων². Ἄν πρόκειται γιὰ μεμονωμένη περίπτωση ἢ γιὰ γενικὸ καὶ νόνα δὲν εἶναι γνωστό.

Μιὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ ἀναλάμβαναν ἐνόρκως ἦταν ὁ συνηχὴς ἐφοδιασμὸς τῶν κρεοπωλείων μὲ κρέας. Ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἐπάρκεια κρέατος πρὸς πώληση ἀποτελοῦσε γιὰ τὶς Ἀρχὲς βαρὺ παράπτωμα³. Τὸ 1332 ἡ ποινὴ γιὰ τοὺς παραβάτες ἦταν μιὰ ἡμέρα στὴν *berlina* καὶ 3 μῆνες φυλακὴ, ἐνῶ τὸ 1344 ἡ ἀφαίρεση τοῦ πάγκου ἢ τοῦ καταστήματος. Τὸ 1352 νέο αὐστηρότερο διάταγμα ἐπέβαλλε ὡς ποινὴ σὲ ὅσους ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὴν ἐπάρκεια διαθέσιμου κρέατος καὶ δημιουργοῦσαν προβλήματα στοὺς καταναλωτὲς καὶ στὴν Πολιτεία, ὅχι μόνον τὴν ἀφαίρεση τοῦ πάγκου ἢ τοῦ καταστήματος, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπ' ἀόριστον ἀποκλεισμό τους ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα⁴.

Ἄδεια πώλησης κρέατος, γιὰ διάφορους λόγους, παρεχόταν κατὰ διαστήματα καὶ γιὰ περιορισμένο χρόνον σὲ ὅποιον ἤθελε, ἀφοῦ πρῶτα δήλωνε τὸ ὄνομά του στὶς Ἀρχὲς μέσα στὴν καθορισμένη προθεσμία. Ἡ ἄδεια αὐτὴ ἀφοροῦσε κυρίως πώληση χοιρινοῦ κρέατος. Τὸ 1344 τέτοια ἄδεια δινόταν σὲ ὅποιον ἤθελε, μόνον κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Ἀπόκρεω, ὅποτε γινόταν μεγάλη κατανάλωση κρέατος. Σὲ ὅσους δήλωναν τὸ ὄνομά τους οἱ Ἀρχὲς παραχωροῦσαν πάγκους στὴν κρεαταγορὰ καὶ στὴν Πλατεία⁵.

Τὸ 1350 μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀφιξῆς στὸ Χάνδακα τῆς ἀρμάδας τοῦ *generalis galearum*, γιὰ νὰ ὑπάρχει ἀφθονία κρέατος, εἶχε τὸ δικαίωμα ὅποιος ἤθελε νὰ πωλεῖ μὲ ἐλεύθερη τιμὴ κρέας ὠμὸ (*crudo*) ἢ βρασμένο (*cocto*), στὸ σφαγεῖο του ἢ ἀλλοῦ, γιὰ ὅσο διάστημα θὰ ἔμεναν οἱ γαλέρες στὸ λιμάνι. Ἐπίσης, αὐτοὶ ποὺ θὰ ὀδηγοῦσαν ζῶα στὸ Χάνδακα γιὰ σφάζιμο καὶ τὰ δὴ-

1. ADC, b. 14, φ. 158r.

2. ADC, b. 14, φ. 180r. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸν *gastaldo* ποὺ ἀνακοινώνει τὸ διάταγμα καὶ ὅχι γιὰ *gastaldo*, ὡς ἀρχηγὸ συντεχνίας.

3. Στὴ Βενετία, ἤδη ἀπὸ τὸ 1184, ὑπῆρχαν οἱ *officiali alla Beccaria*, οἱ ὁποῖοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φροντίδα γιὰ τὸ δασμὸ ἐπὶ τοῦ κρέατος, φρόντιζαν καὶ γιὰ τὸν πλήρη ἐφοδιασμὸ τῆς πόλης μὲ κρέας.

4. ADC, b. 14, φ. 76r, 171v καὶ 254r.

5. ADC, b. 14, φ. 180r.

λωναν στην *curia justiciariorum*, είχαν το δικαίωμα να τα πωλούν επί τρεῖς μέρες μετά την άφιξη τῶν πλοίων. Ἀνάλογη άδεια για την ίδια περίοδο δόθηκε και για την παρασκευή ψωμιού. Τὸν επόμενον χρόνο, επειδή επρόκειτο να φθάσουν 70 γαλέρες τῆς Βενετίας και τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀραγώνας, εκδόθηκε νέο ανάλογο διάταγμα¹.

Για την υγεία τῶν καταναλωτῶν, σύμφωνα με διάταγμα τοῦ 1330, κάθε ζῶο που προοριζόταν για σφαγή, επρεπε να εξετάζεται από ειδικούς υπαλλήλους. Στην περίπτωση που ήταν άρρωστο, απαγορευόταν να σφαγεῖ. Ἄν όμως τὸ ζῶο αποδεικνυόταν άρρωστο μετά τη σφαγή, τότε τὸ κρέας πουλιόταν ξεχωριστά από τὰ άλλα κρέατα στην τάφρο (*fossato*). Τὸ 1368, επειδή πολλοὶ έσφαζαν γουρούνια άρρωστα, αποφασίστηκε να διενεργοῦν έλεγχο και να σφραγίζουν τὰ ζῶα πριν από τὸ σφάξιμο οἱ ίδιοι οἱ *justiciarii*. Ὅποιοσδήποτε συλλαμβανόταν να σφάζει γουρούνια που δεν είχαν σφραγιστεῖ έχανε τὰ ζῶα και επιπλέον πλήρωνε ὡς πρόστιμο 2 υπέρπυρα για τὸ καθένα².

Ἡ δήλωση και τὸ σφράγισμα τῶν ζῶων πριν από τη σφαγή εξυπηρετοῦσε συγχρόνως και την εἰσπραξη σχετικοῦ δασμοῦ, τὸ ὕψος τοῦ οἴοιου εἶναι άγνωστο³. Τὸ 1343 ὅλοι οἱ κρεοπῶλες, χριστιανοὶ και Ἑβραῖοι, ήταν υποχρεωμένοι για τὰ ζῶα που αγοράζαν να δηλώνουν αναλυτικά τὸν πωλητή, τὸν τόπο προέλευσης τῶν ζῶων και τὰ διακριτικά τους σημάδια. Στην περίπτωση αὐτῇ συνυπεύθυνοι με τοὺς *justiciarii* ήταν και οἱ *capitanei*, αφού τὰ ζῶα προέρχονταν από περιοχές εκτός τοῦ Χάνδακα, όπου οἱ αξιωματοῦχοι αὐτοὶ μπορούσαν να ασκήσουν ὅποιοδήποτε είδος έλέγχου. Οἱ ίδιες διατάξεις επαναλαμβάνονται και τὸ 1367 με τη διαφορά ὅτι ὡς ποινή για τοὺς παραβάτες καθορίστηκε διπλάσιος δασμὸς και κατάσχεση τῶν ζῶων⁴.

Κάθε κρεοπώλης ήταν υποχρεωμένος να σφάζει κάθε μέρα πέντε πρόβατα ἢ ένα βόδι ἢ μιὰ άγελάδα ἢ δυὸ γουρούνια. Τὰ ζῶα σφάζονταν από κάθε κρεοπώλη στὸ κατάστημά του, όπου γινόταν επίσης από τοὺς *justiciarii* ὁ έλεγχος και ἡ διατίμηση τοῦ κρέατος, ἡ πώληση τοῦ οἴοιου απαγορευόταν άμέσως μετά τὸ σφάξιμο⁵. Για τὸ βοδινὸ κρέας, ιδιαίτερα, ἡ διατίμηση

1. ADC, b. 14, φ. 239r-v και 252v. Οἱ Ἀρχές, ὅπως αναφέρθηκε, εφαρμόζαν τὸ ίδιο σύστημα τῶν εκτακτων άδειῶν πώλησης και για τὸ ψωμι (βλ. παραπάνω, σελ. 89).

2. ADC, b. 14, φ. 61r και b. 15, φ. 183r.

3. Ἡ ὕπαρξη δασμοῦ μαρτυρεῖται σε πολλὰ διατάγματα. Ἔνα από αὐτά, τοῦ 1329, καθόριζε τὶς παρακάτω ποινές για τοὺς κρεοπῶλες που παραμελοῦσαν να ενημερώνουν τὶς Ἀρχές ὡς πρὸς τὰ ζῶα που συναλλάσσονταν: για άπάτη σε σχέση με τὸ δασμό, πρόστιμο 6 γρόσια για κάθε ζῶο· για κάθε άδήλωτη προβιά, πρόστιμο 6 γρόσια, και για κάθε μεγάλο ζῶο που θά αγοράζόταν επιπλέον χωρίς να δηλωθεῖ, πρόστιμο 2 υπέρπυρα (ADC, b. 14, φ. 59r).

4. ADC, b. 14, φ. 163r: J e g e r l e h n e r, σελ. 471 – ADC, b. 15, φ. 136r.

5. Τυλλάχιστον αὐτὸ διαπιστώνεται σε διάταγμα τοῦ 1332, όπου μαζί με τὰ ὀνόματα εκείνων στοὺς οἴοιους είχε δοθεῖ άδεια άσκήσης τοῦ επαγγέλματος τοῦ κρεοπώλη αναφέρεται

ἀπὸ τοὺς *justiciarii* ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς τιμῆς πώλησής του.

Σὲ διάταγμα τοῦ 1360, μὲ τὸ ὁποῖο καθορίστηκαν οἱ τιμὲς τῶν κρεάτων, σημειώνονται καὶ τὰ ἑξῆς¹:

— Τὸ βοδινὸ κρέας πρέπει νὰ ἐκτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς *justiciarii* ἢ ἀπὸ τοὺς γραμματεῖς τους, ἂν οἱ πρῶτοι δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ σφαγεῖα.

— Ἀπαγορεύεται ἡ πώληση χοιρινοῦ κρέατος στὴν ἀγορά, ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ *macello*, ἐπειδὴ ἐκεῖ πωλεῖται σὲ ἐλεύθερη τιμή. Ἀπὸ τὴν ἀπαγόρευση αὐτὴ ἐξαιροῦνται τὰ σαλάμια.

— Γιὰ τὸ σωστὸ ζύγισμα τοῦ κρέατος, κάθε κρεοπώλης ὀφείλει νὰ ἔχει μιὰ ζυγαριὰ (*bilancia*) καὶ ἓνα στατήρα (*statera*), καθὼς καὶ τὰ ἀπαραίτητα σταθμά. Στὴ ζυγαριὰ θὰ ζυγίζεται κρέας βάρους μέχρι 8 λίβρες (*libbre*)² καὶ στὸ στατήρα ἀπὸ 8 λίβρες καὶ πάνω.

— Ὅσοι δὲν ἐφαρμόζουν τὶς παραπάνω διατάξεις, θὰ καταβάλλουν πρόστιμο 2 ὑπέρπυρα καὶ θὰ κατὰσχεταὶ συγχρόνως τὸ κρέας. Ἀπὸ τὸ πρόστιμο αὐτό, τὸ $\frac{1}{3}$ θὰ περιέρχεται στὸ μνηστή, ἂν ὑπάρχει, τὸ $\frac{1}{3}$ στὴν Πολιτεία καὶ τὸ ὑπόλοιπο στοὺς *justiciarii*. Ὅποιος παραβεῖ τὶς ἴδιες διατάξεις πάνω ἀπὸ τρεῖς φορὲς θὰ καταδικάζεται ἐπιπλέον καὶ σὲ μιὰ ἡμέρα στὴν *berlina*.

— Τὸ *officium justitiae* θὰ παραχωρήσει δύο ὑπαλλήλους, οἱ ὁποῖοι ἐναλλάξ κάθε ἡμέρα θὰ βρίσκονται σὲ καθορισμένο μέρος κοντὰ στὴν κρεαταγορὰ καὶ θὰ ἐλέγχουν τὸ κρέας ποὺ ἀγοράζεται ἀπὸ τοὺς καταναλωτές. Ἄν ἀνακαλύψουν κάποιο παράπτωμα, κυρίως ὡς πρὸς τὸ βάρος, θὰ παραπέμπουν τοὺς ὑπεύθυνους κρεοπώλες στοὺς *justiciarii*, οἱ ὁποῖοι θὰ κρίνουν γιὰ τὰ περαιτέρω. Οἱ ὑπάλληλοι αὐτοὶ θὰ ἔχουν μισθὸ καὶ ἀπολαβὲς ἴδιες μὲ αὐτὲς τῶν ἄλλων ὑπαλλήλων.

— Κάθε κρεοπώλης πρέπει νὰ ἐφοδιάζει τὸ κατάστημά του κάθε ἡμέρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραμονὲς καὶ τὶς ἡμέρες τῶν ἐορτῶν τῶν Λατίνων, τουλάχιστον μὲ 5 μεγάλα ζῶα (*bestiae grossae*), ἐκτὸς ἀπὸ ἀρνιά, ἢ μὲ ἓνα βόδι ἢ μιὰ ἀγελάδα ἢ δύο γουρούνια γιὰ σφάξιμο. Οἱ παραβάτες θὰ πληρώνουν ὡς πρόστιμο δύο ὑπέρπυρα.

— Ἀπαγορεύεται ἡ ἀπόκρυψη κρέατος σὲ σπίτι, κατάστημα ἢ ἄλλοῦ. Τὸ κρέας πρέπει νὰ κρεμιέται ἀπὸ τσιγκέλια σὲ κάθε κατάστημα. Τέλος, ἀπα-

ρητὰ ὅτι κανεὶς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ σφάζει καὶ νὰ γδάρει κάποιο ζῶο ἄλλοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κατάστημά του (*beccaria*) (ADC, b. 14, 76r). Τὸ 1348, διάταγμα ἀπαγόρευε τὴν πώληση κρέατος στὸ σφαγεῖο (*macello*). Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ἐννοεῖ ὁποιοδήποτε σφαγεῖο ἢ κάποιο συγκεκριμένο χώρο, ὅπου σφάζονταν ὅλα τὰ ζῶα μαζί.

1. ADC, b. 15, φ. 60v-61r: J e g e r l e h n e r, σελ. 471-472.

2. 1 λίβρα (*libbra*) = 477 γραμμάρια περίπου (βλ. M a r a n g o n i, *Le associazioni*, σελ. 72).

γορεύεται, με καταβολή προστίμου 5 υπερπύρων ή εκτίμηση κρέατος από τους ίδιους τους κρεοπώλες αντί των έντεταλμένων υπαλλήλων.

Επειδή στην κρεαταγορά δεν εφαρμόζονταν πολλές από τις παλιότερες διατάξεις, το 1368, νέο διάταγμα καθόριζε τα εξής:

— Το κρέας από ευνουχισμένο ζώο πρέπει να σφραγίζεται με δύο σφραγίδες, μια των *justiciarii* και μια των *daçiarii beccariae*, για να αποφεύγεται η πώληση άλλου κρέατος ως κρέας ευνουχισμένου ζώου. Στους παραβάτες θα επιβάλλεται καταβολή προστίμου 5 υπερπύρων και μια ημέρα στην *berlina*.

— Απαγορεύεται η πώληση κρέατος πριν από την εκτίμηση των *justiciarii*. Καθένας από τους τελευταίους θα αναλαμβάνει κάθε εβδομάδα ή καθημερινά να πηγαίνει στα σφαγεία για την εκτίμηση κρέατος οποιαδήποτε στιγμή του ζητηθεί. Στους *justiciarii* που δεν θα υπακούουν θα επιβάλλεται πρόστιμο 6 γροσσίων. Υπεύθυνοι για την επίβλεψή τους όρίζονται οι *advocatores comunis*. Επίσης οι *justiciarii* θα επιλέγουν ένα υπάλληλό τους ανά εβδομάδα ή καθημερινά, ο οποίος θα βρίσκεται συνεχώς στην κρεαταγορά για τον έλεγχο του βάρους του κρέατος που πουλήθηκε.

Τον ίδιο χρόνο δεύτερο διάταγμα επαναλάμβανε:

— Όσοι μεταφέρουν ζώα, μικρά ή μεγάλα, στο Χάνδακα για σφάξιμο πρέπει να τα δηλώνουν στους *justiciarii* και να τα σφραγίζουν οι *daçiarii* που έχουν νοικιάσει το δασμό του κρέατος (*daçium beccariae*). Επίσης, όλοι οι κρεοπώλες κάθε Παρασκευή πρέπει να δηλώνουν στους *daçiarii* το κρέας που είχαν πουλήσει και να πληρώνουν τον ανάλογο δασμό¹.

Το 1371, τέλος, αναφέρεται ότι οι *daçiarii* όφειλαν να ζυγίζουν και να σφραγίζουν τα κρέατα με τους βοηθούς τους. Οι τελευταίοι έπρεπε να ζυγίζουν «δίκαια και σωστά» και να σφραγίζουν το κρέας στο μηρό του ζώου με σφραγίδες ισάριθμες με τα торνέσια στα όποια ανερχόταν η τιμή του. Ο μηρός αποτελούσε το κομμάτι που έπρεπε να πουλιέται τελευταίο².

Στους Έβραίους κρεοπώλες, ειδικότερα, απαγορευόταν να σφάζουν ζώα και να μεταφέρουν το κρέας τους έξω από τα καταστήματά τους στην *judeca*³. Διάταγμα του 1361 απαγόρευε επίσης τη συνεργασία περισσότερων από δύο Έβραίων κρεοπωλών για την πώληση κρέατος στην κρεαταγορά, με καταβολή προστίμου 10 υπερπύρων για τους παραβάτες.

Σύμφωνα με το ίδιο διάταγμα, η μεταφορά κρέατος από κατάστημα σε άλλο μέρος επιτρεπόταν μόνο κατά τη νύκτα και με σκοπό τη συντήρησή του. Για την εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων φρόντιζαν επίσης οι *justiciarii*.

Μια εξίσου βασική φροντίδα των Αρχών ήταν και ο καθορισμός των ανώ-

1. ADC, b. 15, φ. 154^v-155^r και 155^r v.

2. ADC, b. 15, φ. 191^{r-v}.

3. ADC, b. 14, φ. 189^v και b. 15, φ. 80^v.

τατων τιμῶν κρέατος, ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος τους¹. Ἀπὸ τὸ 1360 ὥς καὶ τὸ 1372 οἱ τιμὲς διαμορφώνονται ὡς ἐξῆς:

1360:

κρέας εὐνουχισμένου ζώου, ἐκτὸς ἐριφίου	12 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα
κρέας κατσίκας καὶ ἐριφίου	7 »
κρέας ἀρνιοῦ	6 »
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ ἀρσενικὸ γουρούνι	16 »
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ θηλυκὸ γουρούνι	12 »
κρέας βοδινὸ ἀπὸ μικρὸ ἢ μεγάλον βόδι	τιμὴ ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τοὺς <i>justiciarii</i>

1367:

κρέας χοιρινὸ	2 <i>soldi</i> ἀνὰ λίβρα
---------------	--------------------------

1368:

κρέας εὐνουχισμένου ζώου, ἐκτὸς ἐριφίου	6 <i>soldi</i> ἀνὰ <i>quarterio</i>
κρέας ἐριφίου, κριαριοῦ, προβάτων, κατσίκας καὶ ἄλλων μικρῶν ζώων, ἐκτὸς ἀρνιοῦ, ποὺ ὑπάγεται στὴν πρώτη κατηγορία	5 <i>soldi</i> ἀνὰ <i>quarterio</i>
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ ἀρσενικὸ γουρούνι	2 <i>soldi</i> ἀνὰ λίβρα
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ θηλυκὸ γουρούνι	21 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα
κρέας βοδινὸ ἀπὸ βόδι βάρους 100 λιβρῶν καὶ κάτω	12 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα
κρέας βοδινὸ ἀπὸ βόδι βάρους 100 λιβρῶν καὶ πάνω	9 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα

1369:

κρέας χοιρινὸ ἀπὸ ἀρσενικὸ γουρούνι	7 τορνέσια ἀνὰ λίβρα
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ θηλυκὸ γουρούνι	6 »

1370:

κρέας χοιρινὸ ἀπὸ ἀρσενικὸ γουρούνι	6 τορνέσια ἀνὰ λίβρα
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ θηλυκὸ γουρούνι	5 »

1371:

κρέας χοιρινὸ ἀπὸ γουρούνι βάρους 60 λιβρῶν καὶ πάνω	6 τορνέσια ἀνὰ λίβρα
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ γουρούνι βάρους 40-60 λιβρῶν	5 τορνέσια ἀνὰ λίβρα
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ γουρούνι βάρους 40 λιβρῶν καὶ κάτω	4 τορνέσια ἀνὰ λίβρα
κρέας χοιρινὸ ἀπὸ θηλυκὸ γουρούνι	1 τορνέσι λιγότερο κατὰ περίπτωσιν, ὅπως τὸ ἀρσενικὸ

1. Ὁ Thiriet δίνει τὸν παρακάτω συγκριτικὸ πῖνακα γιὰ τὴν τιμὴ τῶν κρεάτων στὸ Χάνδακα καὶ στὴ Βενετία (βλ. F. Thiriet, *La Romanie vénitienne au moyen âge*, Παρίσι 1972², σελ. 323):

Χάνδακας	: 1360	Βενετία: 1340-1360.
κρέας εὐνουχισμένου ζώου:	12 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα	13-14 <i>parvi</i>
» προβάτου	: 8 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα	8 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα
» χοιρινό	: 12-16 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα	16 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα
» βοδινό	: ὕστερα ἀπὸ ἐκτίμηση τῶν <i>iusticiarii</i>	12-15 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα

Γιὰ τὸ 14ο αἰ. ἐπίσης ὁ Marangoni (*Le associazioni*, σελ. 95) δίνει μέση τιμὴ στὴ Βενετία: 3-5 *soldi* ἀνὰ κιλὸ γιὰ τὸ βοδινὸ κρέας καὶ 6 *soldi* ἀνὰ κιλὸ γιὰ τὸ χοιρινό.

1372:

κρέας μοςχαρίσιο	20 <i>parvi</i> ανά λίβρα
κρέας βοδινὸ ἀπὸ βόδι βάρους 100 λιβρῶν καὶ κάτω, χω- ρίς ἐντόσθια καὶ κεφάλι	24 <i>parvi</i> ανά λίβρα
κρέας βοδινὸ ἀπὸ βόδι βάρους 100 λιβρῶν καὶ πάνω, χω- ρίς ἐντόσθια καὶ κεφάλι	τιμὴ πού καθορίζεται ἀπὸ τοὺς <i>justicarii</i>

Ἄν καὶ τὸ κρέας ἦταν φαινομενικὰ εἶδος μὲ σχετικὰ προσιτὴ τιμὴ, οἱ δυνατότητες τοῦ κόσμου γιὰ τὴν ἀγορά του ἦταν περιορισμένες. Σπανιότερο καὶ σχετικὰ ἀκριβότερο ἦταν τὸ βοδινὸ κρέας, ἡ τιμὴ τοῦ ὁποίου, τὶς περισσότερες φορές, ὅπως εἶδαμε, καθοριζόταν ἐπιτόπου μετὰ τὸ σφάζιμο. Τὸ βόδι εἶναι ζῶο πού προοριζόταν κυρίως γιὰ ἐργασία καὶ λιγότερο γιὰ τροφή. Ἀντίθετα, τὸ χοιρινὸ ἦταν τὸ κρέας πού εἶχε τὴ μεγαλύτερη κατανάλωση, ἐξαιτίας τῆς χαμηλῆς τιμῆς του καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν ζώων, πού ἐκτρέφονταν εὐκολότερα ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο. Τὴν εὐρεία ἐπίσης κατανάλωση τοῦ ἴδιου κρέατος ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἀρχές χορηγοῦσαν ἔκτακτες ἄδειες γιὰ τὴν πώλησή του. Ἀξιοσημείωτη, τέλος, εἶναι ἡ διαμόρφωση τῆς τιμῆς τοῦ κρέατος ἀνάλογα μὲ τὸ βάρος πού εἶχε τὸ ζῶο πρὶν ἀπὸ τὴ σφαγὴ.

3. Διάφοροι πωλητὲς (*venditores*)

Οἱ *venditores salumium* ἢ *salumieri* καὶ οἱ *casaroli* ἦταν οἱ πωλητὲς παστῶν ψαριῶν, παστοῦ κρέατος, διαφόρων εἰδῶν σαλαμιῶν, τυριοῦ καὶ μυζήθρας. Ὁ τόπος ἐργασίας τους βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη, τουλάχιστον μέχρι τὸ 1340. Γιὰ κάποιο διάστημα ἴσως εἶχαν μεταφερθεῖ στὴν Πλατεία, ἀφοῦ τὸ 1366 σχετικὸ διάταγμα ὅριζε ὅτι τὰ παστὰ ψάρια στὸ ἐξῆς δὲν ἔπρεπε νὰ πωλοῦνται στὴν Πλατεία, ὅπως συνηθιζόταν, ἀλλὰ ἔξω καὶ κατὰ μῆκος τῶν τειχῶν, σὲ ἀπόσταση 2 «βημάτων» (*passi*)¹ ἀπὸ αὐτά, στὸ μέρος ὅπου πωλοῦνταν καὶ τὰ φρέσκα ψάρια². Ἡ πώληση ὁπουδήποτε ἄλλου ἀπαγορευόταν, μὲ πρόστιμο 5 ὑπερπύρων καὶ κατάσχεση τοῦ ἐμπορεύματος³.

Κανένας ἀπὸ τοὺς πωλητὲς αὐτοὺς, ὅπως ἴσχυε ἐξάλλου γιὰ ὅλους τοὺς ἐπαγγελματίες, δὲν μποροῦσε νὰ πωλήσει τὰ προϊόντα του, ἂν δὲν εἶχε τὴ σχετικὴ ἄδεια καὶ δὲν τὸ εἶχε δηλώσει πρὶν στὸ *officium comercli*⁴.

Τοὺς δημόσιους πάγκους, πάνω στοὺς ὁποίους μόνον ἐπιτρεπόταν ἡ πώ-

1. 1 «βῆμα» = 5 «πόδια» = 1,75 μέτρα — 1 «πόδι» = 0,35 μέτρα (βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 71).

2. ADC, b. 14, φ. 141^r καὶ b. 15, φ. 131^r.

3. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ βλ. τὰ διατάγματα τῶν ἐτῶν 1338 (ADC, b. 14, φ. 120^v: Jegerlehner, σελ. 472), 1339 (ADC, b. 14, φ. 133^v), 1342 (ADC, b. 14, φ. 162^r), 1345 (ADC, b. 14, φ. 182^v), 1352 (ADC, b. 14, φ. 257^r), 1365 (ADC, b. 15, φ. 122^v).

4. ADC, b. 15, φ. 140^r.

ληση τῶν κάθε εἶδους προϊόντων, ἐκμίσθωνε ἡ Πολιτεία σὲ ἰδιῶτες, οἱ ὁποῖοι στὴ συνέχεια τοὺς ὑπενόικιαζαν στοὺς πωλητές. Τὸ 1361 ὅλοι ὅσοι χρωστοῦσαν κάποιο ἐνοίκιο ὄφειλαν νὰ τὸ καταβάλουν σὲ ἐκείνους ποὺ εἶχαν νοικιάσει τοὺς δημόσιους πάγκους τῆς Πλατείας, διαφορετικὰ θὰ κατέβαλλαν τὸ διπλάσιο μίσθωμα¹.

Κάθε πάγκος ἀναλογοῦσε σὲ ἓναν καὶ μόνο πωλητὴ. Τὸ 1340 ὁρίστηκε καταβολὴ προστίμου 10 ὑπερπύρων γιὰ ὅσους συνετairίζονταν μὲ σκοπὸ τὴν ἐνοικίαση πάγκου, ὅπου θὰ πωλοῦνταν παστὰ ψάρια².

Τὸ 1369 ἡ ἀνώτατη τιμὴ λιανικῆς πώλησης τοῦ τυριοῦ κάθε ποιότητος καθορίστηκε σὲ 6 τορνέσια ἢ λίβρα καὶ ἀπαγορεύτηκε ἡ ἀνάμιξη τυριῶν διαφορετικῆς ποιότητος. Τὸν ἐπόμενο χρόνο οἱ Ἀρχές, ἐπεὶ δὲν ὑπῆρχε ἀρκετὸ τυρὶ καὶ πρὶν παρουσιαστῇ ἔλλειψη, ἀπαγόρευσαν τὴν ἐξαγωγή ὅποιασδήποτε ποσότητος μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ Χάνδακα³.

Τὰ φρέσκα ψάρια (*pisces recentes*) πωλοῦνταν ἀποκλειστικὰ στὴν ψαργορὰ (*pescaria comunis*), ἔξω δηλαδή ἀπὸ τὰ τεῖχη, ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ψαράδες ἢ ἀπὸ πωλητὲς ποὺ ἀγόραζαν τὰ ψάρια ἀπὸ τοὺς πρώτους. Τὸ 1351, ἡ πώληση ψαριῶν σὲ βάρκα ἢ ἄλλο σκάφος στὴν ἀκτὴ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ἐπιβληθεῖ στοὺς ψαράδες πρόστιμο 2 ὑπερπύρων καὶ κατάσχεση τοῦ ἐμπορεύματος, ἐνῶ στοὺς ἀγοραστές μόνο πρόστιμο 2 ὑπερπύρων⁴.

Γιὰ τοὺς πωλητὲς λαχανικῶν καὶ φρούτων (*venditores erbarum et fructuum*) ἴσχυε καθεστῶς ἀνάλογο μὲ αὐτὸ τῶν ὑπόλοιπων πωλητῶν⁵. Τὸ 1360 ἀπαγορεύτηκε ἡ πώληση λαχανικῶν καὶ φρούτων ἔξω ἀπὸ τοὺς πάγκους ποὺ διέθετε ἡ Πολιτεία γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ στὴν Πλατεία. Στους παραβάτες ποὺ θὰ πωλοῦσαν ὅπουδήποτε ἄλλοῦ, ἐπιβαλλόταν ἡ ποινὴ κατάσχεσης τοῦ ἐμπορεύματος καὶ καταβολῆς προστίμου ἑνὸς ὑπερπύρου⁶.

Τὸν ἴδιο χρόνο, μὲ νέο διάταγμα ἀπαγορευόταν ἡ πώληση τῶν παραπάνω προϊόντων ἔξω ἀπὸ τὸ Χάνδακα καὶ ἐπαναλαμβανόταν ὅτι ἐπιτρεπόταν μόνο στὴν Πλατεία, στοὺς πάγκους ποὺ ἤδη ὑπῆρχαν καὶ σὲ αὐτοὺς ποὺ εἶχαν

1. ADC, b. 15, φ. 76v.

2. ADC, b. 14, φ. 141v.

3. ADC, b. 15, φ. 173r καὶ 190v-191r. Ἡ Πολιτεία ἐνδιαφερόταν πολὺ γιὰ τὸ τυρὶ καὶ γιὰ τὴν πώλησή του ἐπιβαλλόταν, τὸ 1393, δασμὸς 9 *parvi*. Τὸ 1393 ἐπίσης, ἀπαγορεύτηκε στοὺς βιλλάνους νὰ ἀγοράζουν τυρὶ, πιθανότατα γιὰ νὰ ὑπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα ἐξαγωγῶν. Στὸ ἐξωτερικὸ ἐκτιμοῦσαν ἰδιαίτερα τὸ κρητικὸ τυρὶ (βλ. Thiriet, *La Romanie vénitienne*, ὁ.π., σελ. 323-24). Σχετικὰ μὲ τὸ δασμὸ γιὰ τὸ τυρὶ καὶ τὴν πώλησή του γενικότερα βλ. ἐπίσης παρακάτω σελ. 124-126.

4. ADC, b. 14, φ. 242r-v καὶ b. 15, φ. 64v.

5. Στὴ Βενετία διακρίνονταν 3 κατηγορίες: *fruttaroli*: πωλητὲς φρούτων *erbaroli*: πωλητὲς λαχανικῶν καὶ *naranzeri*: πωλητὲς πορτοκαλιῶν καὶ ὀπωρικῶν γενικὰ (βλ. Mangoni, *Le associazioni*, σελ. 131-136).

6. ADC, b. 15, φ. 60r καὶ 63r-64r.

προσθεῖ πρόσφατα πλάι στους παλιούς. Οἱ νέοι αὐτοὶ πάγκοι κάλυπταν τὴν περιοχή μέχρι τὴν κρεαταγορά, στὸ σημεῖο ἀκριβῶς ὅπου ὑπῆρχαν δύο κολῶνες, οἱ ὁποῖες τοποθετήθηκαν ὡς ὄριο γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Ὅριζόταν ἐπίσης ὅτι ἡ πώληση πορτοκαλιῶν, ἐλιῶν καὶ ξηρῶν καρπῶν θὰ γινόταν ἀπὸ τὴ «γωνία τῆς τάφρου πρὸς τὰ δυτικὰ» μέχρι τοὺς δημόσιους πάγκους. Τὰ ἴδια προϊόντα εἶχαν δικαίωμα νὰ πωλοῦν καὶ ὅσοι εἶχαν πάγκους ἀκριβῶς στους πύργους τῆς πόλης. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ πάγκοι, καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναλογοῦσε σὲ ἓνα μόνο πωλητὴ, ἔπρεπε νὰ ἔχουν μῆκος 1 «βῆμα» καὶ πλάτος 3 «πόδια» (*pedes*).

Οἱ πωλητὲς *fenogles* (;), σπαραγγιῶν καὶ ἄλλων λαχανικῶν, νωπῶν καὶ μῆ, ὅφειλαν νὰ πωλοῦν τὸ ἐμπόρευμά τους ἀποκλειστικὰ ἀνάμεσα στὶς δύο κολῶνες, ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω, καὶ πρὸς τὴν πλευρὰ τῆς κρεαταγορᾶς. Τὰ ἴδια λαχανικὰ εἶχαν ἐπίσης τὴ δυνατότητα νὰ τὰ πωλοῦν γενικὰ ὅσοι διέθεταν δημόσιους πάγκους.

Στὴν πώληση πεπονιῶν, εἰδικά, ἀναφέρονται τρία διαφορετικὰ διατάγματα¹. Τὸ 1350 ἡ ἀνώτατη τιμὴ πώλησης γιὰ κάθε κομμάτι καθορίστηκε σὲ 2 *soldi*, μὲ καταβολὴ προστίμου 6 γροσσίων γιὰ κάθε πεπόνι ποὺ θὰ πουλιόταν ἀκριβότερα.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἡ τιμὴ τους ἔπεσε σὲ 1 *soldum* τὸ κομμάτι, ἡ πώλησή τους ἐπιτράπηκε μόνο στὴν Πλατεία καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς παραγωγούς (*jardinarii*) καὶ ἀπαγορεύτηκε ἡ ἀποθήκευσή τους σὲ σπίτι, ταβέρνα ἢ ἄλλοῦ. Ἡ ἴδια ἀπαγόρευση ἐπαναλήφθηκε μὲ διάταγμα τοῦ 1369, στὸ ὁποῖο διευκρινίζεται ἀκόμη ὅτι τὰ πεπόνια ἔπρεπε νὰ πωλοῦνται στὴν Πλατεία τοποθετημένα κατευθεῖαν στὴ γῆ καὶ σὲ ἀκάλυπτο μέρος.

Διάταγμα τοῦ 1357, ποὺ ἐπαναλήφθηκε τὸ 1368, 1372 καὶ 1374, σχετικὰ μὲ τὸ ἐμπόριο μικρῶν ζώων, καθόριζε τὰ ἑξῆς²:

— Ἀπαγορεύεται ἡ ἀγορὰ καὶ ἡ μεταπώληση στὸ Χάνδακα, στὸ προάστειό του καὶ σὲ ἀπόσταση 3 μυλλιαρίων ἑξῶ ἀπὸ τὴν πόλη, περδικῶν, λαγῶν, ζώων γενικὰ ἀπὸ κυνήγι, ἀρνιῶν, ἐριφίων, ὀρνιθοειδῶν καὶ αὐγῶν. Στους παραβάτες τῆς διατάξης θὰ ἐπιβάλλεται πρόστιμο 2 ὑπέρπυρα ἢ μιὰ ἡμέρα στὴν *berlina*, ἂν ὁ παραβάτης δὲν ἔχει τὴ δυνατότητα καταβολῆς τοῦ προστίμου.

— Ἀπαγορεύεται ἡ παραλαβὴ καὶ ἡ φύλαξη σὲ σπίτι, ἀποθήκη ἢ ἄλλοῦ μέσα στὸ Χάνδακα ἢ στὸ προάστιο ὅλων τῶν παραπάνω.

— Ἡ λιανικὴ πώλησή τους θὰ γίνεται ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτες τους στὴν Πλατεία κοντὰ στὴν *berlina*.

1. ADC, b. 14, φ. 237^r, 248^r καὶ b. 15, 168^r.

2. Διατάγματα τῶν ἐτῶν 1357 (ADC, b. 15, φ. 15^r), 1368 (ADC, b. 15, φ. 156^r), 1372 (ADC, b. 15, φ. 217^v-218^r) καὶ 1374 (ADC, b. 15, φ. 237^v). Στὴ Βενετία ὑπῆρχαν οἱ *pollaroli*, πωλητὲς πουλερικῶν καὶ ἀγρίων πουλιῶν γενικὰ, καὶ οἱ *butirrantì*, πωλητὲς αὐγῶν. Ἀπαγορευόταν ἐπίσης καὶ ἐδῶ ἡ πώληση τῶν παραπάνω εἰδῶν μέσω τρίτου (βλ. M a r a n g o n i, *Le associazioni*, σελ. 87-93).

Ἡ ἀνώτατη τιμὴ πώλησης τῆς πέρδικας καθορίζεται σὲ 4 *soldi*. Γιὰ τὴ σωστὴ ἐφαρμογὴ τῶν παραπάνω διατάξεων ὀφείλουν νὰ φροντίσουν οἱ *justiciarii* καὶ οἱ *advocatores comunis*.

Τὸ λάδι ἀποτελοῦσε προϊόν, γιὰ τὴν ἐπάρκεια τοῦ ὁποίου ἡ Πολιτεία φρόντιζε ἀνελλιπῶς. Ἡ χονδρική καὶ ἡ λιανικὴ πώλησή του, καθὼς καὶ ἡ μεταφορά του μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ νησι βρισκόταν κάτω ἀπὸ συνεχὴ ἐλεγχον. Τὸ λάδι ποὺ διοχετευόταν στὴν ἀγορὰ γιὰ λιανικὴ ἢ χονδρική πώληση ἔπρεπε νὰ εἶναι καθαρὸ χωρὶς προσμίξεις καὶ νὰ ἔχει ἀπαραιτήτως δηλωθεῖ¹.

Οἱ Ἀρχεὲς ἔπρεπε νὰ εἶναι πάντοτε ἐνημερωμένες γιὰ τὴν ποσότητα τοῦ λαδιοῦ ποὺ ὑπῆρχε στὸ Χάνδακα καὶ στὸ προάστειο καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ διενεργοῦσαν κατὰ διαστήματα ἀπογραφὰς τῆς ποσότητας τοῦ προϊόντος. Τὸ 1369 ὅλοι ὅσοι εἶχαν ποσότητα λαδιοῦ πάνω ἀπὸ ἓνα «μέτρο» (*metrum*)² ὀφείλαν νὰ τὸ δηλώσουν στὴν *curia justiciariorum*. Σὲ ὅσους ἀποδεικνυόταν ὅτι δὲν τὸ δήλωσαν θὰ γινόταν κατὰσχεση τοῦ προϊόντος καὶ θὰ ἐπιβαλλόταν πρόστιμο 6 γρόσσια γιὰ κάθε «μέτρο»³.

Γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἔλλειψη λαδιοῦ στὴν πόλη, οἱ Ἀρχεὲς ἐπέβαλλαν περιορισμὸ τόσο στὶς ἐξαγωγὰς ὅσο καὶ στὴν ποσότητα λιανικῆς ἀγορᾶς ἀπὸ τοὺς καταναλωτές. Γιὰ τὴν ἐξαγωγή ἀπὸ τὸ Χάνδακα ὅποιασδήποτε ποσότητας λαδιοῦ ἦταν ἀπαραίτητη ἡ σφραγίδα τῶν *justiciarii*, ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὴν ἄδεια ἀνώτερης Ἀρχῆς. Τὸ 1340, γιὰ τοὺς παραβάτες ὀρίστηκε ἡ καταβολὴ προστίμου 1 δουκάτου γιὰ κάθε «μέτρο» λάδι καὶ κατὰσχεση τοῦ προϊόντος⁴, ἐνῶ τὸ 1350 ἀπαγορεύτηκε ἡ πώληση λαδιοῦ πάνω ἀπὸ 2 λίβρες σὲ ἓνα πρόσωπο. Σχετικὰ πάντα μὲ τὴ διακίνηση τοῦ λαδιοῦ, τὸ 1369 καὶ 1372 καθορίστηκε ὅτι: α) γιὰ τὴν πώληση πάνω ἀπὸ 1 «μέτρο» ἦταν ἀπαραίτητη εἰδικὴ ἄδεια· β) ἡ ἀνώτατη ποσότητα ἐξαγωγῆς καὶ πώλησης κατ' ἄτομον ἦταν μιὰ λίβρα καὶ γ) ἀπαγορευόταν ἡ πώλησή του στὸ προάστειο⁵.

Παρὰ τοὺς παραπάνω περιορισμοὺς οἱ Ἀρχεὲς τιμωροῦσαν ὅσους ἀρνοῦνταν νὰ πωλήσουν λάδι σὲ κάποιο πρόσωπο⁶.

Ἡ τιμὴ τοῦ λαδιοῦ ἐπηρεαζόταν ἀπὸ τὴν προσφορὰ καὶ τὴ ζήτηση στὴν ἀγορὰ καὶ τὰ ἀνώτατα ὅριά της καθορίζονταν κατὰ διαστήματα ὡς ἑξῆς:

1350	:	40 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα
1367	:	3 <i>soldi</i> ἀνὰ λίβρα

1. ADC, b. 15, φ. 217^v.

2. 1 «μέτρο» = 30 1/2 λίβρες = 14,5 κιλά (βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 105).

3. ADC, b. 15, φ. 176^v.

4. ADC, n. 14, φ. 142^r καὶ b. 15, φ. 176^v.

5. ADC, b. 14, φ. 240^r: Jegerlehner, σελ. 472-73.— ADC, b. 15, φ. 156^v, 172^{r-v} καὶ 217^v.

6. ADC, b. 14, φ. 240^r: Jegerlehner, σελ. 472-73.— ADC, b. 15, φ. 132^v.

1369, Ἰανουάριος :	χονδρική πώληση :	3 ὑπέρπυρα ἀνὰ «μέτρο»
	λιανική πώληση :	1 <i>soldum</i> ἀνὰ <i>quarta</i> ¹
1369, Μάρτιος :	5 τορνέσια ἀνὰ <i>quarta</i> ἢ 5 <i>soldi</i> ἀνὰ <i>quarta</i>	
1369, Ὀκτώβριος :	5 τορνέσια ἀνὰ <i>quarta</i>	
1371 :	4 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα ²	
1372, Νοέμβριος :	11 <i>parvi</i> ἀνὰ <i>quarta</i>	
1372, Νοέμβριος :	12 »	
1373, Μάρτιος :	14 <i>parvi</i> ἀνὰ <i>quarterola</i> ἢ 4 <i>soldi</i> καὶ 8 <i>parvi</i> ἀνὰ λίβρα	
1373, Μάρτιος :	1 <i>soldum</i> ἀνὰ <i>quarterola</i> ἢ 4 <i>soldi</i> ἀνὰ λίβρα ³	

Γιὰ τὴν πώληση πάνω ἀπὸ τὶς καθορισμένες αὐτὲς τιμὲς ἐπιβαλλόταν πρόστιμο ἀπὸ 2 ἕως 6 γρόσσια γιὰ κάθε λίβρα. Φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ ἔμποροι λαδιοῦ κατάφεραν μὲ διάφορους τρόπους νὰ πωλοῦν τὸ προϊόν σὲ ὑψηλότερες τιμές. Τὸ 1350 μὲ σχετικὸ διάταγμα ἀπαγορευόταν ἡ πώληση διαφόρων μικροαντικειμένων, ὅπως καντηλιῶν καὶ κουταλιῶν, μαζί μὲ τὸ λάδι. Τὰ ἀντικείμενα αὐτά, σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο διάταγμα, ἔπρεπε νὰ πωλοῦνται ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἢ ἄλλους ἐμπόρους ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸ λάδι καὶ σὲ ἄλλη χρονικὴ στιγμή, γιὰ νὰ ἀποφεύγονται οἱ ὑπερτιμήσεις τῶν προϊόντων. Ἡ πώληση λαδιοῦ σὲ τιμὴ ὑψηλότερη ἀπὸ τὴν καθορισμένη, μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι πουλιόταν συγχρόνως καὶ κάποιο ἀντικείμενο, συνεπαγόταν καὶ τὴν καταβολὴ προστίμου 2 ὑπερπύρων⁴.

4. Οἱ χρυσοχόοι (*aurifices*)

Οἱ εὐγενεῖς φεουδάρχες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Κρήτη καὶ ἡ Λατινικὴ Ἐκκλησία εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ τὰ βασικὰ τουλάχιστον ἀντικείμενα χρυσοχοΐας, μολονότι πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι πιθανὸ ὅτι τὰ προμηθεύονταν ἀπὸ τὰ ἐργαστήρια τῆς Βενετίας. Δυστυχῶς τὰ διατάγματα δὲν παρέχουν πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὰ ἀντικείμενα ποὺ παρήγαν οἱ χρυσοχόοι τοῦ Χάνδακα.

Μόνιμη φροντίδα τῶν Ἀρχῶν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 14ου αἰῶνα ἦταν ἡ συγκέντρωση τῶν χρυσοχόων σὲ καθορισμένο μέρος, συγκεκριμένα στὴν Πλατεία, μὲ σκοπὸ τὸν αὐστηρότερο ἐλεγχό τους⁵. Ἐκεῖ σὲ δημόσια καταστήματα, τὰ ὁποῖα νοίκιαζαν, μποροῦσαν νὰ ἐγκαταστήσουν τὰ ἐργαστήριά τους.

1. 1 *quarta* = 4 *quartarole* = 20,8 λίτρα (βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 72). Ἡ τιμὴ αὐτὴ θὰ ἔσχε μέχρι τὸ ἐρχόμενο Πάσχα (ADC, b. 15, φ. 159v).

2. Ἡ τιμὴ μειώνεται, γιατί, ὅπως ἀναφέρεται, ὑπάρχει ἀρκετὴ ποσότητα λαδιοῦ (ADC, b. 15, φ. 193v).

3. Ἡ τιμὴ ἀλλάζει καὶ μειώνεται τὸν ἴδιο μῆνα, γιατί εἶχε φθάσει μεγάλη ποσότητα λαδιοῦ στὸ Χάνδακα (ADC, b. 15, φ. 221v).

4. ADC, b. 14, φ. 240: Jegerlehner, σελ. 472-473.

5. Στὴ Βενετία, τὸ 1315, μὲ ἀπόφαση τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου ὁρίστηκε ὅτι τὰ καταστήματα τῶν χρυσοχόων ἔπρεπε νὰ βρίσκονται μόνο στὸ *Rialto* (βλ. Monticolo, *I capitolari*, ὁ.π., τομ. Α', σελ. 259).

Σύμφωνα με μια σειρά 12 διαταγμάτων, από το 1336 ως και το 1368, απαγορευόταν η έπεξεργασία του χρυσού ή άσημιού όπουδήποτε άλλο εκτός από τα δημόσια εργαστήρια. Μόνο σε περίπτωση που αυτά είχαν νοικιαστεί, όπως συνέβη το 1364, παρέχόταν άδεια, σε όποιον ήθελε, να νοικιάσει άλλο ιδιωτικό κατάστημα ή να δουλεύει στο σπίτι του, «κατά τη διάρκεια της νύκτας με τις πόρτες κλειστές για να μην ένοχλεῖ»¹.

Σε κάθε εργαστήριο μπορούσε να εργάζεται ένας μόνο χρυσοχόος μαζί με τους βοηθούς και μαθητές του (*discentes seu laboratores salariati*). Απαγορευόταν η συνεργασία δύο ή περισσότερων χρυσοχών για την ένοικιαση καταστήματος ή η πρόσληψη έμπειρου χρυσοχού (*magnus aurifex*) με την ιδιότητα του βοηθού. Το 1369, προβλεπόταν η καταβολή προστίμου 10 υπερπύρων από τον παραβάτη χρυσοχόο που ήταν κάτοχος εργαστηρίου, και 10 υπερπύρων από το χρυσοχόο που θα δούλευε σ' αυτόν με οποιαδήποτε ιδιότητα². Οί απαγορεύσεις αυτές είχαν σκοπό τη διαφύλαξη των οικονομικών συμφερόντων της Πολιτείας, με την εἰσπραξη από κάθε χρυσοχόο ξεχωριστά του ένοικίου για το εργαστήρι που διατηρούσε.

Ἡ διαδικασία έλέγχου τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν χρυσοχῶν καθορίστηκε με διάταγμα που εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 1360³. Σύμφωνα με το διάταγμα αυτό, οί χρυσοχόοι ήταν υποχρεωμένοι να κατασκευάζουν τα αντικείμενα, χρυσά ή άσημένα, με βάση μια καθορισμένη αναλογία των υλικῶν (*liga*).

Κάθε αντικείμενο από άσήμι έπρεπε να παραδίδεται στους τρεῖς υπεύθυνους υπαλλήλους για τὸν έλεγχο τῆς περιεκτικότητάς του. Ἄν τὸ άσήμι πὸν περιείχε τὸ άντικείμενο ἦταν λιγότερο από τὸ κανονικό, οί υπεύθυνοι τὸ παρέδιδαν στους *justiciarii*, οί όποιοι καὶ μεριμνοῦσαν για τὴν κατάσχεσή του. Ἄν άντίθετα εἶχε τὴ σωστή περιεκτικότητα, τὸ σφράγιζαν με τὴ σφραγίδα τῆς Πολιτείας (*bullā Communis*), πὸν τοὺς εἶχε παραχωρηθεῖ⁴. Για τὴ διαδικασία αὐτὴ οί τρεῖς υπάλληλοι εἰσέπρατταν από τοὺς χρυσοχόους 1 τορνέσιο για κάθε οὐγγιά άσήμι πὸν σφράγιζαν.

Κάθε άντικείμενο από καθαρό χρυσὸ (*aureum album*) ἢ έπιχρυσωμένο (*deareatum*) έπρεπε να φέρει τὸ χαρακτηριστικὸ σῆμα πὸν εἶχε κάθε χρυ-

1. ADC, φ. b. 15, 114^r.

2. ADC, φ. b. 15, 174^v.

3. ADC, φ. b. 15, 55^r-56^r: J e g e r l e h n e r, σελ. 477-478.

4. Το 1370 άνακοινώθηκε στην πλατεία τῶν χρυσοχῶν, κοντά στην εἴσοδο τῆς εκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ Χάνδακα, ὅτι ὁ Ἀντώνιος Liono, χρυσοχός καὶ εκτιμητῆς άργυρῶν άντικειμένων, δήλωσε πὸς εἶχαν κλέψει από τὸ εργαστήριό του τὴ «βούλλα τοῦ Ἁγ. Μάρκου» (*bulleta Sancti Marci*), με τὴν ὁποία σφράγιζε τὰ άντικείμενα πὸν εκτιμοῦσε. Ἐπειδὴ με τὴ σφραγίδα αὐτὴ ἦταν δυνατόν να διαπραχτοῦν πολλές άπάτες, οί Ἀρχές καλοῦσαν τὸν κλέφτη να τὴν παραδώσει μέσα σὲ 3 ἡμέρες, καταβάλλοντας πρόστιμο 50 υπερπύρων. Ἄν ὁ κλέφτης ἦταν χρυσοχός θὰ τοῦ ἀφαιρεῖτο ἐπ' άόριστον ἡ άδεια άσκησης τοῦ επαγγέλματος (ADC, b. 15, φ. 184^r).

σοχός, έτσι ώστε οποιαδήποτε στιγμή να υπάρχει δυνατότητα αναγνώρισης του κατασκευαστή του. Για το σκοπό αυτό κάθε χρυσοχός όφειλε να καταθέσει στους *justiciarii* το σήμα που θα υιοθετούσε για να καταχωριστεί σε ειδικό βιβλίο. Από το παραπάνω σφράγισμα εξαιρούνταν τα κουμπιά (*bottoni*) και άλλα μικροαντικείμενα που δεν ήταν δυνατόν να σφραγιστούν. Έπρεπε όμως να έχουν και αυτά τη σωστή περιεκτικότητα των υλικών¹.

Για την πιστή εφαρμογή των παραπάνω όρων οι χρυσοχόοι ήταν υποχρεωμένοι να όρκίζονται μια φορά το χρόνο, κάθε Σεπτέμβριο, ότι θα τηρούσαν πιστά τις εντολές των Αρχών. Αν ο χρυσοχός αρνιόταν να όρκισθει, έχανε την άδεια άσκησης του επαγγέλματος. Ορίστηκε επίσης ότι θα κατέβαλλε πρόστιμο 25 υπερέπυρων όποιοσδήποτε δεν παρουσίαζε τα αντικείμενα που κατασκεύαζε στους τρεις υπεύθυνους για το σφράγισμα υπαλλήλους. Σχετικά με την αγοραπωλησία των πρώτων υλών, χρυσοῦ δηλαδή και άσημιου, στο ίδιο διάταγμα, του 1360, καθορίζονταν τα εξής:

— Δεν επιτρέπεται στους χρυσοχόους να στέλνουν τον βοηθό τους ή τον μαθητή τους, όπως συνηθίζεται, να αγοράζει από την πόλη ή από το προάστειο άσήμι ή όποιοδήποτε άλλο υλικό απαραίτητο για τη δουλειά τους.

— Ποινή για το χρυσοχόο παραβάτη όρίζεται πρόστιμο 5 υπέρπυρα και για το βοηθό ή μαθητή μαστίγωμα.

— Η αγορά χρυσοῦ ή άσημιου άπαγορεύεται σε σπίτι ή άλλο μέρος και επιτρέπεται μόνο στα ίδια τα εργαστήρια που βρίσκονται στην Πλατεία.

— Οι παραβάτες της τελευταίας διάταξης θα καταβάλλουν πρόστιμο 5 υπέρπυρα.

Έπαναλαμβάνεται, τέλος, ότι κανείς χρυσοχός δεν είχε δικαίωμα να εργάζεται άλλοῦ, εκτός από τα δημόσια εργαστήρια. Σε περίπτωση όμως που αυτά δεν έπαρκοῦσαν, τότε όσοι δεν είχαν μπορούσαν να νοικιάσουν όποιοδήποτε άλλο, που θα βρισκόταν όμως απαραίτητα στην Πλατεία, διαφορετικά θα πλήρωναν πρόστιμο 25 υπέρπυρα.

Για την εφαρμογή των παραπάνω διατάξεων ήταν υπεύθυνοι οι *justiciarii*, οι όποιοι θα είσέπρατταν και το $\frac{1}{3}$ των προστίμων.

Οι χρυσοχόοι ήταν οι μόνοι που, λόγω επαγγέλματος, είχαν τη δυνατότητα να άλλοιώσουν χρυσά ή άσημένα νομίσματα και να χρησιμοποιήσουν το υλικό τους. Για την άποφυγή λοιπόν άλλοίωσης των νομισμάτων με σχετικό διάταγμα του 1361 όριζόταν για τους παραβάτες ή καταβολή προστίμου 25 υπερέπυρων².

1. Ανάλογο σύστημα εκτίμησης χρυσών και άργυρών αντικειμένων εφαρμοζόταν και στη Βενετία, όπως αναφέρεται, το 1262, στο καπιτουλάριο των χρυσοχών (βλ. Monticolo, *I capitolari*, ό.π., τόμ. Α', σελ. 121-127).

2. ADC, b. 15, φ. 66r.

5. Οἱ σιδηρουργοὶ (*fabbri*) — Οἱ πεταλωτὲς (*marescalchi - inferratores*).

Οἱ σιδηρουργοὶ ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀναγκαῖα ἐπαγγέλματα στὴ μεσαιωνικὴ κοινωνία τῶν εὐγενῶν φεουδαρχῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν. Γιὰ τοὺς πρῶτους κατασκεύαζαν ὅπλα καὶ πέταλα ἀλόγων, γιὰ τοὺς δεύτερους ἐργαλεῖα ἀπαραίτητα στὴ δουλειά τους. Οἱ κατεξοχὴν σιδηρουργοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ κατασκεύαζαν καὶ ἐπιδιόρθωναν ἐργαλεῖα, ὅπως τσάπες, ὕνιά, ἄγκυρες, κλειδαριές, κλειδιά, πέταλα καὶ καρφιά γιὰ τὰ ἄλογα¹. Ἰδιαίτερη κατηγορία ἀποτελοῦσαν οἱ πεταλωτὲς (*inferratores* ἢ *marescalchi*), τὴ δουλειὰ τῶν ὁποίων ὅμως ἔκαναν πολλὰς φορὲς οἱ ἴδιοι οἱ σιδηρουργοί. Πλὴν σ' αὐτοὺς ὑπῆρχαν οἱ κατασκευαστὲς σιδερένιων ὅπλων, σπαθιῶν (*spatharii*), βελῶν (*sagittarii*), τόξων (*arcerii*) καὶ ἄλλων².

Ἡ διακίνηση τοῦ σιδήρου, ἐπεξεργασμένου (δηλ. σὲ μορφή ἀντικειμένων) ἢ ἀκατέργαστου ἐλεγχόταν μὲ τὴν ἐπιβολὴ συγκεκριμένων περιορισμῶν τόσο στοὺς ἐμπόρους χονδρικῆς καὶ λιανικῆς πώλησης τοῦ μετάλλου ὅσο καὶ στοὺς σιδηρουργούς. Οἱ Ἀρχεῖς τοῦ Χάνδακα γιὰ τὴν ἐνημέρωσή τους ὑποχρέωναν κατὰ διαστήματα τοὺς ἐμπόρους καὶ τοὺς σιδηρουργούς νὰ δηλώνουν τὸ σίδηρο ἢ τὰ σιδερένια ἀντικείμενα ποὺ κατεῖχαν³.

Τὸ 1370 ἡ διαδικασία λιανικῆς ἀγορᾶς καὶ πώλησης τοῦ σιδήρου μὲ τὴ μορφή ράβδων προέβλεπε τὸ σφράγισμα καὶ τὸ σωστὸ ζύγισμα τοῦ μετάλλου ἀπὸ τοὺς *comerclarii*⁴. Γιὰ τὴν προστασία τῶν καταναλωτῶν ἀπὸ τυχόν αὐθαιρεσίες στὸ ζύγισμα ὑπῆρχαν πάντοτε στὴν πύλη τῆς Πλατείας (*porta plateae*) ζυγαριές (*statera*), μὲ τίς ὁποῖες οἱ ἀγοραστὲςμποροῦσαν νὰ ἐπαληθεύσουν τὸ βάρος τοῦ μετάλλου ποὺ εἶχαν ἀγοράσει.

Κάθε ἀγοραστὴς σιδήρου, ποὺ προόριζε τὸ μέταλλο γιὰ ἐπεξεργασία ἢ

1. Φαίνεται πὼς γιὰ τοὺς Βενετοὺς οἱ σιδηρουργοὶ τοῦ Χάνδακα δὲν ἦταν καλοὶ ἐπαγγελματίες. Τὸ 1344, κάποιος ἔμπορος παραπονιόταν σὲ γράμμα του ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανεὶς στὸ Χάνδακα ποὺ νὰ ξέρεي νὰ κατασκευάζει κλειδιά (...*non é nessuno maestro che sapia far chiavi*). Τὸν ἐπόμενο χρόνο εἶχαν γίνει 3 παραγγελίες κλειδιῶν καὶ κλειδαριῶν ἀπὸ ἐμπόρους τοῦ Χάνδακα στὴ Βενετία (βλ. *Lettere di mercanti a Pignol Zucchello (1336-1350)*, ἐκδ. R. Morozzo della Rocca, Fonti per la storia di Venezia, sez. IV - Archivi privati, Βενετία 1957, σελ. 27, 39, 41 καὶ 43).

2. Στὴν Εὐρώπη οἱ σιδηρουργοὶ ἀρχικὰ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν κατασκευὴ ὅπλων καὶ ἐργαλείων. Ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. καὶ ἔπειτα ἄρχισε καὶ καλλιτεχνικὴ παραγωγή ἀπὸ σίδηρο. Τὸ ἐπάγγελμα χαρακτηρίζοταν ἀπὸ σχετικὴ ἐξειδίκευση καὶ στὸ καταστατικὸ τους στὴ Βενετία, τὸ 1271, οἱ σιδηρουργοὶ διακρίνονταν σὲ *fabbri* (σιδηρουργοί), *cortelai* (κατασκευαστὲς μαχαριῶν), *frezzeri* (κατασκευαστὲς βελῶν), *corazzieri* (κατασκευαστὲς θωράκων), *spaderi* (κατασκευαστὲς σπαθιῶν) καὶ *vagineri* (κατασκευαστὲς θηκαριῶν) (βλ. Brunello, *Arti e mestieri*, ὁ.π., σελ. 60-65). Σχετικὰ μὲ τὸ σίδηρο καὶ τοὺς σιδηρουργούς βλ. τὸ συλλογικὸ ἔργο: J. Schneider, *Le fer à travers les âges*, Nancy 1956.

3. Τέτοια καταγραφή ὀρίστηκε μὲ διάταγμα τὸ 1364 (ADC, b. 15, φ. 110^v).

4. ADC, b. 15, φ. 189^v-190^r: J egerlechner, σελ. 476-477.

έξαγωγή από τὸ Χάνδακα, καὶ κάθε ἔμπορος ὀφείλε νὰ καταβάλλει στοὺς *comerclarii* δασμὸ 2 ὑπέρπυρα γιὰ κάθε 1.000 λίβρες¹. Οἱ ἔμποροι ἦταν ἐπιπλέον ὑποχρεωμένοι νὰ δηλώνουν ἀναλυτικὰ πόσο σίδηρο εἶχαν πουλήσει καὶ ἀπὸ αὐτὸν πάλι πόση ποσότητα προοριζόταν γιὰ ἐπεξεργασία στὴν πόλη καὶ πόση γιὰ ἐξαγωγή. Γιὰ τὴ σωστὴ εἴσπραξη καὶ τὸν ἔλεγχο τοῦ συγκεκριμένου δασμοῦ, κάθε ἔμπορος ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ διαθέτει ἓνα κιβώτιο μὲ δύο θῆκες, στὴ μιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες θὰ τοποθετοῦσε τὸν ἀνάλογο δασμὸ γιὰ τὸ σίδηρο ποὺ εἶχε πουληθεῖ γιὰ ἐπεξεργασία στὴν πόλη καὶ στὸ προάστειό της καὶ στὴν ἄλλη τὸ δασμὸ γιὰ τὸ σίδηρο ποὺ προοριζόταν γιὰ ἐξαγωγή. Ὁ δασμὸς τῆς πρώτης κατηγορίας περιερχόταν στὴν Πολιτεία, ἐνῶ ὁ δεύτερος στοὺς ἐνοικιαστῆς «τοῦ δασμοῦ τῆς πύλης τοῦ λιμανιοῦ» (*daçiarii - daçium portae ripae*). Οἱ *comerclarii* καὶ οἱ *justiciarii* ἦταν ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν παραπάνω διατάξεων.

Τὸ 1321 ἀπαγορεύτηκε ἡ μεταφορά, ἡ ἐξαγωγή, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ νησιοῦ, καθὼς καὶ ἡ πώληση, χωρὶς ἄδεια τῶν Ἀρχῶν, σιδήρου ἢ σιδηρῶν ἀντικειμένων, ὅπως ἄγκυρες, πέταλα, καρφιά καὶ ὕνιά. Τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἔπρεπε νὰ δηλώνονται στοὺς *domini de nocte*. Γιὰ τὴν παράνομη ἐξαγωγή, εἰδικὰ, τῶν ἀγκυρῶν εἶχαν ὀριστεῖ ὡς ὑπεύθυνοι οἱ *portarii de ripa*².

Ἡ παραπάνω ἀπαγόρευση ἐπαναλήφθηκε σὲ δύο διατάγματα, τοῦ ἔτους 1364. Στὸ πρῶτο προβλεπόταν γιὰ τοὺς παραβάτες ἡ καταβολὴ προστίμου 25 ὑπερπύρων καὶ στὸ δεύτερο ἡ καταβολὴ ποσοῦ ἴσου μὲ τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ἀξίας τοῦ σιδήρου ἢ τῶν ἀντικειμένων ποὺ θὰ πουλοῦσαν ἢ θὰ ἐξήγαγαν³.

Ὁ φόβος γιὰ συνεργασία ἐπαναστατῶν, ληστῶν καὶ κάθε εἴδους παρανόμων μὲ τοὺς σιδηρουργούς, ἰδιαίτερα μὲ ὅσους κατασκεύαζαν ὅπλα, ἀνάγκαζε τίς Ἀρχές τοῦ Χάνδακα νὰ παίρνουν κατὰ καιροὺς αὐστηρὰ μέτρα. Ἦδη τὸ 1333 κανένας σιδηρουργός, *spatharius*, *arcerius* ἢ *sagitararius* ποὺ κατοικοῦσε στὸ προάστειο δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ δουλεύει μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη. Ἐπιπλέον, ὅποιο-δήποτε ἀντικείμενο κατασκεύαζαν ὀφείλαν νὰ τὸ μεταφέρουν στὴν πόλη μαζί μὲ τὸ σίδηρο ποὺ εἶχαν καὶ νὰ τὰ δηλώνουν στὶς Ἀρχές⁴.

Τὸ 1342 μὲ νέο διάταγμα γιὰ τοὺς ἴδιους τεχνίτες ἐπαναλαμβάνονταν οἱ παραπάνω ὑποχρεώσεις καὶ συγχρόνως ἡ ὑποχρέωση νὰ μεταφερθοῦν καὶ νὰ κατοικήσουν στὴν πόλη. Οἱ σιδηρουργοὶ ποὺ ἔμεναν καὶ δούλευαν σὲ χωριὰ ὀφείλαν νὰ μετακομίσουν στὰ πλησιέστερα φρούρια καὶ τὰ προάστειά τους, ἐνῶ παράλληλα οἱ ἔμποροι σιδήρου ὑποχρεώνονταν νὰ δηλώσουν στοὺς ὑπεύθυνους ὑπαλλήλους τὴν ποσότητα τοῦ ὕλικου ποὺ κατεῖχαν⁵. Τὸν ἐπόμενο χρό-

1. Ἡ τιμὴ τοῦ σιδήρου τὸ 1352 ἦταν 70 ὑπέρπυρα τὸ *milliarium* (= 1.000 λίβρες).

2. *Bandi*, ἀρ. 300, σελ. 112.

3. ADC, b. 15, φ. 110^v καὶ 111^v.

4. ADC, b. 14, φ. 91^v.

5. ADC, b. 14, φ. 155^v.

νο, τέλος, με τή ρητή κατηγορία ότι πολλοί σιδηρουργοὶ ποὺ δούλευαν σὲ χωρία κατασκεύαζαν βέλη γιὰ πολεμιστὲς καὶ ἐπαναστάτες, ἐπαναλήφθηκε ἀκόμη μιὰ φορὰ ἡ διάταξη σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅφειλαν νὰ μετακομίσουν στὸ Χάνδακα ἢ στὰ πλησιέστερα φρούρια. "Ὅσοι δὲν θὰ συμμορφώνονταν μὲ τὴν παραπάνω διαταγὴ θὰ κατέβαλλαν πρόστιμο 10 ὑπέρπυρα, ἐνῶ ἡ κοινότητα τοῦ χωριοῦ (*comune casalis*), ὅπου θὰ κατασκευάζονταν ὅπλα καὶ ἡ ὁποία δὲν θὰ εἶχε καταγγεῖλει τὸν παραβάτη, θὰ κατέβαλλε 50 ὑπέρπυρα¹. Τὴ φορὰ αὐτὴ συνυπεύθυνοι γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων μαζί μὲ τοὺς *justiciarii* ἦταν οἱ *advocatores comunis*.

Σχετικὰ μὲ τὶς πωλήσεις καὶ τὶς τιμὲς τῶν ὅπλων ὑπεύθυνοι ἦταν τρεῖς εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι διορίζονταν γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό. Τὸ 1332 ὅσοι ἤθελαν νὰ ἀγοράσουν ὅπλα καὶ δὲ συμφωνοῦσαν στὴν τιμὴ μὲ τοὺς κατασκευαστὲς εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπευθύνονται στοὺς τρεῖς παραπάνω εὐγενεῖς. Τὸν ἴδιο χρόνο καθορίστηκε ὅτι τὰ τόξα θὰ πωλοῦνταν μόνον ὕστερα ἀπὸ ἄδεια τῆς ἰδίας ἐπιτροπῆς².

Παράλληλα μὲ τοὺς κατασκευαστὲς ὅπλων ποὺ προκαλοῦσαν ἀνησυχίες, προσέλκυαν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀρχῶν οἱ σιδηρουργοὶ ποὺ κατασκεύαζαν πέταλα καὶ καρφιά, καθὼς καὶ οἱ πεταλωτές, δεδομένου ὅτι τὸ ἐπάγγελμά τους ἦταν γενικότερα χρήσιμο καὶ ἰδιαίτερα στοὺς φεουδάρχες. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ 1345 μὲ ἐπίσημο αἶτημα πρὸς τὸ συμβούλιο τῆς μητρόπολης οἱ φεουδάρχες τοῦ Χάνδακα ζήτησαν νὰ σταλεῖ στὴν Κρήτη ἓνας καλὸς πεταλωτὴς γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησή τους³. Τὸ 1348 ἀπηύθυναν νέο αἶτημα μὲ ἀνάλογο περιεχόμενο καὶ μὲ συγκεκριμένες προσφορές. Ὁ πεταλωτὴς ποὺ θὰ ἐρχόταν στὸ νησὶ θὰ πληρωνόταν ἀπὸ τοὺς φεουδάρχες ἐπὶ δύο χρόνια καὶ ὁ ἐτήσιος μισθὸς του θὰ ἀνερχόταν στὰ 150 ὑπέρπυρα⁴. Τὸ Μεγάλο Συμβούλιο ἐνέκρινε τὸ αἶτημα, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὸ ἂν τελικὰ ὑλοποιήθηκε ἡ ἀπόφαση.

Τὴν ἴδια χρονιά ἡ ἐξάπλωση τοῦ «Μαύρου Θανάτου» εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ μείωση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ στὴν Κρήτη καὶ οἱ φεουδάρχες μὲ τὸ δικαιολογητικὸ αὐτὸ ζήτησαν ξανὰ ἀπὸ τὴ Βενετία, τὸ 1351, τὴν ἀποστολὴν πεταλωτῆ μὲ εὐνοϊκότερους αὐτὴ τὴ φορὰ ὅρους. Ὁ ὑποψήφιος, ἂν ἐφθανε στὸ νησὶ ὅσο γίνεται συντομότερα, θὰ εἰσέπραττε προκαταβολικὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴ Βενετία 75 ὑπέρπυρα, ἐνῶ τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ ἔχει καὶ τὴ δική του ξεχωριστὴ πελατεία στὸ Χάνδακα⁵. Δὲν εἶναι γνωστὸ,

1. ADC, b. 14, φ. 165v.

2. ADC, b. 14, φ. 77v: Jegerlehner, σελ. 474.— ADC, b. 14, φ. 78v.

3. ADC, b. 12, φ. 5v: F. Thiriet, *Délibérations des Assemblées vénitiennes concernant la Roumanie*, τόμ. Α' (1160-1363), Παρίσι 1966, ἀρ. 511, σελ. 205. (στὸ ἐξῆς: Thiriet, *Assemblées*).

4. ADC, b. 12, φ. 32r: Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 550, σελ. 215.

5. ADC, b. 12, φ. 58r: Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 589, σελ. 225 καὶ 313.

ἂν βρῆκαν ἀνταπόκριση οἱ τρεῖς παραπάνω αἰτήσεις. Τὸ 1355 ὅμως τὸ Συμβούλιο τῆς Βενετίας ἀπάντησε στοὺς φεουδάρχες τοῦ Χάνδακα ὅτι ὁ Μανουὴλ Καππαδόκας ἐγκρίνεται ὡς ὁ ἐπίσημος πεταλωτὴς γιὰ ἓνα χρόνο καὶ μὲ ἐτήσιο μισθὸ 155 ὑπέρπυρα. Ὑποχρέωσή του ἦταν τὸ πετάλωμα τῶν ἀλόγων τῶν φεουδαρχῶν καὶ γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ θὰ εἰσέπραττε 4 *soldi* γιὰ κάθε πέταλο¹.

Οἱ ἀνάγκες τῶν φεουδαρχῶν εἶναι ἐμφανεῖς καὶ οἱ προσφορές τους στοὺς πεταλωτὲς ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσαν κάθε φορὰ μεγαλύτερες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι μιὰ σειρὰ μέτρων ποὺ εἶχαν λάβει οἱ Ἀρχές σχετικὰ μὲ τὸ θέμα. Ἔτσι, τὸ 1349, ἐξαιτίας παραπόνων τῶν φεουδαρχῶν ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐπάρκεια πετάλων γιὰ τὰ ἄλογά τους, ἀποφασίστηκε ὅτι οἱ σιδηρουργοὶ ὀφείλουν νὰ δουλεύουν κάθε Παρασκευὴ γιὰ τὴν παραγωγὴ ἀποκλειστικὰ καρφιῶν καὶ πετάλων, τὰ ὅποια θὰ πωλοῦσαν μόνο στὰ καταστήματά τους στὴν Πλατεία τοῦ Χάνδακα². Δύο χρόνια ἀργότερα, κάθε σιδηρουργὸς ποὺ διατηροῦσε δικό του ἐργαστήριο μὲ βοηθοὺς στὸ Χάνδακα καὶ τὸ προάστιο ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ παραδίνει κάθε ἐβδομάδα στὸν ὑπάλληλο ποὺ εἶχε ὀρίσει ἀπὸ τὴν Πολιτεία 25 πέταλα «καλὰ δουλεμένα». Ἀπὸ αὐτὰ 8 θὰ ἦταν γιὰ ἄλογα (*sonipes*), 12 γιὰ ἄλογα μεταφορικὰ (*roncini*) καὶ 5 γιὰ μουλάρια καὶ γαῖδούρια. Θὰ παρέδινε ἐπίσης καὶ 250 καρφιὰ ἐξίσου καλῆς ποιότητος μὲ αὐτὴ τῶν πετάλων. Τὰ παραπάνω εἶδη θὰ πωλοῦνταν μὲ τίς ἐξῆς ἀνώτατες τιμές:

πέταλο γιὰ ἄλογο: 8 τορνέσια

πέταλο γιὰ ἄλογο μεταφορικὸ καὶ μουλάρι: 6 τορνέσια

πέταλο γιὰ γαῖδούρι: 4 τορνέσια

100 καρφιὰ: 6 *soldi*

Ὁ ὑπάλληλος ποὺ θὰ παραλάμβανε τὰ πέταλα καὶ τὰ καρφιὰ θὰ τὰ πωλοῦσε προσωπικὰ ἢ μέσω τρίτου στὴν Πλατεία, κερδίζοντας (ἐπιπλέον δηλαδὴ τῆς ὀριζόμενης τιμῆς) τὸ ἀνώτερο 1 *parvum* γιὰ κάθε πέταλο, 2 *parvi* γιὰ κάθε 100 καρφιὰ καὶ 1 *parvum* γιὰ κάθε 50 καρφιὰ. Ὁ ἴδιος ὑπάλληλος ἦταν, τέλος, ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῶν σιδηρουργῶν καὶ τὴν καταγγελία ὁποιουδήποτε παρέβαινε τίς παραπάνω διατάξεις³.

1. ADC, b. 12, φ. 87^v: Thiriet, *Assemblies*, ἀρ. 621, σελ. 235.

2. ADC, b. 14, φ. 223^r.

3. ADC, b. 14, φ. 242^r-243^r: Jegerlehner, σελ. 474-475 — ADC, b. 14, φ. 254^v-256^r. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1352 ὁ Μιχαὴλ Μασσέλος εἶχε ἀναλάβει νὰ κατασκευάσει 100 ὄνια καὶ 36 ζευγάρια *lurarum* μὲ δικό του σίδηρο. Τὰ μισὰ ἀπὸ αὐτὰ θὰ τὰ παρέδιδε μέχρι τὸν ἐρχόμενο Αὐγούστο καὶ τὰ ὑπόλοιπα μέχρι τίς 15 Σεπτεμβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου. Σὲ κάθε ὄνι θὰ ἔβαζε τουλάχιστον 5 λίβρες σίδηρο καὶ τὸ ἀνώτατο 6 λίβρες, ἐνῶ γιὰ κάθε ζευγάρι *lurarum* τὸ πολὺ 3 λίβρες. Ἄν τὰ παραπάνω ἀντικείμενα ἀποδεικνύονταν κατὰ τὴν παράδοσή τους ἐλαττωματικά, ὁ παραγγελιοδόχος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἐπιστρέψει. Ἡ ἀποζημίωση τοῦ σιδηρουργοῦ γιὰ τὴν ἐργασία του ἀνερχόταν σὲ 14 ὑπέρπυρα καὶ 8 γρόσια γιὰ κάθε 100 λίβρες σίδηρο ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσε. Ἀπὸ αὐτὰ εἶχε ἤδη λάβει

Τὸ 1342 καθορίστηκε ὅτι οἱ πεταλωτὲς ὀφείλαν νὰ βρίσκονται σὲ ἐτοιμότητα καὶ νὰ ἔχουν πάντα μαζί τους πέταλα, καρφιά καὶ τὰ ἐργαλεῖα τους σὲ περίπτωση ἔκτακτης ἀνάγκης. Ἡ ἄρνηση, ἐξάλλου, παροχῆς ὑπηρεσιῶν ἀπαγορευόταν αὐστηρά¹.

Στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα οἱ ἀνώτατες τιμές ἐργασίας καὶ ὑλικῶν τῶν πεταλωτῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀναλάμβαναν τὸ πετάλωμα τοῦ ζώου, διαμορφώνονται ὡς ἐξῆς:

1342:

πέταλο ἀλόγου ἢ μουλαριοῦ: 12 *soldi* τοποθέτηση: 6 *parvi*
πέταλο γαῖδουριοῦ : 18 *parvi* τοποθέτηση: 4 *parvi*

1349:

πετάλωμα μὲ ὑλικά τοῦ πεταλωτῆ:
γιά ἄλογο: 3 *soldi*
γιά μεταφορικὸ ἄλογο: 1 γρόσσι
γιά μουλάρι ἢ γαῖδούρι: 2 *soldi*
πετάλωμα ὁποιοδῆποτε ζώου καὶ γιά ὁποιοδῆποτε πόδι μὲ καρφιά τοῦ πεταλωτῆ καὶ πέταλα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ ζώου: 3 τορνέσια
Ἡ ἴδια ἐργασία, ἀλλὰ μὲ καρφιά καὶ πέταλα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ ζώου: 4 *parvi*

1351:

πετάλωμα μὲ ὑλικά τοῦ πεταλωτῆ:
γιά ἄλογο: $3\frac{1}{2}$ *soldi*
γιά μεταφορικὸ ἄλογο ἢ μουλάρι: $2\frac{1}{2}$ *soldi*
γιά γαῖδούρι: 2 *soldi*
πετάλωμα μὲ καρφιά τοῦ πεταλωτῆ καὶ πέταλα τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ ζώου:
γιά ἄλογο: $1\frac{1}{2}$ *soldum*
γιά μεταφορικὸ ἄλογο ἢ μουλάρι: 5 τορνέσια
γιά γαῖδούρι: 3 τορνέσια
πετάλωμα μὲ ὑλικά τοῦ ἰδιοκτήτη τοῦ ζώου:
γιά ἄλογο: 3 τορνέσια
γιά μεταφορικὸ ἄλογο ἢ μουλάρι: 6 *parvi*
γιά γαῖδούρι: 4 *parvi*

Τὸ 1351, τέλος, καθορίστηκαν καὶ οἱ ἀνώτατες τιμές ἐργασίας καὶ ὑλικῶν γιά τὰ παρακάτω ἐργαλεῖα ποὺ σχετίζονται μὲ τοὺς σιδηρουργοὺς:

ἐπιδιόρθωση τσάπας καὶ ἄλλων παλιῶν ἐργαλείων: 5 *soldi* γιά κάθε λίβρα σιδήρου

ἐπιδιόρθωση ὕνιοῦ: $4\frac{1}{2}$ *soldi* γιά κάθε λίβρα σιδήρου

ἐπένδυση καινούριου ὕνιοῦ: $3\frac{1}{2}$ *soldi* γιά κάθε λίβρα σιδήρου

25 ὑπέρπυρα (Zaccaria de Fredo. *Notaio in Candia (1352-1357)*, ἐκδ. A. Lombardo, Fonti per la storia di Venezia, sez. III - Archivi notarili, Βενετία 1968, 22, σελ. 21. Στὸ ἐξῆς: De Fredo). Γιά τίς τιμές τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων βλ. παρακάτω σελ. 110.

1. ADC, b. 14, φ. 159r.

6. Διάφοροι ἄλλοι ἐπαγγελματίες

Μὲ διάταγμα τοῦ 1351, ποὺ ἐκδόθηκε ἐμπλουτισμένο μὲ νέους ὅρους τὸν ἐπόμενο χρόνο, καθορίζονταν ἡμερομίσθια ἐργατῶν καὶ διαφόρων ἐπαγγελματιῶν καθὼς καὶ οἱ ἀνώτατες τιμές τῶν προϊόντων ποὺ παρήγαν¹.

Οἱ ἀγροφύλακες (*messari*), οἱ σκαφεῖς (*capatores*), ὅσοι λάκκιζαν (*lachi-zatores*)², οἱ φυτευτὲς (*catavolizatores*), οἱ κλαδευτὲς (*serpitores*), οἱ μεταφορεῖς καὶ οἱ ἐργάτες (*manipuli et operarii*), καθὼς καὶ οἱ κατασκευαστὲς ἐργαλείων (*cudores ferri ad cudinem*) ἀποτελοῦσαν μιὰ κατηγορία ἐργατῶν, τὸ ἀνώτατο ἡμερομίσθιο τῶν ὁποίων καθορίστηκε σὲ 6 *soldi*. Οἱ ἐργοδότες θὰ τοὺς παρεῖχαν ἐπίσης νερὸ καὶ κρασί, χωρὶς ὅμως ὑποχρέωση μεταφορᾶς τοὺς στὸν τόπο ἐργασίας.

Οἱ ἀνώτατες τιμές τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ παραπάνω ἐργάτες ἦταν:

κλαδευτήρι (*serpitor*): 4 γρόσσια

δρεπάνι (*sessola*): 10 *soldi*

τσάπα πλατιά (*ystrane*) μὲ σίδηρο βάρους ὅχι κάτω ἀπὸ 3 1/2 λίβρες: 7 γρόσσια
τσάπα στενὴ (*romeco*) μὲ σίδηρο βάρους ὅχι κάτω ἀπὸ 2 1/2 λίβρες: 10 *soldi*

Ἀνώτατα ἡμερομίσθια ἄλλων ἐπαγγελματιῶν:

μαραγκὸς (*marangonus*), μὲ τὸ βοηθό του: 4 1/2 γρόσσια καὶ τὸ φαῖ τους
κτίστης (*murarius*): 3 1/2 γρόσσια καὶ τὸ φαῖ του

καλαφάτης (*calafatus*), μὲ τὸ βοηθό του: 5 γρόσσια καὶ τὸ φαῖ τους

βαρελοποιὸς (*butarius - buticlarius*)³:

ἀπὸ Μάρτιο μέχρι 15 Μαΐου: 3 γρόσσια, ὁ βοηθὸς⁴ 1 γρόσσι, καὶ τὸ φαῖ τους

1. Διάταγμα τοῦ 1351: ADC, b. 14, φ. 242^v-243^r, καὶ τοῦ 1352: ADC, b. 14, φ. 254^v-256^r. Στὸ διάταγμα τοῦ 1351 περιλαμβάνονται ἀκόμη οἱ σιδηρουργοὶ καὶ οἱ πεταλωτές, οἱ ὅποιοι ὅμως ἐξετάστηκαν ξεχωριστά. Στὸ δεύτερο διάταγμα τοῦ 1352 δὲν περιλαμβάνονται, σὲ σχέση μὲ αὐτὸ τοῦ 1351, οἱ σιδηρουργοὶ καὶ οἱ τσαγκάρηδες. Πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερο διάταγμα εἶχε ἐκδοθεῖ ἄλλο σχετικὸ ἀπὸ τὸ Μεγάλو Συμβούλιο τοῦ Χάνδακα, (ADC, b. 12, φ. 60^{r-v}: Thiriet, *Assemblées*, 591, σελ. 226). Σύμφωνα μὲ τὸ διάταγμα αὐτὸ οἱ κτίστες, οἱ σκαφεῖς, αὐτοὶ ποὺ λάκκιζαν (ἡ πρώτη δηλαδὴ κατηγορία ἐργατῶν τῶν δύο ἄλλων διαταγμάτων) δὲν εἶχαν δικαίωμα νὰ εἰσπράξουν πάνω ἀπὸ 6 *soldi* γιὰ ἐργασία μιᾶς ἡμέρας. Ἐπίσης οἱ ράφτες, οἱ μαραγκοὶ καὶ οἱ παραγωγεῖς κάρβουνου (*carbonum et lignorum a combustionem*) θὰ συμμορφώνονταν σύμφωνα μὲ προγενέστερες διατάξεις, ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς ἴδιους καὶ τὴν ἀμοιβή τους (τοὺς κανόνες δηλαδὴ τοῦ διατάγματος τοῦ 1351). Στὸ ἴδιο διάταγμα ὁ ἀριθμὸς τῶν παραπάνω ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν εἶχε μειωθεῖ ἐξαιτίας τοῦ λοιμοῦ τοῦ 1348.

2. Αὐτοὶ ποὺ λάκκιζαν ἦταν ἐργάτες ποὺ ἔσκαβαν τὴ γῆ γύρω ἀπὸ τὶς ρίζες τῶν φυτῶν (συνήθως ἀμπελιοῦ) μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ γιὰ τὴν καλύτερη λίπανση καὶ πότισμα.

3. Τὰ ἡμερομίσθια ποίκιλλαν ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ χρόνου. Τὸ ὑψηλότερο ἡμερομίσθιο ἴσχυε τὴν ἐποχὴ τοῦ τρύγου καὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ μούστου.

4. Σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο διάταγμα τοῦ 1351, βοηθὸς (*famulus*) βαρελοποιοῦ μπο-

ἀπὸ 15 Μαΐου μέχρι καὶ ὅλο τὸν Ἰούνιο: 4 γρόσσια, ὁ βοηθὸς 1 γρόσσι, καὶ τὸ φαῖ τους

ἀπὸ 15 Ἰουλίου μέχρι καὶ ὅλο τὸ Σεπτέμβριο: 6 γρόσσια, ὁ βοηθὸς 4 *soldi*, καὶ τὸ φαῖ τους

Οἱ μαραγκοί, οἱ κτίστες καὶ οἱ καλαφάτες ἦταν ἀναγκαῖοι καὶ περιζήτητοι ἐπαγγελματίες, τοὺς ὁποίους ἡ Πολιτεία ἐπιστράτευε συχνὰ γιὰ δημόσια ἔργα. Τὸ 1371, μὲ τρία διατάγματα οἱ Ἀρχεὲς κάλεσαν ὅλους τοὺς κτίστες, πετροκόπους (*sperariieri*) καὶ ἐργάτες (*manipuli*) τοῦ Χάνδακα νὰ παρουσιαστοῦν μὲ τὰ ἐργαλεῖά τους, γιὰ νὰ ἀπασχοληθοῦν στὸ κτίσιμο τοῦ φρουρίου τοῦ Ἁγίου Νικήτα¹.

Οἱ καλαφάτες ἰδιαίτερα καὶ οἱ μαραγκοὶ παρουσίαζαν γιὰ τὴ Βενετία ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Τὸ 1358, ἀποφασίστηκε ὅτι ὅλοι οἱ καλαφάτες τοῦ Χάνδακα ὀφείλαν νὰ δουλέψουν στὶς γαλέρες τῆς Πολιτείας, ἐνῶ τὸ 1366 ἐπιτάχθηκαν οἱ ἴδιοι γιὰ ἐργασία στὰ ναυπηγεῖα². Τὰ πλοῖα ἐξἄλλου κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ ἦταν πάντα ἐπανδρωμένα μὲ ἓναν τουλάχιστον καλαφάτη καὶ μαραγκὸ γιὰ τὴν ἐπιδιόρθωση τυχόν ζημιῶν. Τὸ 1349, ἐξἄλλου λίγο μετὰ τὸ τέλος τοῦ μεγάλου λοιμοῦ, καὶ ἐπειδὴ εἶχαν πεθάνει πολλοὶ καλαφάτες καὶ μαραγκοί, τὸ Συμβούλιο τῶν 40 τῆς Βενετίας ἀποφάσισε, κοινοποιώντας τὴν ἀπόφαση καὶ στὸ Χάνδακα, ὅτι κανένα σκάφος κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ του δὲν ἔπρεπε νὰ διαθέτει πάνω ἀπὸ δύο καλαφάτες καὶ ἓνα μαραγκό, ἐκτὸς καὶ ἂν εἶχε εἰδικὴ ἄδεια. Ἄν ὁ καπετάνιος κάποιου σκάφους παρέβαινε τὸν κανόνα αὐτό, θὰ κατέβαλλε πρόστιμο 100 λίβρες. Τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς σχετικῆς ἀπόφασης ἀναλάμβαναν οἱ ἐπικεφαλῆς τῶν ναυπηγείων, οἱ ὁποῖοι καὶ θὰ εἰσέπρατταν τὸ $\frac{1}{3}$ τῶν προστίμων, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα $\frac{2}{3}$ θὰ περιέρχονταν στὸ μνηυτὴ καὶ στὴν Πολιτεία. Οἱ κυβερνήτες ἐπίσης πλοίων ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ παραδίνουν στοὺς ἐπικεφαλῆς τῶν ναυπηγείων κατάλογο μὲ τὰ ὀνόματα τῶν καλαφατῶν ποὺ εἶχαν στὰ πλοῖά τους.

Ἀπαγορεύτηκε, τέλος, κατὰ τὴν ἴδια περίοδο, μεμονωμένα ἄτομα νὰ ἀπασχολοῦν τοὺς ἴδιους ἐπαγγελματίες, οἱ ὁποῖοι ἐπιπλέον δὲν εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαταλείψουν τὴ Βενετία χωρὶς εἰδικὴ ἄδεια³. Ὅμοιες ἀπαγορεύσεις ἔσχυν καὶ στὸ Χάνδακα. Εἶναι ἀκόμη χαρακτηριστικὸ τῆς σπουδαιότητος τῶν δύο αὐτῶν ἐπαγγελμάτων ὅτι, σύμφωνα μὲ διάταγμα τοῦ 1315, ὅποιος

ροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὁποιοσδήποτε εἶχε γνώσεις τῆς δουλειᾶς καὶ ἦταν ἱκανὸς νὰ βοηθήσει κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐργασίας. (...*intelligendo quod dictus famulus sit talis, qui sciat artem butiglarie et adivet et labore*, ADC, b. 14, f. 244^v).

1. ADC, b. 15, f. 196^v, 199^r καὶ 202^v.

2. ADC, b. 15, f. 17^v καὶ 131^r.

3. Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 558, σελ. 218. Ἀνάλογος περιορισμὸς εἶχε ἐπιβληθεῖ στοὺς καλαφάτες τῆς Βενετίας τὸ 1364 ἐξαιτίας τῆς ἐπανάστασης τῶν φεουδαρχῶν τῆς Κρήτης, τὸ 1363 (Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 737).

καλαφάτης ή μαραγκός προσελάμβανε ως μαθητή κάποιο σκλάβο και του διδασκε την τέχνη, ο σκλάβος αυτός θεωρείτο ελεύθερος (*liber et francus*)¹.

Στο ίδιο διάταγμα του 1351 καθορίζονταν επίσης οι έξως ανώτατες τιμές εργασίας και υλικών για άλλους επαγγελματίες:

1. Για τους τσαγκάρηδες (*caligarii*), χριστιανούς και Έβραίους:
 ένα ζευγάρι ανδρικές μπότες, εργασία και υλικά: 9 *soldi*
 για «καπελοπέτσωμα» (*capellopeçoma*)²: 6 *soldi*
 για «σόλιασμα» (*solatura*): 5 *soldi*
2. Για άλλους τσαγκάρηδες (*cerdi*), χριστιανούς και Έβραίους:
 ένα ζευγάρι μπότες από δέρμα κατσίκας (*cordovan*) για γυναίκα 14 έτων και πάνω, εργασία και υλικά: 4 γρόσσια
 ένα ζευγάρι μπότες από δέρμα έριφιού ή άρνιο: 8 *soldi*
 για «καπελοπέτσωμα» ή «σόλιασμα» των παραπάνω: 3 ¹/₂ *soldi*
 παπούτσια καινούρια από δέρμα κατσίκας, για κορίτσι 14 έτων και κάτω: 4 *soldi*
 τα ίδια παπούτσια, αλλά από δέρμα έριφιού ή άρνιο: 3 ¹/₂ *soldi*
 παπούτσια ανδρικά από δέρμα κατσίκας: 6 *soldi*
 παπούτσια ανδρικά από δέρμα έριφιού ή άρνιο: 5 *soldi*
3. Για τους *iuparii*³:
iupa από βελέζιο (*vellesio*) καινούριο, γυναικείο ή ανδρικό: 9 γρόσσια
iupa άπλή, χωρίς στολίδια, από *çendato çambelloto*⁴ ή από οποιοδήποτε άλλο ύφασμα μεταξωτό ή μάλλινο, γυναικείο ή ανδρικό: 12 γρόσσια
4. Για τους ράφτες (*sartori*):
 ανδρικό ένδυμα, επενδυμένο από *çendato çambelloto* ή οποιοδήποτε άλλο ύφασμα από καθαρό μετάξι ή ανάμικτο: 5 γρόσσια
 το ίδιο ένδυμα από δέρμα: 4 γρόσσια
 ανδρικό ένδυμα, χωρίς επένδυση: 4 γρόσσια
 γυναικείο ένδυμα (*epitogio*), επενδυμένο με γούνα ή *stampato*: 8 γρόσσια
 γυναικείο ένδυμα (*epitogio*), χωρίς επένδυση: 5 γρόσσια
 γυναικείος χιτώνας (*tunica*) με γούνα: 5 γρόσσια⁵

1. *Bandi*, άρ. 100, σελ. 37.

2. Με τον όρο αυτό έννοείται ή επιδιόρθωση του δέρματος από τις σόλες του παπουτσιού και πάνω.

3. Οι *iuparii* ήταν αυτοί που έραβαν τις *iupae*, ένα είδος πανωφοριού, για άνδρες και γυναίκες, χαρακτηριστικό της εποχής αυτής, ιδιαίτερα στην Ίταλία. Δενόταν στη μέση με ζώνη και συχνά δεν είχε μανίκια ή τα αντικαθιστούσε ύφασμα που έπεφτε από τους ώμους, αφήνοντας ελεύθερα τα χέρια (βλ. G. M a r a n g o n i, *Evoluzione storica e stilistica della moda. Dalle antiche civiltà mediterranee al rinascimento*, Μιλάνο 1981, σελ. 203-204).

4. Είδη μεταξωτών υφασμάτων.

5. Στο διάταγμα του 1352 μόνο ή τιμή αυτή αλλάζει σε 4 γρόσσια. Δεν είναι δυνατόν να διαπιστωθεί, αν πρόκειται πράγματι για μείωση ή για λάθος κατά την αντιγραφή.

γυναικεῖος χιτῶνας (*tunica*), ἄπλός: 4 γρόσσια

5. Διάφορες ἄλλες τιμές:

ἓνα φόρτωμα (*sauma*) κάρβουνο¹: 9 γρόσσια

ἓνα σαμάρι γαῖδουριοῦ: 12 γρόσσια

ἓνα σαμάρι μουλαριοῦ ἢ μεταφορικοῦ ἄλόγου: 16 γρόσσια

ἓνα φόρτωμα νερό ἀπὸ τὸν Κατσαμπά: 6 *parvi*

ἓνα φόρτωμα ξύλα ἀπὸ τὸ δάσος: 8 *parvi*.

Λύξηση τῶν παραπάνω τιμῶν ἦταν δυνατόν νὰ γίνῃ μόνο κατόπιν συμφωνίας τῶν ἐνδιαφερομένων.

Ἐπειδὴ οἱ ἔμποροι κάρβουνου κατέβαλλαν γιὰ τὸ προῖόν τὸ δασμὸ τῆς πύλης (*daçium portae*), σύμφωνα μὲ διάταγμα τοῦ 1369, ὅσοι ἀγόραζαν κάρβουνο ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ δηλώσουν αὐθημερόν στοὺς ὑπεύθυνους τοῦ δασμοῦ (*daçiarîi portae*) τὸ ὄνομα τοῦ πωλητῆ προκειμένου ὁ τελευταῖος νὰ καταβάλλῃ τὸ δασμὸ πρὸς τοῦ ἀναλογοῦσε².

Τὸ διάταγμα τοῦ 1351 τελειώνει μὲ τοὺς παρακάτω ὅρους:

— Κανεῖς ἀπὸ ὅλους τοὺς παραπάνω ἐργάτες καὶ τεχνίτες δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ λάβῃ ὡς ἀμοιβή ποσὸ μεγαλύτερο τοῦ καθορισμένου ἡμερομισθίου ἢ τῆς τιμῆς πώλησης τοῦ ἀντικειμένου ποὺ κατασκευάζει.

— Ἄν κάποιος ἀρνηθεῖ τὴν παροχὴ ὑπηρεσιῶν, προφασιζόμενος διάφορους λόγους, καὶ τελικὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι δούλεψε γιὰ ἄλλον, θὰ καταβάλλῃ πρόστιμο 6 γρόσσια. Κάθε ἐργάτης ἢ τεχνίτης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ προσφέρει ὑπηρεσία σ' αὐτὸν ποὺ θὰ τὸν καλέσῃ πρῶτος.

— Ἀπαγορεύεται, τέλος, ἡ προσαύξηση τοῦ ἡμερομισθίου ἀπὸ τοὺς ἐργοδότες. Γιὰ τοὺς σιδηρουργοὺς καὶ μόνο ἦταν ἐλεύθερος ὁ καθορισμὸς τοῦ ἡμερομισθίου τῶν βοηθῶν τους (*laboratores*).

Στὸ διάταγμα τοῦ ἐπόμενου χρόνου, ἐπειδὴ ἐκφράζονταν παράπονα γιὰ ἀπάτες καὶ παραβάσεις τῶν διατάξεων, οἱ Ἀρχεῖς ἀπαγόρευσαν τὴν παροχὴ ὑπηρεσιῶν κατ' ἀποκοπὴν ἢ ἐναντι καταβολῆς τῶν χρημάτων σὲ δόσεις. Ἀντίθετα, ἡ εἰσπραξὴ ἢ ἡ καταβολὴ τοῦ ποσοῦ θὰ γινόταν μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐργασίας καὶ σύμφωνα πάντα μὲ τὶς καθορισμένες τιμὲς ἡμερομισθίων καὶ τιμῶν. Γιὰ τοὺς παραβάτες ὀριζόταν καταβολὴ προστίμου 12 γροσσίων. Οἱ καταγγελίες γιὰ σχετικὲς παραβάσεις ἀπὸ τοὺς τεχνίτες ἢ τοὺς ἐργοδότες ἔπρεπε νὰ γίνονται τὸ ἀργότερο 8 ἡμέρες μετὰ τὴ συμφωνία· διαφορετικά, σὲ περίπτωσιν ποὺ ἡ παράβασις γινόταν γνωστή, θὰ καταβάλλονταν ἐπιπλέον τῶν 12 γροσσίων καὶ 5 ὑπέρπυρα.

Ἀκόμη, ἀπαγορεύτηκε αὐστηρὰ κάθε ἀπόπειρα δωροδοκίας τῶν ἐπαγγελματιῶν μὲ σκοπὸ τὴν ταχύτερη καὶ καλύτερη παροχὴ ὑπηρεσιῶν. Ὑστερὰ ἀπὸ

1. Τὸ κάρβουνο ἀγοραζόταν κυρίως ἀπὸ τοὺς σιδηρουργοὺς γιὰ τὴ δουλειά τους.

2. ADC, b. 15, φ. 159r: Jegherlechner, σελ. 473.

σχετική συμφωνία αὐτὸς ποὺ δωροδοκοῦσε ὅφειλε νὰ καταγγεῖλει τὸ γεγονὸς τὸ ἀργότερο μέσα σὲ 8 ἡμέρες, διαφορετικά, σὲ περίπτωση ποὺ γινόταν γνωστὴ ἡ δωροδοκία, θὰ κατέβαλλε πρόστιμο 1 ὑπέρπυρο καὶ συγχρόνως θὰ ἔχανε τὰ χρήματα ποὺ εἶχε προσφέρει, τὰ ὁποῖα θὰ περιέρονταν στὴν Πολιτεία. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ ἐργάτης ἢ ὁ τεχνίτης, τὸν ὁποῖο θὰ κατηγοροῦσαν γιὰ δωροληψία, ὅφειλε νὰ ἐπιστρέψει τὰ ἐπιπλέον χρήματα, καταβάλλοντας συγχρόνως καὶ τὸ καθορισμένο πρόστιμο. Σὲ περίπτωση ὅμως ποὺ εἶχε περάσει ἡ προθεσμία τῶν 8 ἡμερῶν καὶ αὐτὸς ποὺ δωροδόκησε δὲν εἶχε καταγγεῖλει τὸ γεγονός, ὁ ἐργάτης ἢ ὁ τεχνίτης εἶχε τὸ δικαίωμα μὲ τὴ σειρά του νὰ καταγγεῖλει αὐτὸν ποὺ τὸν εἶχε δωροδοκήσει καὶ νὰ εἰσπράξει μέρος τοῦ προστίμου ποὺ θὰ ἐπιβαλλόταν στὸν τελευταῖο.

Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν παραπάνω διατάξεων θὰ φρόντιζαν οἱ *camerarii*, οἱ *advocatores comunis*, οἱ *domini de nocte*, οἱ *justiciarii* καὶ οἱ καστελλάνοι. Τὰ ὄργανα, στὰ ὁποῖα θὰ γινόταν πρῶτα ἡ καταγγελία, θὰ εἰσέπρατταν μέρος τοῦ προστίμου. Οἱ καστελλάνοι θὰ φρόντιζαν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων ὅχι μόνον στὰ φρούριά τους ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλη τὴ γύρω περιοχὴ.

Οἱ μυλωνάδες ἀνεμομύλων ἢ ὑδρομύλων (*molendinarii in molendinis a vento et acqua*), σύμφωνα μὲ διάταγμα τοῦ 1365, εἰσέπρατταν 6 γρόσια γιὰ κάθε φόρτωμα σιταριοῦ ποὺ ἄλεθαν. Τὸ φόρτωμα, σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο διάταγμα, ὑπολογιζόταν σὲ 220 λίβρες. Δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ εἰσπράξουν ἐπιπλέον ἀμοιβὴ γιὰ τὸ ζύγισμα ἢ γιὰ ἄλλο λόγο. Σὲ περίπτωση παράβασης τῶν παραπάνω κανόνων, ὁ μυλωνὰς κατέβαλλε πρόστιμο 10 ὑπερπύρων καὶ ἐπέστρεφε τόσο ἀλεύρι ὅσο ζύγιζε τὸ φόρτωμα ποὺ εἶχε παραλάβει στὸ μύλο¹.

7. Οἱ βυρσοδέφες

Τὴν τέχνη τῆς βυρσοδεψίας τὴν ἀσκοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι διέπρατταν μὲ σκοπὸ τὸ κέρδος διάφορες παρανομίες σὲ βάρος κυρίως τῆς Πολιτείας, καθὼς καὶ τῆς ποιότητος τῶν δερμάτων.

Γιὰ τὴν πάταξη τέτοιων ἐνεργειῶν, ἐκδόθηκε τὸ 1362 διάταγμα ποὺ ἀφοροῦσε κατὰ κύριο λόγο τοὺς Ἑβραίους βυρσοδέφες, ἀλλὰ καὶ τοὺς χριστιανούς μὲ τὸ ἴδιο ἐπάγγελμα. Ἡ ἰσχὺς του ὀρίστηκε γιὰ δύο χρόνια μὲ τὴ δυνατότητα διακοπῆς ἢ παράτασής του, σύμφωνα μὲ τὴ θέληση τῶν Ἀρχῶν². Στὸ διάταγμα αὐτό, ποὺ ἐκδόθηκε ὕστερα ἀπὸ παράπονα καὶ καταγγελίες τῶν τσαγκάρηδων, σχετικὰ μὲ τὴν ποιότητα τῶν δερμάτων (*coramina*) καὶ τῶν προβιῶν (*pellamina*), ὀρίζονται τὰ παρακάτω:

1. ADC, b. 15, φ. 126^r. Στὴ Βενετία κατὰ τὸ 14^ο αἰ. γιὰ τὸ ἄλεσμα 1 *stajo* (= 83 λίτρα περίπου) οἱ μυλωνάδες εἰσέπρατταν 2 *soldi*. Ἦταν δυνατόν ὅμως ἡ ἐργασία γιὰ τὸ ἄλεσμα νὰ στοιχίσει καὶ παραπάνω (βλ. M a r a n g o n i, *Le associazioni*, σελ. 62).

2. ADC, b. 15, φ. 100^{r-v}.

— Διορίζονται τρεῖς ὑπάλληλοι πού εἶχαν ἐπιλεγεῖ μεταξύ τῶν καλύτερων τσαγκάρηδων ἢ ἀνάμεσα ἀπὸ γνωστές τῆς τέχνης αὐτῆς, μὲ θητεία 6 μηνῶν καὶ μὲ σκοπὸ νὰ σφραγίζουν τὰ δέρματα καὶ τὶς προβιὲς μετὰ τὸν ἔλεγχο τῆς ποιότητάς τους.

— Γιὰ τὸ σφράγισμα οἱ βυρσοδέψες θὰ καταβάλλουν 3 τορνέσια γιὰ κάθε ὁλόκληρο κομμάτι δέρμα καὶ 3 *parvi* γιὰ κάθε προβιά. Ἀπὸ αὐτὰ 1 τορνέσιο ἢ 1 *parvum* ἀντίστοιχα θὰ περιέρχεται στοὺς σφραγιστὲς καὶ τὰ ὑπόλοιπα δύο στὴν Πολιτεία. Τὰ χρήματα θὰ εἰσπράττονται κατευθείαν ἀπὸ τοὺς *camerarii*, οἱ ὁποῖοι θὰ καταβάλλουν στὴ συνέχεια στοὺς σφραγιστὲς τὸ ποσὸ πού τοὺς ἀναλογεῖ. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ οἱ τελευταῖοι κάθε Σάββατο θὰ παρυσιάζουν στοὺς *camerarii* κατάλογο μὲ τὰ δέρματα καὶ τὶς προβιὲς πού σφράγισαν, καθὼς καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν βυρσοδεψῶν¹.

— Ἀπαγορεύεται ἡ πώληση δερμάτων καὶ προβιῶν, πού δὲν ἔχουν σφραγιστεῖ². Τὸ σφράγισμα ἀπὸ τοὺς ὑπεύθυνους ὑπαλλήλους θὰ γίνεται ὡς ἑξῆς: στὰ δέρματα καὶ τὶς προβιὲς καλῆς ποιότητος θὰ μπαίνουν 4 σφραγίδες, δύο σὲ κάθε μεριά· στὰ δέρματα καὶ τὶς προβιὲς δεύτερης ποιότητος, δύο σφραγίδες, μιὰ σὲ κάθε μεριά. Τὸ κομμάτι μὲ τὶς σφραγίδες θὰ πρέπει νὰ πουλιέται τελευταῖο. Τὰ δέρματα καὶ οἱ προβιὲς δεύτερης ποιότητος θὰ πωλοῦνται μόνο στὸ δρόμο πού ὀρίζεται ἀπὸ τὰ σπῖτια τοῦ Πέτρου De Abbatis καὶ τοῦ Ἀγγέλου Bocontolo ἢ στὴν πλατεία πού βρίσκεται ἐκεῖ.

— Ἀπαγορεύεται ἡ πώληση δεύτερης ποιότητος δερμάτων στοὺς τσαγκάρηδες τοῦ Χάνδακα καὶ τοῦ προαστείου του. Ἄν ἀνάμεσα σὲ σφραγισμένα καλῆς ἢ κακῆς ποιότητος δέρματα βρεθεῖ κάποιο ἀσφράγιστο, τότε ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταβολὴ προστίμου τῶν 2 ὑπερπύρων γιὰ κάθε κομμάτι ἀπὸ αὐτά, θὰ κατὰσχεταὶ ὅλο τὸ ἐμπόρευμα.

1. Στὸ διάταγμα αὐτὸ οἱ τιμὲς πού ἀρχικὰ εἶχαν ὀριστεῖ γιὰ εἴσπραξη ἀπὸ τοὺς ἐκτιμητὲς ἦταν: 1 τορνέσιο γιὰ κάθε δέρμα καὶ 1 *parvum* γιὰ κάθε προβιά προβάτου, κατσίκας, ἐριφίου ἢ ἀρνιοῦ. Οἱ τιμὲς πού ἀναφέρονται στὸ κείμενο καθορίστηκαν μὲ πρόσθετες διορθώσεις τὸν ἴδιο μῆνα πού ἐκδόθηκε καὶ τὸ διάταγμα.

2. Μὲ βάση συμβολαιογραφικὲς πράξεις οἱ τιμὲς τῶν δερμάτων διαμορφώνονται στὰ μέσα τοῦ 14ου αἰ. ὡς ἑξῆς:

1352:

δέρμα βουβαλιοῦ: 18 ὑπέρπυρα ἀνὰ 100 λίβρες (*De Fredo*, ἀρ. 15, σελ. 16-17)

2 δέρματα βοδιοῦ ἐπεξεργασμένα (*consata*): 8 ὑπέρπυρα (*De Fredo*, ἀρ. 43, σελ. 34)

401 λίβρες δερμάτων: 40 ὑπέρπυρα, 1 γρόσσι καὶ 6 *parvi* (*De Fredo*, ἀρ. 24, σελ. 22-23).

1357:

100 λίβρες δερμάτων βοδιοῦ: 10 1/2 ὑπέρπυρα (*De Fredo*, ἀρ. 102, σελ. 74)

1 *cantarium* δερμάτων βοδιοῦ: 9 ὑπέρπυρα (*De Fredo*, ἀρ. 104, σελ. 76)

1 *cantarium* δερμάτων βοδιοῦ: 10 ὑπέρπυρα (*De Fredo*, ἀρ. 111, σελ. 79-80).

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι καὶ οἱ ἔξι παραπάνω ἀγορὲς δερμάτων ἔγιναν ἀπὸ Ἑβραίους. Ὡς προστεθεῖ ὅτι 1 *cantarium* ἦταν ἴσο μὲ 150 λίβρες *grosse*, τῶν 480 γραμμαρίων ἢ καθεμιά· 1 *cantarium* δηλαδὴ ἦταν 72 κιλά περίπου.

— Οί υπάλληλοι-σφραγιστές όφείλουν νά πηγαίνουν δύο φορές τήν έβδομάδα στήν *judeca* γιά τόν έλεγχο καί τό σφράγισμα τών δερμάτων καί προβιών, καθώς επίσης καί όποιαδήποτε άλλη στιγμή τούς ζητηθεῖ ἀπό κάποιον βυρσοδέψη.

Ἡ παραγωγή προβιών καί ἡ επεξεργασία τους ἦταν ἀρκετά ἀνεπτυγμένες στήν Κρήτη. Ἡ εὐρεία χρήση τοῦ ὕλικου σέ εἶδη ὅχι μόνο πρώτης ἀνάγκης, ὅπως ἦταν τὰ ὑποδήματα καί τὰ ρούχα, ἀλλά καί σέ εἶδη ἐξοπλισμοῦ στρατιωτικοῦ ἢ οἰκιακοῦ καθιστοῦσε τόν έλεγχο του ἀπαραίτητο. Στήν Κρήτη, ἤδη ἀπό τό 13ο αἶώνα, ὑπῆρχε καταστατικό, πλάι σ' αὐτά τών βασικῶν διοικητικῶν καί οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν, γιά τούς ἐπίσημους ἐκτιμητές τών προβιῶν (*capitulare extimantium pelles*)¹.

Σύμφωνα μέ τό καταστατικό οἱ ἐκτιμητές ὀρκίζονταν νά ἐκτιμοῦν πάντα μέ «καλή πίστη» μέσα καί ἔξω ἀπό τό Χάνδακα ὅλες τίς προβιές, ὅταν πρόκειται γιά ἓνα σύνολο τουλάχιστον δέκα κομματιῶν· ἡ ἐκτίμηση δέν ἔπρεπε νά ἀποσκοπεῖ στήν εὖνοια φίλων καί στή ζημία ἐχθρῶν· ὡς ἀποζημίωση εἰσέπρατταν γιά κάθε 100 προβιές πού ἐκτιμοῦσαν 1 *sterlinum*² ἀπό τούς Ἑλληνες καί 1 *parvum* ἀπό τούς Λατίνους· ἀπαγορευόταν νά δέχονται ὡς δωροδοκία μέρος ἀπό τίς προβιές πού ἀποτελοῦσαν ἀντικείμενο ἀγοραπωλησίας, προκειμένου νά τίς ἐκτιμήσουν ὡς κακῆς ποιότητας, καταβάλλοντας κατὰ συνέπεια χαμηλότερο δασμό. Ἄν οἱ ἴδιοι οἱ ἐκτιμητές ἐνδιαφέρονταν νά ἀγοράσουν προβιές, ἡ ἐκτίμηση ἔπρεπε νά γίνεται ἀπό ἄλλο συνάδελφό τους. Ἀπαγορευόταν ἡ συνεργασία μεταξύ τους ἢ μέσω τρίτου γιά τήν ἀγορά προβιῶν πού τίς ἐκτιμοῦσαν οἱ ἴδιοι.

Ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἐλέγχουν, ἂν πούληθηκαν μέσα ἢ ἔξω ἀπό τό Χάνδακα προβιές, σέ σύνολο τουλάχιστον 10, χωρίς νά ἔχουν ἐκτιμηθεῖ. Προσπάθειες ἀποφυγῆς ἐκτίμησης ἔπρεπε νά καταγγέλλονται ἀμέσως στίς Ἀρχές. Σέ περίπτωση συμφωνίας ἀνάμεσα στὸν πωλητή καί στὸν ἀγοραστή, ἡ ἐκτίμηση τών προβιῶν δέν ἦταν ἀπαραίτητη. Τέλος, ὅποιοσδήποτε ἄλλος, ἐκτός ἀπό τούς διορισμένους ἐκτιμητές, ἐκτιμοῦσε προβιά θά κατέβαλλε μετὰ ἀπό καταγγελία πρόστιμο 2 ὑπέρπυρα. Τό ἴδιο ποσό ἐπίσης θά κατέβαλλε καί ὁ ἰδιοκτήτης τών προβιῶν πού εἶχαν ἐκτιμηθεῖ. Τό μισό πρόστιμο ἀνῆκε στήν Πολιτεία καί τό ἄλλο μισό στοὺς ἐκτιμητές.

Τὰ παραπάνω καταστατικά δέν εἶναι ἰδιαίτερα διευκρινιστικά σέ ὀρισμένα σημεῖα. Οἱ ἐκτιμητές ἐπενέβαιναν μᾶλλον ὑποχρεωτικά σέ περιπτώσεις χονδρικῶν πωλήσεων καί, ὅπως ἀναφέρεται στήν ἀρχή, ὅταν οἱ προβιές ἦταν 10

1. Βλ. ἔκδοση τοῦ καταστατικοῦ αὐτοῦ Gerland, *Das Archiv*, ὅ.π., σελ. 113, καί σέ ἑλληνική μετάφραση Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάρια*, σελ. 174.

2. Τό *sterlinum* κυκλοφοροῦσε κυρίως στίς Λατινοκρατούμενες ἑλληνικές περιοχές καί λιγότερο στήν Κρήτη. Τό ὑπέρπυρο εἶχε 24 *sterlini* (βλ. F. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, τόμ. Α', Παρίσι 1958, σελ. 227).

ἢ παραπάνω (...*a pellibus X ultra*...). Τὸ ἴδιο ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἐφιστᾶται ἡ προσοχή τους γιὰ τὶς ἀγοραπωλησίες ποὺ γίνονται χωρὶς ἐκτίμηση καὶ ἀφοροῦν 10 προβιές καὶ πάνω (...*a decem pellibus ultra*).

Ἡ ἐκτίμηση δὲν ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία ὅχι μόνον, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κατὰστατικό, ὅταν κατέληγαν σὲ συμφωνία πωλητῆς καὶ ἀγοραστής, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ὅταν ἡ ἴδια ἡ ἀγοραπωλησία ἀφοροῦσε συνολικὰ κάτω ἀπὸ 10 προβιές. Διαφορετικὰ θὰ ὑπῆρχε ἀντίφαση ἀνάμεσα στὸν ὅρο σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ὀφείλαν νὰ καταγγέλλουν οἱ ἐκτιμητὲς τὶς πωλήσεις δίχως ἐκτίμηση καὶ στὸν ὅρο σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ γίνῃ ἀγοραπωλησία δίχως ἐκτίμηση κατόπιν συμφωνίας τῶν ἐνδιαφερομένων.

Οἱ ἐκτιμήσεις αὐτὲς δὲν εἶναι βέβαια ἄσχετες μὲ τὸ θέμα τῶν δασμῶν ἐπὶ τῶν πωλήσεων καὶ τῶν ἐξαγωγῶν ἐκτὸς τοῦ Χάνδακα καὶ ἐντὸς τοῦ νησιοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸ δασμὸ τῆς πύλης (*porta civitalis*) τῆς Ἰδίας ἐποχῆς ποὺ ἐπιβάρυνε τὰ προϊόντα ποὺ ἐξάγονταν ἀπὸ τὸ Χάνδακα πρὸς τὸ ὑπόλοιπο νησί, γιὰ ἓνα φόρτωμα (*somerium*) προβιῶν καταβαλλόταν 1 *sterlinum*. Γιὰ ἐξαγωγή ἀπὸ τὴ θάλασσα (*porta ripae maris*) γιὰ κάθε 100 προβιές προβάτου ἢ κατσίκας (*pelles agnellinis et montolinis*) ἐπιβαλλόταν δασμὸς 12 *denarii*, καὶ γιὰ κάθε 100 προβιές ἀγριοκάτσικου (*stambecum*) 2 *sterlini*¹.

Οἱ προβιές ποὺ κρίνονταν δεύτερης ποιότητος ἦταν φυσικὰ ἀρκετὰ φθηνότερες ἀπὸ αὐτὲς τῆς πρώτης ποιότητος. Ἐτσι ἡ τιμὴ ἀγορᾶς τῆς προβιᾶς ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴν ἐκτίμηση τοῦ ἐντεταλμένου ὑπαλλήλου. Μὲ σκοπὸ τὴν ἀγορὰ προβιῶν καλῆς ποιότητος μὲ χαμηλότερη τιμὴ, ὁ ὑποψήφιος ἀγοραστής εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ πείσει τὸν ἐκτιμητὴ νὰ τὶς ἐκτιμῇ ὡς δεύτερης ποιότητος, ὑποσχόμενος νὰ τοῦ δώσει ἀργότερα μέρος ἀπὸ αὐτὲς. Ἀκόμη, ἂν ὁ ὑποψήφιος ἀγοραστής ἦταν συγχρόνως καὶ ὁ ἐκτιμητής, ὑπῆρχε ὁ ἴδιος κίνδυνος, νὰ ἐκτιμῇ δηλαδὴ καλῆς ποιότητος προβιές ὡς δεύτερης ποιότητος. Οἱ παραπάνω διατάξεις σχετικὰ μὲ τὴν ἀγορὰ προβιῶν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἐκτιμητὲς ἢ τὴ δωροδοκία τῶν ἐκτιμητῶν ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὲς καθορίστηκαν γιὰ τὴν ἀποφυγὴ παρόμοιας ἀπάτης.

Ἀξίζει ἐπίσης νὰ τονιστεῖ ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα σὲ Ἕλληνες καὶ Λατίνους. Οἱ πρῶτοι πλήρωναν τοὺς ἐκτιμητὲς γιὰ τὴν ἴδια δουλειὰ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τοὺς δεύτερους, σύμφωνα μὲ τὴ γενικὴ ἀντίληψη ποὺ χαρακτηρίζει πολλὰς ἐνέργειες τῶν Βενετῶν κατὰ τὸν πρῶτο κυρίως αἰῶνα τῆς κατοχῆς στὴν Κρήτη. Τὸ ἴδιο γεγονός, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τοὺς ὑψηλοὺς ἀντικειμενικὰ δασμούς, ἀποδεικνύει πόσο πιὸ δύσκολο καὶ δαπανηρὸ ἦταν, ἀρχικά, γιὰ τοὺς Ἕλληνες νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ τέτοιες ἀγοραπωλησίες. Ἡ Βενετία μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς κυριαρχίας της στὸ νησί προσπάθησε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀπο-

1. Βλ. Gerland, *Das Archiv*, ὁ.π., σελ. 108-109, καὶ Θεοτόκη, *Τὰ καπιτουλάγια*, σελ. 170.

μονώσει τὸ ντόπιο στοιχεῖο καὶ νὰ τὸ ἀποκλείσει ἀπὸ ὀρισμένες βασικὲς οἰκονομικὲς λειτουργίες ποὺ θὰ τοῦ ἔδιναν τὴ δυνατότητα βελτίωσης τῆς θέσης του. Σταδιακὰ ὅμως ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς ἀτόνησε καὶ τὸ 14ο αἰῶνα ἡ κατάστασις ἀλλάζει. Ἑλληνες καὶ Λατίνοι ὑπόκεινται πιά στὸ ἴδιο καθεστῶς καὶ ὁ διαχωρισμὸς, τουλάχιστον σὲ θέματα οἰκονομικά, δὲν ἰσχύει. Ἀντίθετα, διατηρήθηκε ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα σὲ Ἑβραίους καὶ Χριστιανούς.

Τὸ καταστατικὸ τοῦ 13ου αἰῶνα ποὺ συντάχθηκε μὲ βάση τὰ πρότυπα καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς μητρόπολης Βενετίας καὶ χωρὶς νὰ λαμβάνονται ὑπόψη οἱ πολιτικὲς καὶ οἰκονομικὲς ιδιαιτερότητες τοῦ νησιοῦ, δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ἴσχυε καὶ κατὰ τὸ 14ο αἰῶνα. Οἱ ὅροι πάντως σχετικὰ μὲ τοὺς ἐκτιμητὲς δερμάτων καὶ προβιῶν στὸ διάταγμα τοῦ 1362 διέπονται ἀπὸ ἀνάλογο μὲ τὸ καταστατικὸ σκεπτικὸ, προσαρμοσμένο στὶς ἀνάγκες τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ τόπου.

8. Οἱ γιατροὶ (*medici*)

Οἱ γιατροὶ στὸ μεσαίωνα διακρίνονταν στοὺς *medici fisici* ἢ ἀπλῶς *medici* καὶ στοὺς *medici da piaghe* ἢ *girologi* ἢ *chirurgi*. Τὴν ἄδεια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος στὴ Βενετία τὴ χορηγοῦσε τὸ *Collegio* ἢ τὸ Μεγάλον Συμβούλιο¹. Στὴν Κρήτη, ἀνεξάρτητα ἂν οἱ ντόπιες Ἀρχὲς χορηγοῦσαν ἄδειες ἢ ὄχι, οἱ πόλεις καὶ τὰ φρούριά της διέθεταν γιατροὺς, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους προέρχονταν ἀπὸ τὴ μητρόπολη, παρόλο ποὺ δὲν ἐγκατέλειπαν εὐκολὰ τὴν πατρίδα τους γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ νησί².

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς γιατροὺς ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Βενετία προσλαμβάνονταν μὲ ἐτήσιο μισθὸ εἴτε ἀπὸ τοὺς ντόπιους φεουδάρχες, μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς ὑπηρετοῦν ἀποκλειστικά, εἴτε ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Πολιτεία, ποὺ τοὺς χρησιμοποιοῦσε, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, σὲ εἰδικὲς ὑπηρεσίες. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπίσημων γιατρῶν στὸ Χάνδακα περιοριζόταν σὲ δύο. Τὸ 1348 ὅμως, ἐξαιτίας τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς ἀνάγκης γιατρῶν, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση στάλθηκε καὶ τρίτος ἀπὸ τὴ Βενετία³. Σχετικὰ μὲ τὸ μισθὸ τους ὑπάρχουν τὰ παρακάτω στοιχεῖα: τὸ 1345 ὁ Ἰωάννης Da Bonoldi προσλήφθηκε μὲ 100 ὑπέρπυρα τὸ χρόνο, ἐνῶ τὸ 1351 ὁ ἐτήσιος μισθὸς γιατροῦ ἀνερχόταν στὰ 250 ὑπέρπυρα⁴. Τὸ 1362, ὁ Ἑβραῖος Ἡλίας, *optimus physicus*, ἐκλέχτηκε γιὰ ἓνα χρόνον γιατρὸς τῶν φεουδαρχῶν μὲ 250 ὑπέρπυρα τὸ χρόνο, τὰ ὅποια θὰ κατέβαλλαν ἐξολοκλήρου οἱ φεουδάρχες⁵. Τὸ 1366, ὁ παραπάνω γιατρὸς Ἡλίας μαζί μὲ

1. Βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 193.

2. Γιὰ τὴν ἱατρικὴ στὴν Κρήτη βλ. Elisabeth Santschi, *Médecine et justice en Crète vénitienne au XIVe siècle*, Θεσαυρίσματα 8 (1971), σελ. 17-48.

3. ADC, b. 12, φ. 32^r: Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 550, σελ. 215.

4. ADC, b. 12, φ. 58^r: Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 589, σελ. 225.

5. ADC, b. 12, φ. 165^r: Thiriet, *Assemblées*, ἀρ. 689, σελ. 253-54.

τὸ γιατρὸ Ἰάκωβο De Benivento προσλήφθηκαν γιὰ ἓνα χρόνο μὲ τὸ «συνηθισμένο μισθό». Τὸν ἐπόμενον χρόνο ὁ παραπάνω Ἰάκωβος De Benivento προσλήφθηκε ξανά, ἐνῶ ὀκτὼ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1375, ὁ ἴδιος βρίσκεται πάλι στὴν ὑπηρεσία τῶν φεουδαρχῶν μὲ μισθὸ πού αὐξήθηκε ἀπὸ 200 ὑπέρ-
 πυρα, πού ἦταν μέχρι τότε, σὲ 250¹.

Τὸ 1351, δόθηκε ἡ ἄδεια στοὺς γιατροὺς τῶν φεουδαρχῶν νὰ ἐξετάζουν μὲ ἀμοιβὴ καὶ ἄλλους πελάτες, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς φεουδάρχες, ἐνῶ συγχρόνως καθιερώθηκε ἡ δωρεὰν παραχώρηση κατοικίας ἢ ἡ παροχὴ χρημάτων γιὰ τὴν καταβολὴ τοῦ ἐνοικίου τους.

Τὸ 1414, ὁ *egregius arcium et medicinae doctor magister* Πέτρος De Thomasiis, *medicus physicus* ἀπὸ τὴ Βενετία, πού βρισκόταν ἤδη στὸ Χάνδακα στὴν ὑπηρεσία τῶν φεουδαρχῶν, ὅπως προφανῶς τοῦ εἶχε ζητηθεῖ, ἔθεσε τρεῖς ὅρους προκειμένου νὰ παραμείνει στὸ νησί: νὰ τοῦ καταβληθοῦν τὰ ναῦλα ἀπὸ τὴ Βενετία στὴν Κρήτη, νὰ ὑπολογιστεῖ ὁ μισθὸς ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία ἀφίξής του στὸ Χάνδακα καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία πρόσληψής του καὶ νὰ τοῦ παραχωρηθεῖ δωρεὰν κατοικία. Ὁ τρίτος ὅρος ἔγινε δεκτὸς χωρὶς ψηφοφορία, γιὰτὶ εἶχε ἤδη καθιερωθεῖ. Τοὺς ἄλλους δύο μὲ πλειοψηφία 109 ψήφων ὑπέρ, 14 κατὰ καὶ 3 λευκῶν, οἱ φεουδάρχες τοῦ Χάνδακα ἀποφάσισαν νὰ τοὺς δεχτοῦν καὶ νὰ προσλάβουν τὸ γιατρό. Ὁ μισθὸς του θὰ ὑπολογιζόταν ἀπὸ τὶς 11 Σεπτεμβρίου (ἡ ἀπόφαση λαμβάνεται στίς 11 Δεκεμβρίου), ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία εἶχε φθάσει στὸ Χάνδακα καὶ θὰ ἔπαιρνε ἐπίσης 35 χρυσὰ δουκάτα γιὰ τὰ ἐξόδα τοῦ ταξιδιοῦ του².

Οἱ ἀπαιτήσεις τῶν γιατρῶν πού ἔρχονταν στὴν Κρήτη εἶναι ὑπερβολικές. Ἐξίσου φανερὴ ὅμως εἶναι καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ντόπιων Βενετῶν εὐγενῶν νὰ ὑπάρχει γιατρὸς γιὰ τὶς ἀνάγκες τους. Ἡ ἀποδοχὴ τῶν ὄρων καὶ ἡ ἐπισημότητα τοῦ ἐγγράφου, στὸ ὁποῖο ὑπογράφουν ὀνομαστικὰ 126 φεουδάρχες, εἶναι χαρακτηριστικά.

Ὅμως καὶ οἱ Ἀρχεῖς εἶχαν παράλληλα ὀρισμένες ἀπαιτήσεις, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὶς ικανότητες τῶν γιατρῶν πού προσλάμβαναν. Τὸ 1338 π.χ. ἀφαιρέθηκε ἐπ' ἀόριστον ἡ ἄδεια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματος ἀπὸ τὸ γιατρό Μάρκο Gravella, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐγχείριση πού ἔκανε στὸν Ἀνδρέα Paradiso ὁ ἀσθενὴς εἶχε πεθάνει, ὅπως συνέβη πολλὲς φορὲς καὶ σὲ ἄλλους ἀσθενεῖς του. Στὸ γιατρὸ αὐτὸ ἀπαγορεύτηκε, μὲ πρόστιμο 100 ὑπέρπυρα, νὰ ἀσκεῖ τὸ ἐπάγ-

1. Elisabeth Santschi, *Régestes des arrêts civils et des mémoriaux (1363-1399) des archives du Duc de Crète*, Βενετία 1976 (στὸ ἐξῆς: Santschi, *Régestes*).

ADC, b. 29, 15/1, φ. 16^v: Santschi, *Régestes*, ἀρ. Μ. 94, σελ. 113.

ADC, b. 29, 15/1, φ. 10^r: Santschi, *Régestes*, ἀρ. Μ. 81, σελ. 111.

ADC, b. 29, 15/2, φ. 14^r: Santschi, *Régestes*, ἀρ. Μ. 130, σελ. 120.

ADC, b. 29, 18/1, φ. 8^v: Santschi, *Régestes*, ἀρ. Μ. 381, σελ. 201.

2. ADC, b. 11, φ. 18, 47^r.

γελμα σὲ ὅλο τὸ νησί τῆς Κρήτης. Μὲ τὸ ἴδιο πρόστιμο ἐπίσης ἀπαγορεύτηκε ἐπ' ἀόριστον ἡ ἐμμισθὴ πρόσληψή του ἀπὸ δημόσια ἀρχὴ ἢ ἰδιώτῃ στὸ Χάνδακα, στὰ Χανιά ἢ στὸ Ρέθυμνο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἐνημερωθοῦν οἱ ρέκτορες τῶν παραπάνω πόλεων καὶ νὰ ἀνακοινωθεῖ δημόσια ἡ ἀπόφαση¹.

Τὸ 1391 πάλι τὸ δικαστήριο περιόρισε τὴν ἄδεια τοῦ γιατροῦ τῶν φεουδαρχῶν Ἀνδρέα Barberius ἀποκλειστικὰ στὴ θεραπεία ἀποστημάτων καὶ ἄλλων μικροασθενειῶν, ἐπειδὴ μέχρι τότε ἐξαιτίας τῆς ἀπειρίας καὶ τῆς ἄγνοιάς του εἶχε προκαλέσει πολλοὺς θανάτους. Τρία ὅμως χρόνια ἀργότερα, τὸ 1394, μὲ νέα ἀπόφαση δόθηκε ξανὰ στὸν ἴδιο γιατρὸ ἡ πλήρης ἄδεια ἄσκησης τοῦ ἐπαγγέλματός του².

Τὸ 1359, ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ παραχωρήθηκε ἄδεια στὸ γιατρὸ τῶν φεουδαρχῶν Ἰωάννη De Padova νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴν πατρίδα του τὴν Πάντοβα καὶ τοὺς γονεῖς του ἦταν ἡ ἐνημέρωση πάνω σὲ θέματα τῆς ἐπιστήμης του. Ἡ ἄδεια ἦταν 4 μηνῶν καὶ κατὰ τὴ διάρκειά της, ὅσο θὰ βρισκόταν στὴν Πάντοβα, δὲν θὰ πληρωνόταν. Ὁ μισθὸς του θὰ καταβαλλόταν καὶ πάλι ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ θὰ ἄρχιζε τὸ ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς³.

Ὅπως ἀποδεικνύεται, ἡ τιμωρία ἀπὸ τὴν Πολιτεία ἦταν αὐστηρὴ γιὰ ὅσους γιατροὺς ἔδειχναν ἀνευθυνότητα καὶ ἀπειρία. Οἱ ἀπαιτήσεις ἦταν ἀμοιβαῖες καὶ σκοπὸς τὸ συμφέρον καὶ τῶν δύο: γιὰ τοὺς γιατροὺς ὅσο γίνεται μεγαλύτερο κέρδος, γιὰ τὴν Πολιτεία καὶ τοὺς φεουδάρχες ἡ ἀποτελεσματικότητα τῶν θεραπειῶν.

Ἀνάγκη περίθαλψης δὲν εἶχαν μόνον οἱ εὐγενεῖς τοῦ Χάνδακα καὶ τῆς Κρήτης γενικότερα, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς τῶν πόλεων, τῶν φρουρίων καὶ τῶν χωριῶν τοῦ νησιοῦ. Φαίνεται πῶς οἱ Ἀρχεῖς ἔδειχναν κάποιον ἐνδιαφέρον καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ κάθε εἵδους ἀπάτης σὲ βάρος τοῦ κόσμου, τὸ 1331 ὁρίστηκε ὅτι ὅποιος ἤθελε νὰ ἀσκήσει τὸ ἐπάγγελμα τοῦ γιατροῦ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δώσει ἐγγύηση 25 ὑπέρπυρα, καὶ ἐπιπλέον κάθε ἐγχείριση ποὺ θὰ ἔκανε ἔξω ἀπὸ τὸ Χάνδακα ὄφειλε νὰ τὴ δηλώνει στὸν καστελλάνο τῆς περιοχῆς ποὺ κατοικοῦσε ὁ ἀσθενής⁴. Μὲ τὸ μέτρο αὐτὸ ἤλπιζαν ὅτι θὰμποροῦσαν νὰ ἐλέγχουν τοὺς διάφορους γιατροὺς ποὺ κυκλοφοροῦσαν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν ἀπλῶς ἀπατεῶνες. Γιὰ νὰ ἀποφεύγονται ἐπίσης παράνομα κέρδη, τὸ 1361, ἀπαγορεύτηκε στοὺς γιατροὺς νὰ εἶναι μέτοχοι σὲ κατὰστημα πώλησης φαρμάκων ἢ νὰ συνεργάζονται μὲ ἔμπορους φαρμάκων (*speciarii*)⁵.

1. ADC, b. 14, φ. 122^v.

2. ADC, b. 29 bis, φ. 22/4, 12^r-13^v: S a n t s c h i, *Régestes*, ἀρ. M 1342, σελ. 297.

3. ADC, b. 12, φ. 124^r: T h i r i e t, *Assemblées*, ἀρ. 649, σελ. 243.

4. ADC, b. 14, φ. 69^r.

5. ADC, b. 15, φ. 74^v-75^r. Τὸ ἴδιο ἔσχε καὶ στὴ Βενετία. Στὸ καταστατικὸ τῆς συντεχνίας τῶν γιατρῶν, τὸ 1258, ἀναφέρεται: ...*Item, non habebō societatem cum aliquo*

Οι γιατροί που προσλαμβάνονταν από την Πολιτεία, πέρα από άλλα τυχόν καθήκοντα που μπορεί να είχαν και τὰ ὅποια δὲν εἶναι γνωστά, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ περιθάλλουν ὅλους τοὺς τραυματίες, οἱ ὅποιοι δηλώνονταν στοὺς *domini de nocte*¹. Οἱ τελευταῖοι, σύμφωνα μὲ διάταγμα τοῦ 1410, ἦταν ὑποχρεωμένοι ἀμέσως μετὰ τὴ δήλωση τοῦ τραυματισμοῦ νὰ προσλάβουν ἓνα μόνο γιατρό, μὲ ποινὴ γιὰ τοὺς παραβάτες τὴν καταβολὴ προστίμου 25 ὑπερπύρων, καὶ νὰ ἐπισκέπτονται τὸν τραυματία.

Ἀπὸ τὴ στιγμή πού κάποιος γιατρός ἀναλάμβανε τὴ θεραπεία τραυματία ἀπαγορευόταν ὁ τελευταῖος νὰ ἐπισκεφθεῖ στὴ συνέχεια ἄλλον, χωρὶς εἰδικὴ ἄδεια. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς τραυματίες πού κατοικοῦσαν σὲ χωριὰ ἐπισκέπτονταν ἀρχικὰ γιατροὺς στὸ Χάνδακα καὶ στὴ συνέχεια ἐπέστρεφαν στὸ χωριὸ τους. ἢπου ὅμως, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ἀπαγορευόταν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ γιατρό τῆς περιοχῆς τους. Ἐπειδὴ μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ πολλοὶ κινδύνευαν ἢ ἀκόμη καὶ πέθαιναν, μὲ διάταγμα τοῦ 1417, τροποποιήθηκε ὁ προηγούμενος νόμος καὶ ὀρίστηκε ὅτι ὅποιοσδήποτε ἐπισκεπτόταν γιατρό στὸ Χάνδακα γιὰ θεραπεία εἶχε τὸ δικαίωμα, ἐπιστρέφοντας στὸ φρούριο ἢ στὸ χωριὸ του, νὰ ζητήσει μὲ τὴν ἄδεια τοῦ καστελλάνου τῆς περιοχῆς τῆς κατοικίας του, βοήθεια ἀπὸ τὸ γιατρό τῆς περιοχῆς ἢ τοῦ φρουρίου του. Οἱ γιατροὶ αὐτοὶ ἦταν αὐστηρὰ ὑπεύθυνοι γιὰ τὴν τύχη τῶν τραυματιῶν πού ἀναλάμβαναν. Σὲ περίπτωσι σοβαρῶν τραυματισμῶν, ὅταν μετὰ τὴν πρώτη ἐπίσκεψις ὁ ἀσθενὴς δὲν ἐπισκεπτόταν ξανά τὸ γιατρό, μετὰ τὴν παρέλευσις 4 ἢ τὸ ἀργότερο 5 ἡμερῶν ὁ γιατρός αὐτὸς ὕφειλε νὰ δηλώσει τὸ ὄνομα τοῦ ἀρρώστου πού κινδύνευε νὰ πεθάνει, στοὺς *domini de nocte*, οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ ἐρευνήσουν ποῦ βρισκόταν ὁ ἀσθενὴς καὶ ἂν βρισκόταν ἀκόμη σὲ κίνδυνο. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο κάθε φορὰ πού κάποιος ἀσθενὴς θεραπευόταν, ὁ γιατρός πού τὸν εἶχε ἀναλάβει ὕφειλε νὰ τὸ δηλώσει στοὺς *domini de nocte*.

Τὶς ἴδιες διαδικασίες τῶν ἐπίσημων γιατρῶν τοῦ Χάνδακα σὲ συνεργασία μὲ τοὺς *domini de nocte* ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ τηροῦν καὶ οἱ ἐπίσημοι γιατροὶ τῶν φρουρίων σὲ συνεργασία μὲ τοὺς καστελλάνους².

Τὰ παραπάνω διατάγματα ἐκδόθηκαν στὶς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰῶνα. Τὰ μέ-

apotecario, scilicet quod habeam portionem lucri medicinarum que venduntur pro me in statione apotecarii (βλ. Monticolo, *I capitolari*, ὁ.π., τόμ. Α', σελ. 146).

1. Ὅπως εἶναι γνωστό, καὶ στὴ Βενετία προσλαμβάνονταν ἔμμισθοι γιατροί, οἱ ὅποιοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ παρευρίσκονται σὲ μάχες, γιὰ τὴν περίθαλψι τῶν τραυματιῶν. Οἱ ἴδιοι ἀκολουθοῦσαν ἐπίσης τὶς πρεσβεῖες καὶ δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν πόλιν χωρὶς εἰδικὴ ἄδεια. Τὸ 1281 μὲ ἀπόφασιν τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου οἱ γιατροὶ εἶχαν ἀναλάβει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δηλώνουν στοὺς *Cinque alla Pace*, μέσα σὲ δύο ἡμέρες, κάθε τραυματία πού ἀναλάμβαναν νὰ θεραπεύσουν. Σὲ περίπτωσι ὅμως πού ὁ τραυματίας βρισκόταν σὲ κίνδυνον θανάτου, ἡ ἀναφορὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ στοὺς *Signori di notte al criminal* (βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 194-195).

2. ADC, b. 50, 1, φ. 11^r-12^r: Θεοτόκη, *Τὰ καπιτολάρια*, σελ. 136-137.

τρα όμως αυτά είχαν σίγουρα αρχίσει να εφαρμόζονται από τον προηγούμενο αιώνα, γιατί μερικές από τις παραπάνω διατάξεις αποτελούν ουσιαστικά τροποποιήσεις παλαιότερων.

Τò ὅλο σύστημα προϋπέθετε σημαντική επάρκεια γιατρών, ὅχι μόνο στο Χάνδακα ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπὸ αὐτόν. Δὲν γνωρίζουμε μὲ βεβαιότητα ἂν ἔμπαιναν ἢ ὅχι σὲ ἐφαρμογὴ ὅλες οἱ παραπάνω διαδικασίες, τὸ πιθανότερο ὅμως εἶναι ὅτι τὸ σύστημα τῆς περιθάλψης τῶν τραυματιῶν λειτουργοῦσε σὲ κάποια ὑποτυπώδη μορφή. Οἱ πολυάριθμες ἀναφορὲς τραυματισμῶν, ποὺ ἔφθαναν μέχρι τὸ δικαστήριο, τυπικὰ τουλάχιστον, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν ἀπασχολήσει τοὺς γιατροὺς ποὺ ἦταν κάθε φορὰ διαθέσιμοι¹.

9. Οἱ ζυγιστές (*ponderatores - mensuratores*)

Τὰ καθήκοντα τῶν ἐπίσημων ζυγιστῶν (*ponderatores comunis*) ἦταν ὁ ἔλεγχος τοῦ σωστοῦ βάρους τῶν ἐμπορευμάτων γιὰ πώληση, μὲ σκοπὸ τὴν προστασία τῶν καταναλωτῶν, καθὼς καὶ ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ εἴσπραξη τῶν δασμῶν ἐπὶ τῶν πωλήσεων, μὲ σκοπὸ τὴν διασφάλιση τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τῆς Πολιτείας².

Στοὺς ὑπαλλήλους αὐτοὺς ἡ Πολιτεία εἶχε ἐμπιστευθεῖ τὰ ἐπίσημα μέτρα καὶ σταθμά, μὲ τὰ ὁποῖα ὑπολογιζόταν τὸ βάρος καὶ ὁ ὄγκος τῶν προϊόντων³. Προϊόντα, ὅπως τὸ λινάρι, τὸ μαλλί, τὸ μετᾶξι, τὸ βαμβάκι, τὸ κερί, τὸ τυρὶ καὶ ἄλλα ζυγίζονταν στὶς ζυγαριές (*bilanciae*), ἐνῶ τὸ βάρος τοῦ κρασιοῦ καὶ τῶν δημητριακῶν ὑπολογιζόταν μὲ τὸ μίστατο (*mistatum*) καὶ τὸ μουζούρι (*mensura*) ἀντίστοιχα⁴.

Τὸ ζύγισμα τῶν προϊόντων ποὺ προορίζονταν γιὰ χονδρική πώληση ἦταν

1. Γιὰ ὑποθέσεις τραυματισμῶν ποὺ ἔφθαναν στὸ δικαστήριο βλ. Santschi, *Règistes*, ἰδιαίτερα στὴ συλλογὴ τῶν *memoriali*.

2. Ἐπίσημοι ζυγιστές, στὴν ὑπηρεσία τῆς «κοινότητος» τῶν Βενετῶν, ὑπῆρχαν καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ καπιτουλάριο τῶν ὁποίων (14ου αἰ.) ἔχει σωθεῖ. Τὰ καθήκοντα καὶ ὁ τρόπος ἐργασίας τους ἦταν ἴδια μὲ αὐτὰ τῶν ζυγιστῶν τοῦ Χάνδακα (βλ. Χ ρ ὕ σ α ς Μ α λ τ ἔ ζ ο υ, 'Ο θεσμὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βενετοῦ βαίλου (1258-1453), Ἀθήνα 1970, σελ. 79).

3. Στὴ Βενετία τὰ σταθμά διακρίνονταν σὲ *pesi grossi* καὶ *pesi sottili* μὲ τὰ πρῶτα ζύγιζαν μέταλλα, μαλλί, λάδι, τρόφιμα γενικὰ καὶ μὲ τὰ δεύτερα πολυτελὴ ἀντικείμενα, μετᾶξι, φάρμακα, σαποῦνι, καφέ, τσάι, ζάχαρη, βούτυρο καὶ ἄλλα (βλ. Marangoni, *Le associazioni*, σελ. 68-70).

4. Τὸ μίστατο (*mistato*) ἦταν μέτρο βάρους κυρίως τοῦ κρασιοῦ, ἴσο μὲ 20 λίτρα περίπου. Τὸ μουζούρι (*mensura*) ἦταν μέτρο βάρους τῶν δημητριακῶν, ἴσο μὲ 13 περίπου κιλά (βλ. Thiriet, *Règistes du Sénat*, ὁ.π., σελ. 228. — E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, Μόναχο 1970, σελ. 142-143. — Elisabeth Zachariadou, *Trade and crusade. Venetian Crete and the Emirats of Menteshe and Aydin (1300-1415)*, Βενετία 1983, σελ. 144-152).

αποκλειστική αρμοδιότητα των επίσημων ζυγιστών. Όποιοσδήποτε άλλος διατηρούσε για τον ίδιο σκοπό ζυγαριά στην Πλατεία ήταν υποχρεωμένος να την απομακρύνει υπό την απειλή καταβολής προστίμου 5 υπερπύρων¹. Σύμφωνα με διάταγμα του 1373, όταν τα πωλούμενα προϊόντα είχαν βάρος πάνω από 10 λίβρες, τότε ή πώλησή τους έθεωρεϊτο χονδρική². Η λιανική πώληση γινόταν με ζυγαριές, μέτρα και σταθμά που ανήκαν στους ίδιους τους μικροεμπόρους, τα όποια προμηθεύονταν από τους ζυγιστές ή τους *justiciarii*, ταυτόχρονα προφανώς με την απόκτηση της άδειάς τους. Οι *justiciarii* διενεργούσαν κατά καιρούς ελέγχους στα όργανα που χρησιμοποιούσαν οι έμποροι για να ζυγίζουν ή να μετρούν. Το 1361, για παράδειγμα, όλοι όσοι κατείχαν ζυγαριές, μέτρα και σταθμά όφειλαν να τα παρουσιάσουν στους *justiciarii* για έλεγχο³. Στους τελευταίους επίσης, ως ανώτερο όργανο, απευθύνονταν συχνά όσοι ήθελαν να καταγγείλουν παραβάσεις των επίσημων ζυγιστών στο ζύγισμα.

Φαίνεται όμως ότι πολλοί ζυγιστές κερδοσκοπώντας νοίκιαζαν ζυγαριές χωρίς άδεια των Αρχών, με αποτέλεσμα να ζημιώνεται ή Πολιτεία και οι ένοικιαστές του δασμοῦ της Πύλης (*dacium portae*)⁴. Για την πάταξη της παρανομίας αυτής με τρία διατάγματα, του 1362, 1369 και 1373, απαγορευόταν αυστηρά στους υποψήφιους πωλητές να ζυγίζουν τα προϊόντα τους σε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο εκτός από τους επίσημους ζυγιστές. Οι παραβάτες τιμωρούνταν με πρόστιμο ίσο με το 50% της αξίας του προϊόντος που είχε ζυγιστεί. Συγχρόνως, με τα ίδια διατάγματα υποχρεώνονταν οι ζυγιστές να αναφέρουν αναλυτικά στους ένοικιαστές του δασμοῦ της Πύλης τα προϊόντα που είχαν ζυγίσει, την ποσότητα και την αξία τους, καθώς και τα όνόματα του πωλητή και του αγοραστή⁵.

Τα επίσημα μέτρα και σταθμά φυλάσσονταν σε ειδική αίθουσα, την *camera pesariae Communis* ή *statera Communis*. Το 1314, στην αίθουσα αυτή έπιτρεπόταν να μπαίνουν και να ζυγίζουν μόνο οι ζυγιστές, οι βοηθοί τους, καθώς και ό έκάστοτε ένοικιαστής της *pesaria Communis*⁶.

Πρωταρχικό ένδιαφέρον για την Πολιτεία αποτελούσαν οι δασμοί και ή δίκαιη είσπραξή τους. Με τη δικαιολογία κάθε φορά πως υπήρχαν παράπονα για την είσπραξη από τους ζυγιστές ποσοῦ μεγαλύτερου από το νόμιμο κα-

1. ADC, b. 15, φ. 231^{r-v}.

2. ADC, b. 15, φ. 78^v.

3. ADC, b. 14, φ. 168^r.

4. Ό δασμός της Πύλης (*dacium porte* ή *porte civitatis*) βάραινε όλες τις έξαγωγές από το Χάνδακα προς το υπόλοιπο νησί.

5. ADC, b. 15, φ. 96^r, 175^r και 231^{r-v}.

6. *Bandi*, άρ. 34, σελ. 18-19. Σχετικά με το σύστημα ένοικίασης των μέτρων και των σταθμών, τα διατάγματα δέν παρέχουν περισσότερα στοιχεία.

θορισμένο, οί Ἀρχές ἐξέδιδαν διατάγματα, στὰ ὁποῖα καθόριζαν τὸ ὕψος τοῦ δασμοῦ καὶ τὸν λεπτομερὴ τρόπο εἰσπραξῆς του.

Τὸ 1314, τὸ τυρὶ ποὺ προοριζόταν γιὰ πώληση ἔπρεπε νὰ ζυγίζεται ἀπὸ τοὺς διορισμένους ὑπαλλήλους (ζυγιστές), οἱ ὁποῖοι θὰ εἰσέπρατταν ἀπὸ τὸν πωλητὴ καὶ ἀπὸ τὸν ἀγοραστή 1 τορνέσιο γιὰ κάθε *milliarium*¹.

Σύμφωνα μὲ διάταγμα τοῦ 1349, ὀρίζονταν μὲ πολλές λεπτομέρειες τὸ ὕψος καὶ ὁ τρόπος εἰσπραξῆς τῆς *messetaria*. ἐνὸς ἀπὸ τοὺς βασικοὺς καὶ ἀποδοτικότερους δασμούς, ὡς ἐξῆς²:

— Γιὰ τὴ *messetaria* τοῦ τυριοῦ, τῆς μυζήθρας καὶ τοῦ μαλλιοῦ, οἱ ζυγιστὲς ὀφείλουν νὰ εἰσπράττουν γιὰ ἐμπόρευμα ἀξίας 10 ὑπερπύρων καὶ κάτω 2 *denarii parvi* γιὰ κάθε ὑπέρπυρο ἀξίας τοῦ προϊόντος (1 *denarium parvum* ἀπὸ τὸν πωλητὴ καὶ 1 ἀπὸ τὸν ἀγοραστή). Στὶς ἀγοραπωλησίες αὐτὲς ἀπαγορεύεται ὁποιαδήποτε ἐπέμβαση τοῦ «μεσίτη» (*messeta*). Γιὰ τὴ λιανικὴ ἀγορὰ τυριοῦ, μυζήθρας καὶ μαλλιοῦ στὰ *statera* δὲν θὰ καταβάλλεται *messetaria*.

— Οἱ ζυγιστὲς ὀφείλουν νὰ ἐκδίδουν δύο «ἀποδείξεις» (*cedulae*), στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφέρονται οἱ ὑποχρεώσεις τῶν βιλλάνων ἢ ὁποιωνδήποτε ἄλλων πωλοῦν τυρὶ, μυζήθρα καὶ μαλλί. Μεταξὺ τῶν ὑποχρεώσεων αὐτῶν θὰ περιλαμβάνεται καὶ ὁ δασμὸς, τὸν ὁποῖο ὀφείλουν νὰ καταβάλλουν γιὰ τὴν πώληση τῶν παραπάνω προϊόντων³. Ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς «ἀποδείξεις», ἡ μιὰ θὰ παραδίνεται στὸν ἀγοραστή καὶ ἡ ἄλλη στὸν πωλητὴ. Ὁ τελευταῖος θὰ καταβάλλει ἐπίσης στοὺς ζυγιστὲς γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴ διαδικασία (*fattura*) 2 *denarii parvi* γιὰ κάθε ὑπέρπυρο ἀξίας τοῦ ποσοῦ ποὺ πρέπει νὰ καταβληθεῖ.

— Πολλοὶ ἀγοράζουν τυρὶ, μυζήθρα καὶ μαλλί στὰ *statera* καὶ τὰ μεταπωλοῦν κατευθεῖαν σὲ ἄλλους, χωρὶς νὰ τὰ παραλάβουν, πληρώνοντας *messetaria* γιὰ τὴν πρώτη μόνον πώληση. Ἐπειδὴ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ζημιώνεται ἡ Πολιτεία, οἱ ζυγιστὲς ὀφείλουν νὰ εἰσπράττουν τὴν ἴδια *messetaria* καὶ γιὰ τὴ δεύτερη πώληση, εἴτε ἀφορᾷ προϊόντα ἀξίας μικρότερης τῶν 10 ὑπερπύρων εἴτε μεγαλύτερης τῶν 10 ὑπερπύρων. Οἱ παραβάτες θὰ πληρώνουν πρόστιμο

1. *Bandi*, ἀρ. 32, σ. 17: *J e g e r l e h n e r*, σελ. 469.

2. ADC, b. 14, φ. 226^r-227^v. Ἡ *messetaria* ἦταν δασμὸς ποὺ βάραινε ὅλες τὶς ἀγοραπωλησίες καὶ τὶς μεταφορὲς προϊόντων μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ νησί. Τὴν φροντίδα γιὰ τὴν εἰσπραξὴ τοῦ δασμοῦ εἶχε εἰδικὸς ὑπάλληλος, ὁ «μεσίτης», ὁ ὁποῖος ἱεραρχικὰ βρισκόταν πάνω ἀπὸ τοὺς ζυγιστὲς. Ὁ «μεσίτης» πληρωνόταν ἀπὸ τὸ τοπικὸ Δημόσιο Ταμεῖο (*Camera*) μὲ μισθὸ ἢ μὲ ποσόστὰ ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων. Τὴ θέση αὐτὴ τὴν ἔπαιρναν μὲ δημόσιο πλειστηριασμὸ καί, ἐπειδὴ ἦταν κερδοφόρα, οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἦταν πάντα πολλοί. Ὁ δασμὸς αὐτὸς στὶς ἀγοραπωλησίες βάραινε καὶ τὸν πωλητὴ καὶ τὸν ἀγοραστή (βλ. *T h i r i e l*, *La Romanie vénétiennne*, ὁ.π., σελ. 230).

3. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὶς περιπτώσεις πωλήσεων τυριοῦ, μυζήθρας καὶ μαλλιοῦ, οἱ πωλητὲς τὶς περισσότερες φορὲς εἶναι βιλλάνοι.

στούς ζυγιστὲς 1 *soldum* ἐπιπλέον γιὰ κάθε 1 *denarium parvum* ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσουν ὡς δασμὸ.

— Ὁ δασμὸς ποὺ θὰ εἰσπράττουν οἱ ζυγιστὲς θὰ τοποθετεῖται σὲ κιβώτιο μὲ δύο κλειδαριές καὶ δύο διαφορετικὰ κλειδιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα θὰ κρατοῦν οἱ *camerarii comunis* καὶ τὸ ἄλλο οἱ ζυγιστὲς. Στὸ τέλος κάθε μήνα τὸ ποσὸ τοῦ δασμοῦ θὰ μοιράζεται σὲ δύο ἴσα μέρη· τὸ ἓνα θὰ περιέρχεται στὴν Πολιτεία καὶ τὸ ἄλλο στοὺς ζυγιστὲς, οἱ ὁποῖοι θὰ τὸ μοιράζονται μεταξὺ τους, ἀφοῦ ἀφαιρέσουν πρῶτα τὸ $\frac{1}{10}$ ποὺ θὰ δίνουν στοὺς βοηθοὺς τους, ἂν αὐτοὶ εἶναι παρόντες καὶ ἐκτελοῦν σωστὰ τὰ καθήκοντά τους.

— Οἱ ζυγιστὲς ὀφείλουν νὰ ἔχουν τετράδιο (*quaterno*), ὅπου θὰ ἀναγράφονται τὰ ζυγιζόμενα προϊόντα, τυρὶ δηλαδή, μυζήθρα καὶ μαλλί, καθὼς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πωλητῆ καὶ τοῦ ἀγοραστῆ, ἔτσι ὥστε στὸ τέλος τοῦ μήνα οἱ *camerarii* νὰ ἔχουν τὴ δυνατότητα ἐλέγχου τῶν χρημάτων ποὺ ὑπάρχουν στὸ κιβώτιο. Σὲ περίπτωση πίστωσης τῶν χρημάτων ποὺ πρέπει νὰ καταβληθοῦν ὡς δασμὸς, οἱ ζυγιστὲς ὀφείλουν νὰ καταθέτουν ἐξ ἰδίων τὸ ἀντίστοιχο ποσὸ στὸ κιβώτιο. Ἐπειδὴ οἱ ζυγιστὲς εἶναι ἀνάγκη νὰ ζυγίζουν καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ *statera*, καθέννας ἀπὸ αὐτοὺς μὲ ἓνα βοηθὸ θὰ ἀναλαμβάνει γιὰ μία ἐβδομάδα νὰ βρίσκει ἀνελλιπῶς στὰ *statera*, στὸ καθορισμένο ὥραριο γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ὅσων θέλουν νὰ ζυγίσουν. Ὅταν δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη ἄλλοῦ, ὅλοι οἱ ζυγιστὲς ὀφείλουν νὰ βρίσκονται στὰ *statera* μαζί μὲ τοὺς βοηθοὺς τους κατὰ τὶς καθορισμένες ὥρες. Σὲ ἀντίθετη περίπτωση ἐπιβάλλεται πρόστιμο 3 γρόσσια γιὰ τοὺς ζυγιστὲς καὶ 1 γρόσσι γιὰ τοὺς βοηθοὺς. Ἀπὸ τὸ ποσὸ τοῦ προστίμου, τὸ μισὸ θὰ περιέρχεται στὸ μηνυτῆ, ἂν ὑπάρχει, καὶ τὸ ἄλλο μισὸ στὴν Πολιτεία. Ἡ ἐπίβλεψη γιὰ τὴ σωστὴ ἐφαρμογὴ τῶν παραπάνω καὶ ἡ παραλαβὴ τῶν δασμῶν καὶ τῶν προστίμων ἦταν ἀρμοδιότητα τῶν *camerarii comunis*.

— Ἄν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ζυγίσματος τοῦ τυριοῦ ἀποσπαστοῦν κομμάτια καὶ πέσουν, οἱ ζυγιστὲς πρέπει νὰ τὰ σημαδεύουν, ἔτσι ὥστε νὰ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ ὅποιον θὰ ἤθελε νὰ τὰ ἀγοράσει. Ἀπαγορεύεται οἱ ζυγιστὲς νὰ συμφωνοῦν μὲ τοὺς πωλητὲς ὅτι θὰ περιλαμβάνονται στὸ πωλούμενο τυρὶ καὶ τὰ κομμάτια αὐτά, καθὼς καὶ οἱ ζυγιστὲς νὰ δίνουν στοὺς ἀγοραστὲς πάνω ἀπὸ δύο τέτοια κομμάτια γιὰ κάθε *centenarium* (100 λίβρες) τυριοῦ ποὺ ἀγοράζουν. Ἄν ὑπάρξει διαφωνία μεταξὺ πωλητῆ καὶ ἀγοραστῆ γιὰ τὸ τυρί, τότε πρέπει νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν ἐπίλυσή της οἱ ἴδιοι οἱ ζυγιστὲς ποὺ τὸ εἶχαν ζυγίσει¹.

— Γιὰ τὸ τυρὶ ποὺ πουλιέται σὲ κάποιο κατάστημα ἢ ἄλλοῦ καὶ ἔχει ἀναμιχθεῖ μὲ χῶμα, ἂν ὑπάρξει συμφωνία πωλητῆ καὶ ἀγοραστῆ, δὲν τίθεται

1. Τὰ κείμενα τῶν διατάξεων αὐτῶν εἶναι ἀρκετὰ δυσνόητα, ἐξαιτίας τῆς κακῆς σύνταξης.

πρόβλημα· διαφορετικά, ο αγοραστής πρέπει να αποφασίσει, αν θα γίνει εκτίμηση ή όχι. Η εκτίμηση θα πραγματοποιείται από τον ζυγιστή ή το «μεσίτη», οι οποίοι θα εισπράττουν 1 τορνέσιο και από τις δύο πλευρές για κάθε *milliarium* τυριού που θα εκτιμούν. Αν όμως οι δύο ενδιαφερόμενοι δεν συμφωνήσουν με την εκτίμηση αυτή, τότε θα καθαρίζεται και θα απομακρύνεται υποχρεωτικά 1 *milliarium* από το ακάθαρτο τυρί και θα πουλιέται το υπόλοιπο.

— Έπειδή μέχρι τώρα στις «ἀποδείξεις», που ἀναφέρθηκαν παραπάνω, δεν αναγραφόταν ή τιμή με την οποία πουλιόταν το τυρί, ή μυζήθρα ή το μαλλί, οι ζυγιστές στο έξζη οφείλουν να τη σημειώνουν και οι αγοραστές να πληρώνουν αναλόγως. Για οποιαδήποτε απόκλιση από την τιμή αυτή θα καταβάλλεται το υπόλοιπό της και επιπλέον, ως πρόστιμο, το μισό της αξίας του υπολοίπου. Αν αυτοί που γράφουν τις «ἀποδείξεις» (δηλαδή οι ζυγιστές) γίνουν αίτια, ώστε οι πωλητές να πληρωθούν λιγότερο από το κανονικό, τότε καταβάλλουν και αυτοί το ίδιο πρόστιμο, όπως οι αγοραστές.

— Για να μην εξαπατούνται οι πωλητές (βιλλάνοι και άλλοι) τυριού μυζήθρας ή μαλλιού, απαγορεύεται σε οποιονδήποτε αγοράζει κάποιο από τα παραπάνω προϊόντα να τους δανείζει συγχρόνως με την αγορά χρήματα, με τα οποία θα αγοράζει προκαταβολικά άλλη ποσότητα. Σε περίπτωση τέτοιου δανείου επιτρέπεται στους βιλλάνους ή άλλους να μην επιστρέφουν τα χρήματα, ενώ οι δανειστές θα πληρώνουν ως πρόστιμο τα μισά από τα χρήματα που είχαν δανείσει. Το ίδιο πρόστιμο θα πληρώνει και εκείνος που έγραψε τις «ἀποδείξεις» του δανείου αυτού. Το μέτρο λαμβάνεται για να μη δημιουργείται σύγχυση κατά τη διάρκεια των πωλήσεων στα *statera Communis*, όπου ένδεχομένως θα παρουσιάζονται οι δανειστές και θα απαιτούν από τους χρεώστες τυρί που θα έχει ήδη πουληθεί σε κάποιον άλλο.

— Σχετικά πάλι με το τυρί που πουλιέται σε κάποιο κατάστημα και περιέχει χῶμα και νερό, αναφέρονται τα παρακάτω: οι ζυγιστές από συνήθεια υπολογίζουν το βάρος του σκεύους που περιέχει το τυρί (*cadelepum*) σε 30 λίβρες περίπου. Στη συνέχεια, αφού ζυγιστεί το χῶμα και το νερό που περιέχει, το βάρος του κατέρχεται στις 10 λίβρες περίπου, γεγονός που ζημιώνει τους έμπορους, αφού το απόβαρο έχει ήδη υπολογιστεί σε 30 λίβρες. Για το λόγο αυτό στο έξζη, όταν ζυγίζεται τυρί βάρους πάνω από 4 *milliaria*, το σκεῦος θα ζυγίζεται, αφού έχει ζυγιστεί το μισό τυρί, ενώ όταν είναι βάρους κάτω από 4 *milliaria*, αφού έχει ζυγιστεί όλο το τυρί.

Έπειδή αγοράζεται τυρί πριν φτάσει στα *statera Communis* με αποτέλεσμα να ζημιώνονται όσοι περιμένουν εκεί για να αγοράσουν, αλλά και η ίδια η Πολιτεία, γιατί χάνει τους δασμούς, απαγορεύεται ή αγοραπωλησία οπουδήποτε άλλου εκτός από τα *statera Communis*. Στους παραβάτες θα επιβάλλεται πρόστιμο 2 υπέρπυρα για κάθε *milliarium* τυριού που θα πουλήσουν.

Τέλος, όλες οι παραπάνω διατάξεις διαβιβάζονται στους *camerarii comu-*

nis, οἱ ὅποιοι θὰ φροντίζουν γιὰ τὴ σωστὴ ἐφαρμογὴ τους καὶ θὰ εἰσπράττουν τὸ $1/3$ τῶν προστίμων, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα $2/3$ θὰ περιέρχονται στὸ μηνυτὴ, ἂν ὑπάρχει, καὶ στὴν Πολιτεία, ὅπως συνηθίζεται.

Τὸν ἐπόμενον χρόνο (1350) τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ παραπάνω διατάγματος ἀνακλήθηκε, χωρὶς τὴ δημοσίευση νέου ποῦ νὰ τὸ ἀντικαθιστᾷ¹. Δύο χρόνια ἀργότερα (1352), σύντομο διάταγμα πάνω στὸ ἴδιο θέμα ἀναφέρει: Οἱ ζυγιστὲς εἶναι ὑποχρεωμένοι στὰ τετράδια (*quaterni*) ποῦ κρατοῦν νὰ σημειώνουν τὰ προϊόντα ποῦ ζυγίζουν. ἀξίας ἀπὸ 10 ὑπέρπυρα καὶ πάνω, καθὼς ἐπίσης τὸ μήνα, τὴν ἡμέρα καὶ τὴν ἰνδικτιῶνα τοῦ ἔτους κατὰ τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε τὸ ζύγισμα, τὸ ὄνομα τοῦ ἀγοραστῆ καὶ τοῦ πωλητῆ, καθὼς καὶ τὴν ἀξία τοῦ ἐμπορεύματος. Τὰ ἴδια στοιχεῖα πρέπει νὰ σημειώνονται καὶ στὶς ἀποδείξεις ποῦ θὰ δίνονται στὸν ἀγοραστὴ καὶ τὸν πωλητὴ. "Οἱ οἱ ζυγιστὲς γιὰ κάθε προϊόν ποῦ ζυγίζουν πρέπει νὰ τηροῦν τετράδια καὶ νὰ ἐκδίδουν ἀποδείξεις. Στὸ τέλος κάθε μήνα οἱ ζυγιστὲς πρέπει νὰ παρουσιάζουν τὰ τετράδιά τους στοὺς *comerclarii*, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ τὰ παραβάλουν μὲ αὐτὰ τοῦ «μεσίτη», θὰ εἰσπράττουν τὸ μερίδιο ποῦ ἀνήκει στὴν Πολιτεία. "Οσοὶ ἀπὸ τοὺς ζυγιστὲς δὲν ἐφαρμόζουν τὶς παραπάνω διατάξεις, θὰ πληρώνουν πρόστιμο 5 ὑπέρπυρα ἢ θὰ ἀπολύονται².

Ἀνάλογη διαδικασία ἔσχε καὶ γιὰ αὐτοὺς ποῦ ζύγιζαν τὸ κρασί, τὰ δημητριακὰ, τὸ ἀλεύρι καὶ τὸ λάδι (*mensuratores*). Τὸ 1341, ὅσοι ἀγόραζαν ἢ πουλοῦσαν κάποιο ἀπὸ τὰ παραπάνω προϊόντα καὶ τὰ ζύγιζαν σὲ ἄλλο πρῶσωπο καὶ ὅχι στοὺς ἐπίσημους μετρητὲς ἢ μὲ διαφορετικὸ μουζούρι, πλήρωναν πρόστιμο 10 ὑπέρπυρα. Ἡ ὑποχρέωση αὕτὴ δὲν ἔσχε γιὰ ὅσους παρέδιναν σιτάρι «ἐντριτάρικο» (*terziaria*) ἢ ἄλλου εἶδους ἐνοίκιο σὲ εἶδος³.

Τὸ 1357, ὁ δασμὸς γιὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν τοῦ κρασιοῦ, τοῦ λαδιοῦ, τοῦ σιταριοῦ ἢ ἄλλου δημητριακοῦ καὶ ὀσπριοῦ ἀνερχόταν σὲ 1 *parvum*, τόσο γιὰ προϊόντα ἀξίας 1 ὑπερπύρου, ὅσο καὶ γιὰ προϊόντα ἀξίας ἀπὸ 1 ὑπέρπυρο μέχρι καὶ $1/2$ γρότσι⁴.

Τὸ 1369, γιὰ τὸν ἴδιο δασμὸ καθιερώθηκαν τὰ ἑξῆς⁵: "Οσοὶ μεταπωλοῦν τὰ παραπάνω προϊόντα θὰ πληρώνουν τὸ μισὸ ἀπὸ τὸ δασμὸ ποῦ προβλέπεται κατὰ τὴν πρώτη πώληση. Ὁ δασμὸς καὶ τὰ ἐνοίκια θὰ καταβάλλονται ἀπὸ τοὺς ἀγοραστὲς στοὺς ἐνοικιαστὲς τῶν σταθμῶν, τῶν μίστατων (*mistata*) καὶ τῶν μουζουριῶν (*mensurae*) τῆς Πολιτείας.

Οἱ μετρητὲς δημητριακῶν καὶ ὀσπρίων καὶ οἱ ζυγιστὲς ἀλευριοῦ θὰ εἰσ-

1. ADC, b. 14, φ. 226^r-227^v. Ἡ ἀνάκληση σημειώνεται δίπλα σὲ κάθε ὄρο τοῦ διατάγματος.

2. ADC, b. 14, φ. 228^r.

3. ADC, b. 14, φ. 143^v.

4. A.D.C., b. 15, φ. 5^r.

5. A.D.C., b. 15, φ. 173^v-174^r.

πράττουν από τους πωλητές 3 *parvi* για κάθε φόρτωμα (*sauma*) που θα ζυγίζουν. Από αυτά το $\frac{1}{3}$ ανήκει στους *justiciarii* και τα $\frac{2}{3}$ στους ζυγιστές. Το μερίδιο που θα εισπράττουν οι *justiciarii* θα το μοιράζουν στη συνέχεια σε 3 μέρη: το $\frac{1}{3}$ θα περιέρχεται στην Πολιτεία, το $\frac{1}{3}$ στους *capiti mensuratorum* και το $\frac{1}{3}$ θα το κρατούν οι ίδιοι. Τέλος, το ένοίκιο ενός βαρελιοῦ τῆς Πολιτείας για μιὰ ἡμέρα καθορίζεται σε 4 *parvi* για κάθε περίπτωση ἐνοικίασης καὶ 4 *parvi* ἐπίσης για μιὰ νύκτα.

Για νὰ μὴν ὑπάρξουν ἀδικίες κατὰ τὸ μοίρασμα τῶν εισπράξεων, θὰ κατασκευαστεῖ κιβώτιο μὲ τόσες θήκες, ὅσοι ζυγιστὲς ὑπάρχουν, καὶ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς θὰ καταθέτει στὴ δική του θήκη τὶς καθημερινὲς εισπράξεις. Κάθε Σάββατο οἱ Ἀρχές θὰ ἀνοίγουν τὸ κιβώτιο, θὰ κρατοῦν τὸ μερίδιό τους καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα χρήματα κάθε ζυγιστῆς θὰ παίρνει ὅσα τοῦ ἀναλογοῦν, σύμφωνα μὲ τὶς εισπράξεις του. Ἀπὸ ὅλη τὴν παραπάνω διαδικασία ἐξαιρεῖται ὁ ὑπάλληλος ποὺ ζυγίζει τὸ ἀλεύρι, ὁ ὁποῖος θὰ παίρνει μόνο 3 *parvi* για κάθε φόρτωμα (*sauma*).

Σὲ ἄλλο διάταγμα τοῦ ἴδιου χρόνου (1369) ἐπισημαίνονται τὰ ἑξῆς: "Ἄν ἓνας ζυγιστὴς δανείσει σὲ κάποιον τὰ «μέτρα» για τὸ ζύγισμα προϊόντος μακριὰ ἀπὸ τὴν Πλατεία, καὶ τὸ προϊόν αὐτὸ ὑπόκειται στὸ δασμὸ τῆς Πύλης, τότε ὁ ζυγιστὴς αὐτὸς ὀφείλει τὴν ἴδια ἡμέρα νὰ δηλώσει στοὺς ἐνοικιαστὲς τοῦ δασμοῦ τὸ προϊόν ποὺ ζυγίστηκε, τὴν ἀξία του καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐμπόρου¹.

Ἡ παράβαση τῶν διατάξεων ποὺ ἔσχυν κάθε φορὰ για τοὺς δασμοὺς καὶ ἡ εἰσπραξὴ ἐκ μέρους τῶν ζυγιστῶν ἀμοιβῆς μεγαλύτερης τῆς καθορισμένης ἀπαγορευόταν αὐστηρά. Τὸ 1327 ὁποῖος ζυγιστὴς ἢ ἐνοικιαστὴς δασμοῦ (*daciarius staterae*) εἰσέπραττε ἀπὸ ἐλεύθερο ἢ βιλλάνο πάνω ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ὀριζε τὸ *capitularium comerci staterae*, πλήρωνε πρόστιμο 1 ὑπέρπυρο για κάθε νόμισμα ποὺ εἶχε εἰσπράξει ἐπιπλέον².

Φαίνεται ὅμως πὼς οἱ παραβάσεις ποὺ διέπρατταν οἱ ζυγιστὲς δὲν περιορίζονταν μόνο στὴν εἰσπραξὴ τῶν δασμῶν. Τὸ 1336 ὁ ζυγιστὴς «τοῦ ἀλευριοῦ τῶν μυλωνάδων», Παῦλος de Portu, κατηγορήθηκε ὅτι παραβαίνοντας τὶς διατάξεις εἶχε εἰσπράξει κατ' ἐξακολούθηση δῶρα καὶ «κανίσκια» ἀπὸ τοὺς μυλωνάδες καὶ ἀκόμη ὅτι ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τὴν πόλη, ἀδιαφορώντας για τὰ καθήκοντά του στέλνοντας ἄλλον στὴ θέση του. Για τοὺς παραπάνω λόγους οἱ Ἀρχές τὸν ἀπέλυσαν, τοῦ ἀπαγόρευσαν για τὰ 5 ἐπόμενα χρόνια νὰ ἀναλάβει ὁποιαδήποτε ἄλλη δημόσια ὑπηρεσία καὶ τοῦ ἐπέβαλαν πρόστιμο 30 ὑπερπύρων³.

1. A.D.C., b. 15, f. 159r: J e g e r l e h n e r, σελ. 473.

2. Bandi, ἀρ. 412, σελ. 168.

3. A.D.C., b. 14, f. 110r.

Συμπεράσματα

Πρωταρχικό ενδιαφέρον τῆς βενετικῆς πολιτικῆς σὲ κάθε τομέα τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς ἦταν πάντα ἡ κατοχύρωση τῶν συμφερόντων τῆς Πολιτείας καὶ ἡ ἀποφυγὴ ὁποιασδήποτε αὐτονομιστικῆς καὶ διασπαστικῆς ἐνέργειας ἐκ μέρους μεμονωμένων ἢ ὀργανωμένων πολιτῶν. Τὶς ἀρχές τῆς αὐτῆς ἡ Βενετία φρόντιζε πάντα νὰ τίς θέτει σὲ ἐφαρμογὴ μὲ αὐστηρὸ καὶ διπλωματικὸ συγχρόνως τρόπο, ἔτσι ὥστε νὰ μὴν προκαλοῦνται ἀντιδράσεις. Οἱ ἐπαγγελματίες τῆς πόλης τῆς Βενετίας, ὅπως σὲ ὅλες τὶς μεσαιωνικὲς πόλεις, εἶχαν ὀργανωθεῖ σὲ συντεχνίες ἤδη ἀπὸ τὸν 13ο αἰώνα. Οἱ συντεχνίες ὅμως αὐτὲς ὑποτάχθηκαν χωρὶς ἀντίδραση στὴν Πολιτεία, μὲ ἀποτέλεσμα ἀντὶ νὰ παίζουν τὸ ρόλο γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχαν δημιουργηθεῖ νὰ παίζουν τελικὰ αὐτὸν ποὺ ἤθελε ἡ ἴδια ἡ Πολιτεία, ποὺ τίς ἐκμεταλλευόταν ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ συμφέρον καὶ τίς ἐπιδιώξεις τῆς.

Στὴν Κρήτη οἱ βενετικὲς Ἀρχές δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τηρήσουν διαφορετικὴ πολιτικὴ γραμμή. Ἀντίθετα, σὲ ἓνα χωρὶς, τουλάχιστον μέχρι τότε, κατεξοχὴν γεωργικὸ, ἀνοργάνωτο καὶ προορισμένο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ παίζει ἀποικιακὸ ρόλο μπορούσαν νὰ ἐφαρμοστοῦν εὐκολότερα ὅλες οἱ παραπάνω ἀντιλήψεις. Ὁ ἀστικός πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ, ὀλιγάριθμος καὶ μᾶλλον σὲ ἐμβρυώδη κατάστασι, ἦταν ἀνίκανος νὰ ἀντιδράσει.

Σκοπὸς τῶν διαταγμάτων ποὺ ἐξετάσαμε καὶ συγχρόνως ἀρχὴ ἐμπνευστῆς τοὺς ἦταν ἡ διασφάλισις κατὰ κύριο λόγο τῶν συμφερόντων τῆς Πολιτείας καὶ ἔπειτα τοῦ καταναλωτῆ καὶ τοῦ κάθε εἵδους ἐργαζόμενου καὶ ἐργοδότη. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ ἔντονων διαμαρτυριῶν ποὺ πιθανὸν θὰ ὀδηγοῦσαν τὸν πληθυσμὸ, κυρίως τῶν πόλεων, σὲ ἐνέργειες ἐναντίον τοῦ κράτους, ἡ Βενετία φρόντιζε νὰ ἱκανοποιεῖ πάντα, πρὶν ὑπάρξουν διαμαρτυρίες, τὶς βασικὲς ἀνάγκες του, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ τὴ διατροφή. Εἶναι ἐμφανὲς τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν διαταγμάτων ποὺ ἀφοροῦν τοὺς ἐπαγγελματίες ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὰ εἶδη διατροφῆς. Ἡ ἐπάρκεια ἀνθρώπων ποὺ θὰ ἀσκοῦσαν τὰ ἐπαγγέλματα πρώτης ἀνάγκης, ὅπως τοῦ ἀρτοποιοῦ ἢ τοῦ κρεοπώλη, καθὼς καὶ ἡ ἀφθονία τῶν προϊόντων καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν τιμῶν τους, ἀπασχολοῦσαν μόνιμα τὶς Ἀρχές. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ μὲ τὴν παράλληλη ἄσκησι αὐστηρότατου ἐλέγχου σὲ ἐπαγγελματίες καὶ προϊόντα ἔφερναν θετικὰ ἀποτελέσματα.

Κάτω ὅμως ἀπὸ τίς ὁποιοσδήποτε ἐνέργειες αὐτοῦ τοῦ εἵδους κρύβονταν πάντα οἰκονομικὰ συμφέροντα, ποὺ στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἦταν ἡ εἰσπραξὴ δασμῶν ποὺ βάραιναν προϊόντα καὶ ἀντικείμενα παραγωγῆς, καθὼς καὶ τοὺς ἰδίου τοὺς ἐπαγγελματίες, καὶ ἡ εἰσπραξὴ τῶν ἐνοικίων ἀπὸ τοὺς χώρους. ὅπου ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ δροῦν οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς τελευταίους. Γιὰ ὅλους σχεδὸν τοὺς δασμοὺς ἡ Πολιτεία εἶχε ἐφαρμόσει τὸ σύστημα τῆς ὑπενοικίας τους σὲ ἰδιῶτες μὲ δημόσιο πλειστηριασμό, πράγμα τὸ ὁποῖο τῆς

ἐξασφάλιζε σίγουρα ἔσοδα καὶ τὴν ἀπάλλασσε ἀπὸ πολλὰ προβλήματα, κυρίως εἰσπραξῆς. Τὸ ἴδιο σύστημα εἶχε ἐφαρμόσει καὶ γιὰ τὰ δημόσια καταστήματα, τὰ ἐργαστήρια καὶ τοὺς πάγκους μικροπωλητῶν. Μὲ σκοπὸ τὴν εἰσπραξὴ ὅσο γίνεται περισσότερων δασμῶν, ἀπαγορευόταν κάθε εἶδους συνεταιρισμὸς ἢ συνεργασία παραγωγῆς καὶ πώλησης προϊόντων. Οἱ ἀρτοποιοί, οἱ κρεοπῶλες καὶ οἱ μικροπωλητές, ὅπως εἶδαμε, δὲν εἶχαν δικαίωμα συνεργασίας προκειμένου νὰ πωλήσουν τὰ προϊόντα τους. Καθένας ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ πωλεῖ μόνος του ἢ μὲ ἀποκλειστικὸ ἀντιπρόσωπο τὰ προϊόντα ποὺ παρήγε. Ἀπαγορευόταν ἐπίσης αὐστηρὰ ὁ συνεταιρισμὸς σὲ ἓνα ἐργαστήριο δύο χρυσοχόων-μαστόρων. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἦταν βοηθοὶ συνεργάζονταν μὲ κάποιο μάστορα μὲ ἀποτέλεσμα ἡ συνεργασία αὐτὴ νὰ ἀποβαίνει ἰδιαίτερα ἐπιζήμια γιὰ τὴν Πολιτεία, ἐκδίδονταν ἐπανεπιλημμένα σχετικὰ ἀπαγορευτικὰ διατάγματα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ οἱ Ἀρχεὺς ἐκμεταλλεύονταν ἕνα-ἕνα ξεχωριστὰ τοὺς ἐπαγγελματίες τοῦ Χάνδακα, εἰσπράττοντας τοὺς δασμοὺς ποὺ τοῦ ἀναλογοῦσαν.

Γιὰ τὴ σωστὴ λειτουργία καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων, ἡ Βενετία φρόντισε νὰ δημιουργήσῃ στὸ Χάνδακα ὅχι μόνον ἓνα σύστημα ἐλέγχου ἀλλὰ καὶ ἓνα οἰκονομικὸ καὶ ἐμπορικὸ κέντρο ἀνάλογο μὲ αὐτὸ τῆς μητροπόλεως. Τὸ ἐκπληκτικὸ σύστημα γραφειοκρατίας μὲ σειρὰ διοικητικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὀργάνων καὶ ὑπαλλήλων ποὺ ἔλεγε τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ ὅλα μαζὶ τὸν ἴδιο τὸν ἐπαγγελματία, εἶχε σκοπὸ νὰ προασπίσει καὶ νὰ διαφυλάξῃ τὰ κρατικὰ συμφέροντα. Ἐπικεφαλῆς τοῦ ὅλου συστήματος βρίσκονταν οἱ *justizarii*, ποὺ σὲ συνεργασία ὀρισμένες φορὲς μὲ ἄλλα ὄργανα ἔλεγχαν τοὺς πάντες καὶ τὰ πάντα, ἐνῶ οἱ ἐπίσημοι ζυγιστές, σὲ σχέση κυρίως μὲ τοὺς μικροεμπόρους, εἶχαν τὸ σημαντικὸ καθῆκον τοῦ καθορισμοῦ, τοῦ ἐλέγχου καὶ τῆς εἰσπραξῆς τῶν δασμῶν.

Γιὰ εὐκολότερο ἔλεγχο τῆς οἰκονομικῆς κίνησης δημιουργήθηκε στὴν κεντρικὴ πλατεία καὶ γύρω ἀπὸ αὐτήν, κάτω ἀπὸ τὰ βλέμματα τοῦ ἴδιου τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης καὶ ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν ποὺ ἔδρευαν στὴν ἴδια ἐπίσης περιοχὴ, τὸ ἐμπορικὸ καὶ ἐπαγγελματικὸ κέντρο τοῦ Χάνδακα, ἀνάλογο μὲ αὐτὸ τοῦ *Rialto* στὴν πόλη τῆς Βενετίας. Ἐδῶ βρίσκονταν τὰ δημόσια ἐργαστήρια τῶν χρυσοχόων, τὰ δημόσια ἐπίσης καταστήματα καὶ οἱ πάγκοι γιὰ τοὺς μικροπωλητές, ἡ κεντρικὴ κρεαταγορά, καθὼς καὶ οἱ ζυγιστές, φρουροὶ πρῶτα τῆς Πολιτείας καὶ ἔπειτα τῶν καταναλωτῶν. Λειτουργοῦσαν παράλληλα καὶ ἄλλες περιφερειακὲς ἀγορές, ὅπως ἡ ψαραγορὰ κοντὰ στὰ τεῖχη ἢ ἡ ἀγορὰ φτηνοῦ κρέατος πρὸς τὴ *ruga magistra*. Ἡ ἔκταση βέβαια τοῦ μεσαιωνικοῦ Χάνδακα δὲν ἦταν ἰδιαίτερα μεγάλη, καὶ ἔτσι ὅλες οἱ παραπάνω ἀγορές δὲν βρίσκονταν σὲ μεγάλη ἀπόσταση μεταξὺ τους.

Οἱ ἀπαιτήσεις ἑνὸς καταναλωτῆ ἐντοπίζονταν, ὅπως ἐξάλλου συμβαίνει καὶ σήμερα, στὴν ποιότητα τῶν προϊόντων ποὺ ἀγόραζε, στὴν ἐξυπηρέτησή του,

στήν αποφυγή κάθε είδους αδικίας και απάτης σὲ βάρος του, στὶς σωστὲς τιμὲς καὶ στήν ἐπάρκεια τῶν εἰδῶν. Τὶς ἀπαιτήσεις αὐτὲς ἡ Βενετία φιλοδοξοῦσε νὰ τὶς ἱκανοποιήσει μὲ τὰ ἴδια διατάγματα, μὲ τὰ ὁποῖα φρόντιζε καὶ γιὰ τὰ δικά της συμφέροντα. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐπάρκεια τροφίμων ἦταν πάντα ἔντονο, ἂν καὶ ὑπείσέρχονταν ἐδῶ καὶ οἱ ἐκάστοτε συγκυρίες, ὅπως ἡ καλὴ συγκομιδὴ, ἡ ἔγκαιρη εἰσαγωγὴ προϊόντων καὶ ἡ σωστὴ διοχέτευσή τους στήν ἀγορά, πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐπίσης ὑπῆρχε συνεχὴς ἐπαγρύπνηση. Γιὰ τὴν ποιότητα τῶν προϊόντων καὶ τῶν ἀντικειμένων ἐφαρμοζόταν αὐστηρὸς ἐλεγχος. Τὸ ψωμὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπὸ ἀμιγῆς σιτάρι καὶ καλὰ ψημένο, τὸ κρέας ἀπὸ ζῶα ὑγιή, τὸ λάδι ἀνόθευτο, τὰ δέρματα καλὰ ἐπεξεργασμένα, τὰ ἀντικείμενα χρυσοχοῖας καὶ σιδηρουργίας καλὰ δουλεμένα καὶ μὲ τὴ σωστὴ περιεκτικότητα ὑλικῶν. Μὲ ἀντάλλαγμα ὅμως τὴν ὑποτιθέμενη, πολλὰς φορές, ποιότητα ὕλων αὐτῶν τῶν προϊόντων ἡ Πολιτεία πετύχαινε ἄλλοτε νὰ διοχετεύει ἀποκλειστικὰ τὸ δικό της σιτάρι στήν ἀγορά, ἄλλοτε μὲ τὸν ἐλεγχό τῆς ὑγείας τῶν ζώων νὰ ἐνημερώνεται γιὰ τὴ διακίνησή τους καὶ ἄλλοτε νὰ εἰσπράττει τοὺς ἀνάλογους δασμούς, φορολογώντας τὸ λάδι, τὰ δέρματα, τὸ χρυσό, τὸ σίδηρο καὶ τὰ ἀντικείμενα ἀπὸ τὰ ὑλικά αὐτά. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ἐξάλλου ὅτι εἶναι πολὺ λίγες οἱ περιπτώσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ἕνα διάταγμα ἐκδίδεται ἀποκλειστικὰ μὲ σκοπὸ τὸν ἐλεγχό τῆς ποιότητος ἑνὸς προϊόντος ἢ ὕστερα ἀπὸ παράπονα τῶν ἰδίων τῶν καταναλωτῶν.

Οἱ μόνιμες ἀγορὲς ἐξυπηρετοῦσαν τοὺς καταναλωτές, ἐνῶ οἱ βοηθοὶ τῶν ζυγιστῶν, ποὺ βρῖσκονταν πάντα ἐπὶ τόπου, ἦταν ἑτοιμοὶ νὰ τοὺς διαβεβαιώσουν ὅτι αὐτὸ ποὺ εἶχαν ἀγοράσει εἶχε τὸ σωστὸ βάρος καὶ τὴ σωστὴ τιμή. Οἱ τιμὲς ἀποτελοῦν ἴσως τὸ πιὸ δύσκολο θέμα. Ὁ χαρακτηρισμὸς τους ὡς ὑψηλῶν ἢ χαμηλῶν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὸν τρόπο διαβίωσης καὶ τὴν οικονομικὴ κατάστασι τοῦ κόσμου τὴν ἐποχὴ αὐτή, θέματα ἐξίσου δύσκολα νὰ καθοριστοῦν στὸ σημερινὸ στάδιο τῆς ἔρευνας.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπαγγελματιῶν, κυρίως τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν, στρεφόταν γύρω ἀπὸ τὶς συνθῆκες δουλειᾶς, τὸ μισθὸ τους καὶ τὴν ἀποφυγὴ ἐκμετάλλευσης ἀπὸ ἐργοδότες ἢ ἄλλους τρίτους. Οἱ διαφορὲς μεταξὺ ἐργάτη καὶ ἐργοδότη, ἰδιαιτέρα ὅταν ὁ δεύτερος ἦταν ἰδιώτης καὶ ὅχι ἡ Πολιτεία, σπανιότατα ἄφηναν γραπτὲς μαρτυρίες. Ἡ Πολιτεία προσπαθοῦσε πάντως νὰ καταπολεμήσει τὴν ἐκμετάλλευσή τοῦ ἐργάτη ἀπὸ τὸν ἐργοδότη καὶ ἀντίστροφα, καθορίζοντας τὰ ἡμερομίσθια καὶ τιμωρώντας τὴ δωροδοκία, γιὰ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ὁποίας εἶχε ἐφαρμόσει ἕνα σύστημα μὲ τὸ ὁποῖο ἔστρεφε τὸν ἕνα ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Ἄν ὁ ἐργοδότης δὲν κατήγγελλε τὸν ἐργάτη, ὁ τελευταῖος μποροῦσε νὰ καταγγεῖλει τὸν ἐργοδότη του, κερδίζοντας μέρος τοῦ προστίμου ποὺ προβλεπόταν στήν περίπτωση αὐτή.

Γιὰ τὶς συνθῆκες ἐργασίας τὰ διατάγματα σπάνια κάνουν λόγο. Τὸ μόνο ποὺ ἐξασφάλιζαν, ὅπως εἶδαμε, οἱ ἐργαζόμενοι ἦταν τὸ φαῖ καὶ τὸ νερό ἢ

κρασί, πράγματα ἀπαραίτητα, ἀφοῦ ἡ ἐργασία διαρκοῦσε ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ὥς καὶ τὴ δύση του. Ἡ Πολιτεία προστάτευε ἐπίσης τοὺς χωρικοὺς-παραγωγοὺς ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τρίτων, ποὺ εἶχαν σκοπὸ ἀποκλειστικὰ τὸ κέρδος, παρέχοντάς τους τὸ δικαίωμα νὰ μεταφέρουν στὸ Χάνδακα καὶ νὰ πωλοῦν οἱ ἴδιοι τὰ προϊόντα τους.

Ἡ πολιτικὴ, τὴν ὁποία ἡ Πολιτεία προσπάθησε νὰ ἀσκήσει μὲ ὅλα τὰ παραπάνω διατάγματα, φαίνεται, θεωρητικὰ τουλάχιστον, ὅτι ἱκανοποιοῦσε μεγάλο μέρος τῶν ἀπαιτήσεων ποὺ εἶχαν τὰ μέλη τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας τῆς πόλης, ἐξασφαλίζοντας συγχρόνως μὲ τρόπο σίγουρο τὰ κρατικὰ συμφέροντα. Τὸ πρόβλημα ἐπομένως εἶναι ἂν ἐφαρμόζονταν ἢ ὅχι οἱ διατάξεις. Οἱ καταδικαστικὲς ἀποφάσεις γιὰ παραβάτες τῶν διαταγμάτων δὲν εἶναι ἰδιαίτερα πολυάριθμες. Μιὰ πωλήτρια λαδιοῦ ποὺ παρέβη τίς διαταγὲς καὶ καταζητεῖται, κάποιος ποὺ προσπάθησε νὰ δωροδοκήσει ὑπάλληλο τῆς camera communis, μιὰ ἀπόλυση ζυγιστῆ, ἀφαιρέσεις ἀδειῶν ἀπὸ γιατροὺς, εἶναι ὅλες παραβάσεις ποὺ κινοῦνται στὰ ὅρια τοῦ φυσιολογικοῦ. Γενικὰ δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεῖα ποὺ νὰ ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ διατάξεις δὲν ἐφαρμόζονταν. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπανάληψη ὀρισμένων διαταγμάτων δείχνει πὼς ἡ Πολιτεία ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τους καὶ πὼς ἐπανερχόταν σὲ ὀρισμένα ζητήματα ποὺ τὴν ἀφοροῦσαν ἰδιαίτερα. Τὰ περισσότερα ἄλλωστε διατάγματα ἐκδίδονταν ὕστερα ἀπὸ ἐπιτακτικὲς ἀνάγκες ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ στὸ Χάνδακα, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ὁποίων ἦταν ἀπαραίτητη ἡ ἄμεση ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου.

Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον, παρὰ τίς ἀναμφισβήτητες δυσκολίες στὴν ἐξέτασή του ἐξαιτίας τῆς ἑλλείψεως τῶν ἀπαραίτητων στοιχείων, παρουσιάζει τὸ θέμα τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης καὶ τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐπαγγελματιῶν. Γιὰ ἐπαγγελματίες, ὅπως οἱ σιδηρουργοί, οἱ χρυσοχόοι, οἱ ράφτες, οἱ τσαγκάρηδες ἢ οἱ μικροπωλητές, εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ καθοριστεῖ ἓνα κατὰ προσέγγιση κέρδος μιᾶς ἡμέρας, ἐνὸς μήνα ἢ ἀκόμη καὶ ἐνὸς χρόνου, ἀφοῦ οἱ πληροφορίες ποὺ διαθέτουμε ἀφοροῦν ἀποκλειστικὰ τιμὲς τῶν προϊόντων τους¹. Ἀποκαλυπτικότερα εἶναι τὰ παραδείγματα γιὰ τοὺς ἐργάτες καὶ τοὺς τεχνίτες, τῶν ὁποίων γνωρίζουμε τὸ ὕψος τοῦ ἡμερομισθίου, μὲ βάση σχετικὸ διάταγμα τοῦ 1351. Εἶναι ἀνάγκη ὅμως νὰ ἐπισημάνουμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὰ συγκεκριμένα ἐπίσημα ἡμερομίσθια πρέπει νὰ γίνουν δεκτὰ μὲ ἐπιφύλαξη, ὅχι μόνο γιὰτὶ δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ ἄλλα ἀντίστοιχα στὸν ὑπόλοιπο 14ο αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ γιὰτὶ ἡ συγκεκριμένη περίοδος εἶναι ἄτυπη. Τρία χρόνια μετὰ τὸν περίφημο λοιμὸ τοῦ 1348, ποὺ ἀποδεκάτισε τὸν πληθυσμὸ τῆς Κρήτης,

1. Κατάλογο μὲ ἐτήσιους μισθοὺς πολλῶν ἐπαγγελματιῶν τοῦ 14ου αἰ. βλ. S a n t s c h i, *Contrats du travail et d'apprentissage*, ὁ.π., σελ. 69-70. Ἀνάλογο κατάλογο γιὰ τίς ἀρχὲς τοῦ 15ου αἰ. βλ. Μ α λ τ έ ζ ο υ, *Métiers et salaires en Crète vénitienne*, ὁ.π., σ. 340.

προκαλώντας τεράστια κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, τὰ παράπονα για τὴν ἔλλειψη ἐργατικοῦ δυναμικοῦ συνεχίζονταν ἀμείωτα. Τὸ πιθανότερο λοιπὸν εἶναι ὅτι τὸ διάταγμα αὐτὸ ἔρχεται νὰ καθορίσει ἡμερομίσθια σὲ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ ζήτηση μπορεῖ νὰ ἦταν ἡ συνηθισμένη, ἀλλὰ ἡ προσφορὰ πολὺ μικρότερη καὶ κατ' ἐπέκταση οἱ τιμὲς τοῦ ἡμερομισθίου πολὺ ὑψηλότερες ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Ἐξάλλου, τὸ διάταγμα ἐκδόθηκε ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξης καὶ τὴν προστασία τῶν ὑποψήφιων ἐργοδοτῶν ἀπὸ τὶς ἡμερομισθιακὲς ἀπαιτήσεις τῶν περιζήτητων τότε τεχνιτῶν καὶ ἐργατῶν. Εἶναι χαρακτηριστικοὶ οἱ ὅροι καὶ οἱ τιμωρίες ποὺ προβλέπει τὸ ἴδιο διάταγμα γιὰ τὴν ἀποφυγὴ δωροδοκίας ὅλων τῶν παραπάνω, μὲ σκοπὸ τὴ σωστὴ καὶ γρήγορη ἐξυπηρέτηση. Ἡ δωροδοκία τὴν ἴδια πάντα ἐποχὴ ἦταν φαινόμενο πολὺ συνηθισμένο, ὅπως ἀφήνεται νὰ ἐννοηθεῖ.

Ἕνας ἐργάτης γῆς, λοιπὸν τὸ 1351, εἰσέπραττε 6 *soldi* τὴν ἡμέρα, ἓνας κτίστης 3 $\frac{1}{2}$ γρόσια, ἓνας μαραγκὸς 4 $\frac{1}{2}$ γρόσια, ἓνας καλαφάτης 5 γρόσια, ἓνας βαρελοποιὸς ἀπὸ 3 μέχρι καὶ 6 γρόσια. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ ἓνα μουζούρι ψωμὶ στοίχιζε 9 *parvi*, ἓνα πεπόνι 2 *soldi* καί, τέλος, τὸ ἐτήσιο ἐνοίκιο ἐνὸς σπιτιοῦ στὸ Χάνδακα ἢ στὸ προάστειό του κυμαινόταν ἀπὸ 6 γρόσια μέχρι καὶ 14 ὑπέρπυρα. Μὲ βάση τὰ δεδομένα αὐτά, τὰ ἡμερομίσθια τῶν παραπάνω ἀποδεικνύονται ὑψηλὰ καὶ ἱκανὰ νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῶν ἰδίων καὶ τῶν οἰκογενειῶν τους, ἔστω καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ὅλοι θὰ δούλευαν μὲ συχνότητα 2-3 ἡμερῶν τὴν ἐβδομάδα. Ἀξίζει ἀκόμη νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι οἱ κτίστες, καὶ πιθανὸν καὶ οἱ ἄλλοι τεχνίτες, σπάνια δούλευαν μὲ ἡμερομίσθιο. Τὶς περισσότερες φορές ἀναλάμβαναν νὰ φέρουν σὲ πέρας μιὰ ἐργασία (ποὺ συχνὰ στὸ συμφωνητικὸ καθορίζεται μὲ λεπτομέρειες), γιὰ τὴν ὁποία εἰσέπρατταν, πρὶν ἢ μετὰ τὸ τέλος της, ἓνα συνολικὸ ποσό, συμφωνημένο ἐκ τῶν προτέρων, γεγονός ποὺ δυσκολεύει τὸν ὑπολογισμὸ ἐνὸς μέσου ἡμερομισθίου.

Ἔτσι, παραμένουμε στὶς γενικὲς διαπιστώσεις ὅτι οἱ ἐπαγγελματίες τοῦ Χάνδακα δὲν ἦταν συστηματικὰ ὀργανωμένοι σὲ συντεχνίες καὶ ὅτι ἡ Πολιτεία προσπαθοῦσε μὲ βάση τὰ διατάγματα ποὺ ἐξετάσαμε νὰ καλύψει τὴν ἔλλειψη συντεχνιακῶν καταστατικῶν, νὰ προστατεύει ἐπαγγελματίες καὶ καταναλωτὲς καὶ φυσικὰ τὰ δικά της οἰκονομικὰ συμφέροντα, εἰσπράττοντας κάθε εἴδους δασμοὺς καὶ ἐνοίκια.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΓΑΣΠΑΡΙΗΣ